



T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI BİLİM DALI

TOLKIEN LEGENDARIUM'UNUN ÇEVRE TARİHİ
PERSPEKTİFİNDEN EKO-ELEŞTİREL ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed Alpaslan TANDIRCI

BURSA 2022



**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI BİLİM DALI**

**TOLKIEN LEGENDARIUM'UNUN ÇEVRE TARİHİ
PERSPEKTİFİNDEN EKO-ELEŞTİREL ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Alpaslan TANDIRCI

**Danışman:
Doç. Dr. Yasemin KAYA**

BURSA – 2022

TÜRKÇE ÖZET

Yazar adı soyadı	Muhammed Alpaslan Tandırcı
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bilim dalı	Kentleşme ve Çevre Sorunları
Tezin niteliği	Yüksek Lisans
Mezuniyet tarihi	/...../20....
Tez danışmanı	Doç. Dr. Yasemin Kaya

Tolkien Legendarium'unun Çevre Tarihi Perspektifinden Eko-Eleştirel Analizi

Çevre Tarihi insanlığın, toplumların ve devletlerin içerisinde yer teşkil ettikleri çevre ile etkileşimini ekoloji bilimi ve tarihi vesikalar ışığında inceleyen bir araştırma alanıdır. Eko-eleştiri ise kültür ve edebiyatın ekolojik perspektiften incelenmesine dayanan bir çalışma alanıdır. Bu çalışma çevre tarihi ve eko-eleştiri gibi araştırma alanlarını Tolkien Legendarium'u örneğinde buluşturmaktadır. 20. yüzyılın ilk yarısında İngiliz dilbilimci John Ronald Reuel Tolkien tarafından kaleme alınan Legendarium edebi niteliğinin yanı sıra kendi içerisinde binlerce yıllık bir tarih barındırmaktadır. Tolkien inşa ettiği Legendarium içerisine detaylı şekilde planlanmış bir coğrafya, jeolojik değişimler, toplumsal yapılar, diller, kültürler ve devletler yerleştirmiştir. Bu çalışma tüm bu oluşumların çevre ile ilişkisini konu edinmektedir. Bu araştırma çevre tarihi ve eko-eleştiri perspektiflerini Tolkien Legendarium'unu oluşturan eserlere uygulayarak bir analiz oluşturmaktadır. Bu kapsamda J.R.R. Tolkien'in Legendarium'u oluşturan metinleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan bu çalışma Tolkien'in eserlerine odaklanmasıyla anlatı araştırmasının ve Tolkien'in eserlerindeki ekolojik bağlantıların derinlemesine açıklanmasıyla durum araştırmasının özelliklerini barındırmaktadır. Bu araştırma inşa edilirken Tolkien Legendarium'un belli bir dönemi yerine tüm zaman çizelgesi ele alınmıştır. Bundan dolayı bu araştırma uzun dönemli bir çalışmadır. Orta Dünya tarihi boyunca büyü, savaşlar ve sanayileşme gibi faaliyet alanlarının ekolojik boyutuna dair bulgulara sahip olan bu çalışma Orta Dünya'da doğaya yabancılaşp onu değiştiren ve dönüştüren tüm unsurların yok olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar kelimeler: J.R.R. Tolkien, Orta Dünya, Çevre Tarihi, Eko-eleştiri

İNGİLİZCE ÖZET

Name & surname	Muhammed Alpaslan Tandirci
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Political Science and Public Administration
Subfield	Urbanization and Environmental Problems
Degree awarded	<i>Master</i>
Date of degree awarded	/...../20....
Supervisor	Assoc. Prof. Dr. Yasemin KAYA

Eco-Critical Analysis of Tolkien's Legendarium from an Environmental History Perspective

Environmental History is a research field that examines the interaction of humanity, societies and states with the environment in which they are located in the light of ecology and historical documents. Eco-criticism is a field of study based on the examination of culture and literature from an ecological perspective. This study brings together research areas such as environmental history and eco-criticism with the example of Tolkien Legendarium. Written by the English linguist John Ronald Reuel Tolkien in the first half of the 20th century, Legendarium has a history of thousands of years in addition to its literary quality. Tolkien placed a detailed planned geography, geological changes, social structures, languages, cultures and states into the Legendarium he built. This study deals with the relationship of all these formations with the environment. This research creates an analysis by applying the perspectives of environmental history and eco-criticism to the works that make up the Tolkien Legendarium. In this context, J.R.R. Tolkien's texts that make up the Legendarium have been tried to be analyzed. In this respect, this study has the characteristics of narrative research with its focus on Tolkien's works, and case study with an in-depth explanation of ecological connections in Tolkien's works. While constructing this research, the entire timeline of Tolkien Legendarium was considered instead of a certain period. Therefore, this study is a long-term study. This study, which has findings on the ecological dimension of fields of activity such as magic, wars and industrialization throughout the history of Middle-earth, concludes that all elements that alienated nature and changed and transformed it disappeared in Middle-earth.

Keywords: *J.R.R. Tolkien, Middle-earth, Environmental History, Eco-Criticism*

ÖNSÖZ

“Tolkien Legendarium’unun Çevre Tarihi Perspektifinden Eko-Eleştirel Analizi” başlıklı tezimin ortaya çıkış sürecinde çalışma motivasyonumu daima yüksek tutan, fikirlerime ve bakış açıma güvenen, yazım sürecinde tecrübelerini her aşamada aktaran danışman hocam Doç. Dr. Yasemin Kaya’ya şükranlarımı sunarak başlamak isterim.

Eğitim hayatım boyunca desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme, bu süreçte her an yanımda olan hayat arkadaşım Duygu Doğuş’a minnettarım. Yazım süreçlerinin tamamında bana destek olan dostlarım Alper Özkurt, Fatih Aydın, Mücahit Cücen, Orkun Sevinç, Pelin Sultan Kara ve diğer dostlarıma teşekkür ederim. Kitaplarıyla, videolarıyla ve tez için görüşme teklifini geri çevirmemesiyle bu teze katkıda bulunan üstat Zafer Güleç’e ve Legendarium Türkiye ekibine müteşekkirim.

Muhammed Alpaslan Tandırcı-2022

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
GİRİŞ.....	1
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	10
1.1. Ekoloji, Çevre ve Doğa	10
1.1.1. Ekoloji	11
<i>1.1.1.1. Çevre</i>	<i>12</i>
<i>1.1.1.2. Doğa.....</i>	<i>13</i>
1.1.2. Ekoloji Çalışmalarına Dair	14
<i>1.1.2.1. Doğa Felsefesi ve İlkçağ.....</i>	<i>15</i>
<i>1.1.2.2. Semavi Dinler ve Orta Çağ.....</i>	<i>16</i>
<i>1.1.2.3. İki Logos Arası Dönem: Rönesans.....</i>	<i>17</i>
<i>1.1.2.4. Aydınlanma</i>	<i>18</i>
<i>1.1.2.5. Modern Zamanla: 19. ve 20.Yüzyıllar</i>	<i>20</i>
<i>1.1.2.6. Günümüz: 21. Yüzyıl</i>	<i>31</i>
1.2. Çevre Tarihi	33
1.3. Eko-Eleştiri.....	40
2. J.R.R. TOLKIEN VE TOLKIEN LEGENDARIUM’U	45
2.1. J.R.R. Tolkien’in Hayatı	45
2.2. Tolkien Araştırmaları.....	49
2.3. Türkiye’de Tolkien Araştırmalarının Durumu.....	52
2.4. Legendarium’un Kökenleri.....	53
2.5. Tolkien’in Eserlerinin Tasnifi.....	57
2.6. Orta Dünya’nın Açıklanması	59
2.6.1. Kozmogoni.....	59
<i>2.6.1.1. Ainur</i>	<i>60</i>
<i>2.6.1.2. Elfler</i>	<i>62</i>
<i>2.6.1.3. İnsanlar</i>	<i>64</i>
<i>2.6.1.4. Cüceler ve Entler</i>	<i>66</i>
2.7. Tolkien Legendarium’unda Zaman	68
3. ORTA DÜNYA’NIN ÇEVRE TARİHİ.....	70
3.1. Orta Dünya’nın Tarih Öncesi.....	71
3.1.1. Ainur’un Müziği.....	71

3.1.2. İlk Savaş ve Arda'nın Baharı.....	72
3.1.3. Ağaç Yılları.....	75
3.2. Ağaç Yıllarının Sonu ve Beleriand Savaşları	76
3.2.1. İlk Beleriand Savaşı	78
3.2.2. Yıldızların Altındaki Savaş	78
3.3. Güneş Çağları.....	79
3.3.1. Güneş'in 1. Çağı.....	81
3.3.1.1. <i>Silmaril Savaşları</i>	83
3.3.1.2. <i>Yeşil Elfler ve Ekoanarşizm</i>	85
3.3.1.3. <i>Ani Alev Savaşı</i>	86
3.3.1.4. <i>Gazap Savaşı ve Beleriand'ın Çöküşü</i>	90
3.3.2. Güneş'in 2. Çağı	92
3.3.2.1. <i>Númenor Adasına Dair</i>	94
3.3.2.2. <i>Númenor ve Emperyalizmin Ekolojisi</i>	95
3.3.2.3. <i>Politik Ziyet: Güç Yüzükleri</i>	98
3.3.2.4. <i>Akalabeth: Númenor'un Çöküşü</i>	100
3.3.3. Güneş'in 3. Çağı ve Sonrası	102
3.3.3.1. <i>Ormansızlaşma, Büyük Veba, Uzun Kış</i>	103
3.3.3.2. <i>Zenginlik ve Yıkım</i>	105
3.3.3.3. <i>Orta Dünya'nın Ormanları</i>	106
3.3.3.4. <i>Orta Dünya'nın Gözcüleri: Istari</i>	110
3.3.3.5. <i>Kötülüğün Ekolojisi</i>	112
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA.....	124

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1. Tolkien Legendarium’unda Varlıklar Hiyerarşisi.....	62
Şekil 2. Noldor ve Teleri Soy Ağaçları	63
Şekil 3. Elf Toplulukları.....	64
Şekil 4. İnsan Soyları	66
Şekil 5. Cüce Soyları.....	67
Şekil 6. Lambalar ve Lambaların Yok Olması Sonucu Jeolojik Değişim	74
Şekil 7. Güçler Savaşı Sonrası Arda	76
Şekil 8. İlk Beleriand Savaşı	78
Şekil 9. Yıldızların Altındaki Savaş.....	79
Şekil 10. Beleriand Coğrafi Haritası	82
Şekil 11. Noldor’un Göçü Sonrası Beleriand Siyasi Haritası (Founstad, 1991).....	82
Şekil 12. Şanlı Savaş Harita	84
Şekil 13. Ani Alev Savaşı Harita	86
Şekil 14. Sayısız Gözyaşı Savaşı Harita	88
Şekil 15. Nargothrond ve Turin Köprüsü.....	89
Şekil 16. Gondolin Harita	90
Şekil 17. Gazap Savaşı Harita.....	91
Şekil 18. Beleriand’ın Yıkılışı Sonrasında Orta Dünya	92
Şekil 19. Númenor Harita	94
Şekil 20. Numenor Seferleri.....	96
Şekil 21. Eregion Savaşı Harita	100
Şekil 22. Akalabeth Sonrasında Orta Dünya Anakarasında Kurulan Krallıklar.....	101
Şekil 23. Büyük Veba	104
Şekil 24. Uzun Kış	105

KISALTMALAR

J.R.R.: John Ronald Reuel

GİRİŞ

Ekoloji pek çok farklı disiplini bünyesinde buluşturabilen bir bilim dalıdır. Ekoloji çatısı altında fen bilimleri ve sosyal bilimlerin etkileşim içerisinde çalıştığı birçok konu bulunmaktadır. Ekoloji disiplini, ortaya çıkışından bugüne değin pek çok gelişim aşamasından geçmiştir. İlk etapta biyolojinin alt dallarından biri olarak ortaya çıkan ekoloji artık başlı başına bir bilim dalı haline gelmiş ve fizik, kimya, politika, tarih, edebiyat vd. alanlarla etkileşim içerisine girmiştir. Ekolojinin disiplinlerarası bir çalışma alanı haline gelmesine vesile olan bu evrimsel gelişim süreci, sosyal hayata ekolojik açıdan bakmayı olanaklı hale gelmiştir.

Ekoloji çalışmalarının sosyal bilimlerle ilişkili boyutu oldukça geniş kapsamlı bir inceleme alanını ele almayı gerektirmektedir. Zira sosyal bilimler içinde değerlendirilen birçok disiplin ekolojiyle yakından bağlantılıdır. Örneğin felsefe, antropoloji, tarih, sosyoloji, politika, filoloji gibi disiplinlerin katkıları ekoloji disiplinin sosyal boyutunu zenginleştirmekte, ekoloji alanında kapsamlı ve derinlikli bir külliyatın oluşmasını sağlamaktadır.

Bu durum düşünsel ve eylemsel anlamda önemli avantajlar sağlasa da kendi sınırlılıklarını beraberinde getirmektedir. Sosyal bilim ve ekoloji bağlantıları ideolojilerin ve yönetim aygıtlarının ekolojik hassasiyetlerce belirlenmesi, tarih çalışmalarının ekolojik bir bakış açısıyla yürütülmesi, beşeri ilişkilerin ekolojik temellerinin belirlenmesi ve edebi eserlere ekolojik yorumlar getirilmesi gibi konularda bir yandan mahiyeti zenginleştirerek disiplinlerarası çalışma imkânı sunarken diğer yandan farklı disiplinlerin bir araya getirebilmeyi sağlayacak akademik ve entelektüel birikime olan ihtiyacı da gündeme getirmektedir. Çünkü yapılacak analiz farklı alanlarda derin bilgi birikimi edinmeyi gerekli kılmaktadır. Örneğin çevre tarihi araştırmaları için geleneksel tarih metodolojisiyle beraber geçmişe yönelik yapılan ölçümlerden, biyolojik ve antropolojik verilerden faydalanmak gerekecektir. Ekolojinin

gerektirdiği disiplinler arası bakış için gereken araştırma alanı sayısı arttıkça araştırmacının bu alanların tümü için yeterliliği sağlaması zorlaşabilmektedir.

Özellikle son yıllarda ekolojinin sosyal bilimlerle olan bağlantısı giderek daha güçlü hale gelmektedir. Sürdürülebilir, ekolojik toplumlara yönelik ilgili sosyal bilimlerin birçok alanıyla ekoloji arasındaki bağlantıları artırmaktadır. Bu minvalde dikkat çeken bir gelişme de tarihsel analizlerde ekolojik perspektifin öneminin giderek artmasıdır. Çevre tarihi yazını giderek önem kazanan bir alandır ve literatürde gerek bölgesel gerek küresel ölçekte yapılmış birçok çevre tarihi araştırması bulunmaktadır. Dünya'nın gerçek tarihine ekolojik açıdan bakan çalışmalar şüphesiz büyük önem taşımaktadır. Ancak ekolojik düşünce ile ütopya yazını arasında da güçlü bağlantılar olduğunu bilinmektedir. Ütopya yazınında ekolojik ve sürdürülebilir toplumlara ilham verebilecek birçok ekolojik ütopya örneğine rastlamak mümkündür. Bunun bir örneğini Ernest Callenbach'ın *Ekotopya* (2010) başlıklı eserinde görmek olanaklıdır. Ütopya ile ekolojik düşünce arasındaki bağlantı, edebi eserler içindeki kurgusal evrenlerin ve fantastik dünyaların tarihinin de ekolojik bir perspektifle okunabileceğini akla getirmektedir. Bu tezin temel çıkış noktası da bu fikirden üretilmiştir. Bu noktada, seçilen fantastik evrenin bir çevre tarihi araştırması yapmayı mümkün kılabilecek zenginlikte olması son derece önemlidir. Bu açıdan J.R.R. Tolkien'in yarattığı evrenin incelemeye değer olduğu düşünülmektedir.

Tolkien'in ömrünü vakfettiği Legendarium, kendi içerisinde kıtalara, jeolojik değişimlere, yer şekillerine, iklim ve iklim değişikliklerine, flora ve faunaya, farklı ırklara, toplumlara, politik rejimlere; alfabeleri ve gramer kurallarıyla dillere ve binlerce yıllık tarihe sahiptir. Tolkien Legendarium'u içerisindeki ekolojik süreçler, politik aktörlerin eylemleri ve birbirleriyle ilişkilerinin ekolojik arka planı ve sonuçları kapsamlı bir eko-eleştirel okumaya son derece elverişlidir. Bu çalışmada, yaygın olarak "Orta Dünya" olarak bilinen ve Tolkien'in "Eä" olarak adlandırdığı evrenin çevre tarihi perspektifinden eko-eleştirel bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı J.R.R. Tolkien'in verdiği ekolojik mesajların günümüzü aydınlatacak şekilde tespit etmektir. Bu kapsamda Tolkien Legendarium'unu oluşturan eserlerin eko-eleştirel bir okumasını yaparak eserlerdeki evre tarihi anlatısına ışık tutabilmek hedeflenmektedir. Bununla beraber söz konusu evre tarihi anlatısı kapsamında Tolkien Legendarium'unu oluşturan zaman izelgesi içerisinde bulunan çağların ekolojik özelliklerini ve ağlar ilerledikçe Orta Dünya'nın geçirdiği ekolojik dönüşümün açıklanması amaçlanmaktadır. Çalışmada Tolkien Legendarium'u içerisindeki güç unsurlarının ve politik aktörlerin doğa ile kurdukları ilişki farklı bakış açılarıyla incelenecektir. Araştırma verileri, Legendarium'u oluşturan yazılı belgelerin ve alan yazındaki ilgili çalışmaların tasnifiyle elde edilecektir. Tolkien'in kaleminden çıkan edebi metinler aynı zamanda kendi içerisinde binlerce yıllık bir tarih barındırmaktadır. Bu kapsamda, Tolkien Legendarium'unu evre tarihi perspektifinden incelemenin siyaset bilimi, ekoloji, politik ekoloji, tarih, edebiyat, eko-eleştiri gibi farklı çalışma alanlarını bir araya getiren disiplinlerarası niteliğe sahip bir çalışmayı gerekli kıldığı görölmektedir.

Bu çalışmanın temel iddiası "Tolkien Legendarium'unun tüm çağlarında doğayı değiştirip dönüştürmek suretiyle ona zarar veren tüm unsurların yok olmaya mahkûm olduğu"dur. Tolkien'in eserlerinde görölen bu durum evre tarihi anlatısıyla kanıtlanabilir niteliktedir. Çünkü Tolkien, Legendarium'u oluştururken ciddi bir tarihsellik kaygısı gütmüştür. 153 numaralı mektubunda bir mitoloji yaratma arzusunu dillendiren Tolkien, *Peri Masallarına Dair* başlıklı çalışmasında mitoloji ve tarihin kendi nezdinde aynı olduğunu ifade etmektedir. Legendairum ile Tolkien kendi mitolojisini ve alternatif tarih anlatısını ortaya koymaya çalışmıştır. Tarihsel ve ekolojik tarafı derin olan Legendarium'u evre tarihi açısından incelemek çalışmanın temel iddiasını kanıtlamaya hizmet etmektedir. Bununla beraber Legendarium içerisindeki ekolojik ve kültürel hususları yazarın edebi dili ile analiz ederken eko-eleştiri tekniği kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın temel araştırma problemi Türkçe alanyazında Tolkien Araştırmaları konusunda yapılan çalışmaların görece nadirliğidir. Temmuz 2022 itibariyle Türkiye’de Tolkien ve çalışmaları üzerine yazılmış 17 yüksek lisans ve 6 doktora tez çalışması bulunmaktadır. Bu tezlerin önemli bir kısmı ise İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında kaleme alınmış eserlerden oluşmaktadır ve dili İngilizcedir. Söz konusu tez çalışmaları içerisinde Elçin Parçaoğlu tarafından 2021 yılında kaleme alınan “*Yeşil Tanrı: Tolkien’in Orta-Dünya’sında Eko-Kozmoloji*” başlıklı doktora tez çalışması ekolojik bakış açısından önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye’de Tolkien’in kitapları ve bu kitapların film uyarlamaları geniş kitlelerce sevilse de Tolkien araştırmalarının, dünyanın geri kalanı kadar, gelişmiş olduğundan söz etmek zordur. Bu durumun birçok sebebi bulunmaktadır. Bunları;

- Türkiye’de Tolkien araştırmalarına odaklanmış bir sivil toplum kuruluşu bulunmaması,
- Konuya ilişkin telif eser sayısının azlığı,
- İngilizce öğrenimi ve kullanımının yaygın olmaması nedeniyle güncel çalışmaların takip edilmemesi,

şeklinde sıralamak mümkündür. Bununla birlikte bu çalışma yaşadığımız gerçek Dünya’nın ekolojik sorunlarını fantastik bir evrende aramaktadır. Bu noktada Tolkien Legendarium’u gerçek dünyadan bakılarak ve onun kavramları üzerinden incelenmektedir. Çevre tarihi ve eko-eleştiri metodolojilerini kullanarak Tolkien Legendarium’unun değerlendirmesini yaparken başta ağaç olmak üzere savaşlar, sanayileşme, sömürgecilik, ormansızlaşma gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Bu araştırma, Orta Dünya’nın iklim değişikliklerine, iklimini oluşturan olaylara, flora ve faunanın bölgesel bazda nasıl değiştiğine odaklanmak yerine sosyal olanın doğa ile ilişkisine kronolojik olarak odaklanmaktadır. Bununla beraber bu araştırma yalnızca siyasi tarihe, politik yapılara ve kentlere odaklanmak yerine politik analizi kuvvetlendirmek için ekolojik ve coğrafi etmenleri analize ortak etmektedir. Bu yaklaşım tarihsel ve politik süreçlerin ardındaki doğal nedenleri ve doğal zorunlulukları, doğal sınırlılıkları ortaya koymaktadır.

Tolkien’in eserleri temel alınarak öncelikle ana tema ve tipolojiler tanımlanacak ardından analitik okuma yoluyla tema ve tipolojilerle ekolojik unsurlar arasındaki

bağlantılar belirlenmeye çalışılacaktır. Çalışmada tümevarıma dayalı bir yaklaşım benimsenecek; tek tek olay ve olguların incelenmesinden hareketle bütünsel bir tarih anlatısına ulaşılmaya çalışılacaktır. John W. Cresswell nitel araştırmaların ele aldığı konunun anlamını keşfetmeye ve onu yorumlamaya odaklandığına değinmektedir.¹ Bu çalışma nitel araştırmaların anlam keşfini ve yorumlamayı içeren tarzına dayanmaktadır. Bu çalışmanın anlamaya ve yorumlamaya çalıştığı araştırma evreni ise Tolkien Legendarium'u olarak belirtilebilir. Bu araştırma Tolkien Legendairum'unu ele alırken çevre tarihi ve ekoloji bakış açılarını benimseyerek Legendarium'un tarihini ekolojik süreçler üzerinden anlamaya ve yorumlamaya çalışmaktadır.

Bu çalışma Creswell'in de belirttiği anlatı araştırması ve durum araştırması desenlerinin özelliklerini² bir arada barındırmaktadır. Bu doğrultuda bu araştırma kapsamında anlatı araştırmasının gereği olarak J.R.R. Tolkien'in eserlerinden edinilen bilgiler çevre tarihi anlatısı doğrultusunda eko-eleştirel bir bakış ile tekrar ele alınmaktadır. Durum çalışmasının gereği olarak ise Tolkien Legendarium'u çevre tarihi ve eko-eleştiri açılarından derinlemesine incelenmektedir. Bu çalışma bir çeşit metin analizidir. Tolkien Legendarium'unu oluşturan metinler veri olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışmada Tolkien'in inşa ettiği Legendarium'un analiz edilmesinden önce ekoloji, çevre tarihi ve eko-eleştiri perspektifler ele alınarak bir kuramsal temel oluşturulmak istenmiştir. Böylece alanyazına ilişkin bu çerçevede tezin varsayımlarının açıklanması ve yorumlarının kuvvetlenmesi konusunda temel teşkil etmektedir. Çünkü Tolkien Legendarium'u temel olarak kabul edilen alanyazınların kavramları ile anlaşılmasına çalışılmaktadır. Tüm bunlarla beraber çevre tarihi analizi zaman, yazılı belgeler, ekoloji kavramları ve olayların açıklanması şeklinde, eko-eleştiri ise kavramlar, metinler ekoloji kavramları ve anlam keşfetme şeklinde kullanılmaktadır.

¹ John W. Cresswell, *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntemler* (Ankara: Eğiten Kitap, 2017), 3.

² Cresswell, *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntemler*, 14.

Çalışmada spesifik olarak Orta Dünya halklarına (Elf, İnsan, Cüce, Ent) odaklanmak yerine binlerce yıllık Orta Dünya tarihi, tüm unsurların birbirleriyle ve doğayla etkileşimleri bağlamında kronolojik olarak ele alınacaktır. Bu doğrultuda Orta Dünya tarihi çağlara ayrılacaktır. Alanyazında tarihi dönemlere ayırma üzerine farklı görüşler bulunsa da bu çalışma kapsamında Tolkien'in kendi kullandığı devirlendirme referans alınacaktır. Bu kapsamda ilk olarak Güneş'in Birinci Çağı ve öncesi, daha sonra Güneş'in İkinci Çağı ve son olarak Güneş'in Üçüncü Çağı ve sonrasında yaşanan olaylar ele alınacaktır. Böylece Orta Dünya içerisinde çağların karakteristiği öne çıkarılacak ve ilerleyen zaman içerisinde politik aktörlerin birbirleriyle ve doğayla ilişkilerinin değişim seyri izlenebilecektir. Çağlar değiştikçe politik yapıların ve bunların doğayla ilişkilerinin mahiyeti ele alınmaya çalışılacaktır. Çalışmada "Tolkien Legendarium'u örneğinde ekolojik, toplumsal ve politik unsurlar nasıl yansımaktadır ve okuyucuya verilen mesajlar nelerdir?" ve "Tolkien Legendarium'u örneğinde çevre tarihi anlatısını oluşturan unsurların toplumsal ve siyasal hayata etkileri nelerdir?" sorularına yanıt aranacaktır.

Bu çalışmada araştırma verileri üç aşamada toplanmıştır. İlk olarak konuya ilişkin bilimsel alanyazın ele alınmıştır. Devamında ise J.R.R. Tolkien tarafından kaleme alınan eserler tasnif edilerek veri olarak kullanılmıştır. Araştırma kapsamında Tolkien'in metinleri hem çevre tarihi açısından anlatı olarak hem de eko-eleştiri açısından doğrudan alıntı olarak kullanılmıştır. Elde edilen bu veriler ise Tolkien Legendarium'unu oluşturan tarihi olaylara ilişkin haritalar ve soy ağaçları ile desteklenmektedir.

Çalışmada Tolkien eserlerinden bir çevre tarihi çıkarmak amaçlanmakta ve bunu desteklemek için eko-eleştirel bir metodoloji kullanılacaktır. Bu çerçevede öncelikle Tolkien'in kendi kaleme aldığı eserler tasnif edilip incelenecektir. Söz konusu tasnifte Tolkien'in eserleri kanon (ana hikâye) ve kanon dışı (destekleyici) eserler olarak iki grupta ele alınacaktır. Çalışmada ayrıca ikincil kaynaklar olarak değerlendirebileceğimiz farklı araştırmacılar tarafından Orta Dünya üzerine yapılmış

alışmalara yer verilecektir. Bununla birlikte Orta Dünya'yı incelerken ekolojik çıkarımlarda bulunabilmek ve evre tarihine temel oluşturabilecek unsuları tespit edebilmek için ekoloji ve sosyal evrebilim alan yazına ilişkin temel eserler değerlendirilecektir.

Araştırmanın zaman boyutunda ise Tolkien Legendairum'unun tüm tarihi incelendiği için uzun dönemli bir araştırma ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu araştırma Tolkien'in Legendarium'unu inşa ederken kullandığı zaman çizelgesini takip etmektedir. Bu alışma Tolkien'in yarattığı çağların ekolojik karakteristiğini ortaya koymayı ve ağlar ilerledikçe Orta Dünya'nın ve üzerinde yaşayanların geçirdiği dönüşümleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda uzun dönemli bir araştırma doğal olarak ortaya çıkmıştır. Fernand Braudel tarih için zaman ve zamanın bölünerek ele alınması gibi hususların önemli olduğunu vurgulamaktadır.³ Bu alışma öncelikli olarak evre tarihi perspektifini kullanmaktadır. evre tarihi perspektifine konu olan araştırma evreni olan Tolkien Legendairum'u fantastik özellikler gösteren edebi bir niteliğe sahip olduğu için eko-eleştiri perspektifiyle desteklenmektedir. Bu çalışmanın amacı, yöntemi, araştırma problemi ve araştırma soruları J.R.R. Tolkien ve onun evrenini anlamaya çalışma çabasına hizmet etmektedirler.

Bu araştırmada araştırmada kavramlar üzerinden bir analiz kurmak yerine Tolkien'in oluşturduğu tarihsel izelge üzerinden bir analiz yapmak tercih edilmiştir. Bunun sebebi ise araştırmanın sonuç kısmına gelindiğinde Tolkien Legendarium'unun başlangıcından sonuna dek canlıların (zellikle beşerî varlıkların) yaşadıkları dünya ile ilişkisinde ne gibi değişiklikler olduğunu gözler önüne sermek isteğidir. Bununla beraber, Orta Dünya tarihi boyunca ağlar bazında hangi zihniyetlerin ortaya çıktığını ve terk edildiğini belirginleştirilme kaygısı güdülmüştür. Orta Dünya halklarının eylemlerinin yaradılıştan son anlatılara kadar hangi noktadan nereye evrildiği gözler önüne serilmek istenmiştir. Bu noktada ekoloji alanyazınına ilişkin kavramlar göz ardı edilmemiştir. Kronolojik bir izlek ile anlatı kurulurken ekolojik kavramlardan yararlanılmıştır.

³ Fernand Braudel *Tarih zerine Yazılar* (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2020), 91.

Alanyazında Orta Dünya'yı ekolojik açıdan inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Orta Dünya'nın flora ve faunasını inceleyen, derin ekolojinin izlerini arayan çalışmaların varlığı bilinmektedir. Benzer şekilde Orta Dünya'yı politik ve tarihsel olarak ele alan araştırmalar da bulunmaktadır. Ancak Orta Dünya'nın ekolojik, politik ve tarihsel unsurlarını bütünleştiren çalışmaların bulunmadığı görülmektedir. Bu tez çalışması alan yazındaki söz konusu boşluğu doldurmaya katkı sağlamaya çalışacaktır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın Kavramsal Çerçeve başlıklı birinci bölümünde çevre, doğa ve ekoloji kavramlarının tanımı ve kullanımlarından yola çıkılarak ekoloji çalışmalarının seyrine ilişkin genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu bölümde aynı zamanda hem yöntem hem de çalışma alanı olarak tanımlanabilecek çevre tarihi ve eko-eleştiri alanlarına ilişkin kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Tolkien'in hayatından yola çıkılarak Tolkien araştırmalarının gelişimi, Legendarium'un kökenleri ve eserlerinin tasnif edilmesi suretiyle yarattığı fantastik evreni oluşturan unsurlar açıklanacaktır. Bu açıklama faaliyeti Orta Dünya'nın temel yapı taşlarının sistematik şekilde okuyucuya tanıtılması, evrendeki doğal unsurların karakteristiğinin belirtilmesi, evrendeki ırkların ve politik oluşumların ortaya konmasından oluşmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünü ise ilk iki bölümde oluşturulan temel üzerine, yaratılış sürecinden son günlerine kadar, Orta Dünya'nın eko-eleştirel değerlendirmesiyle çevre tarihi bağlamı oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda Orta Dünya tarihi 3 aşamada ele alınmaktadır. Kronolojik bir izlek takip ederek ilk olarak Orta Dünya için Güneş'in Birinci Çağı ve öncesindeki olaylar mercek altına alınacaktır. Çalışmanın bu kısmında Orta Dünya'nın tek tanrısı Eru Ilúvatar'ın evreni yaratış sürecinden başlanarak sırasıyla Lambalar ve Ağaçlar çağlarının incelenmesinin ardından Güneş'in yaratılmasıyla başlayan Güneş'in Birinci Çağı incelenecektir. Yaklaşık 600 Güneş yılı süren Güneş'in

Birinci Çağı neticesinde Orta Dünya'nın Beleriand bölgesinin sular altında kalmasının ardından Güneş'in İkinci Çağı başlamıştır. Çalışmanın bu kısmında Güneş'in İkinci Çağında Orta Dünya'nın geçirdiği jeolojik dönüşüm ve bu yeni çağda kurulan yeni dünya düzeni ekolojik olarak incelenecektir. Yaklaşık 3500 Güneş yılı süren İkinci Çağ 'Son İttifak Savaşı' ile son bulmuş ve Orta Dünya için Üçüncü Güneş Çağı başlamıştır. Üçüncü bölümün son kısmında Güneş'in Üçüncü Çağı'nın değerlendirmesi yapılacaktır.

Çalışmanın sonuç bölümünde çevre tarihi perspektifinden kronolojik olarak incelenen Orta Dünya için halkların ve politik yapıların doğayla ilişkisinin çağlara göre değişim seyrini ve başlangıcından son gününe değin Orta Dünya'nın geçirdiği dönüşüm neticesinde Orta Dünya için doğa yasalarının tespitini ortaya koymak olanaklı olacaktır. Bu bağlamda, Tolkien'in 30 Haziran 1972 tarihli mektubunda geçen “*Ben bütün eserlerimde tüm düşmanlarına karşı ağaçların tarafını tutarım.*”⁴ ifadesinden yola çıkılacaktır.

⁴ John Ronald Reuel Tolkien, *The Letters of J.R.R. Tolkien*, haz., Humprey Carpenter, Christopher Tolkien (London: Harper Collins Publishers, 2006), 419.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ekoloji, Çevre ve Doğa

Kavramları değerli ve kullanışlı kılan anlamlarıdır. Kavramların anlamları ise onları ortaya atan kimselerin ve içinde bulundukları toplumun kültürel atmosferinin ve ortaya çıktıkları dönemin paradigmasının birer yansımasıdır. Ancak kavramların anlam yükleri sabit ve değişmez değildir. Birçok kavram zaman içinde ilk kullanıldığından farklı anlamlarla ilişkilendirilebilir. Kavramlar, aynı zamanda mekânsal olarak da farklı anlamlar yüklenebilir. Kavramlar, onlara yazılı veya sözlü kullanım için başvuran farklı insanların zihin dünyasında buldukları karşılıkla, yorumlarıyla ve kendilerince dönüştürülmüş aktarımlarıyla gezegen üzerinde yayılırlar. Bu noktadan hareketle, özellikle sosyal bilimler için, kavramları anlamlandırma faaliyetinin bir tanımlamadan ziyade açıklama veya yorumlama olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu süreç, kavramların farklı göstergelere bağlı daimî bir dönüşüm içerisinde olduğunu göstermektedir.

Dil de bir dilin yapı taşı olan kavramlar da aslında politik ve toplumsal olgulardır. Dilin dilbilimcilere bırakılmayacak kadar ciddi ve kapsamlı bir iş olduğunu ifade eden Cangızbay, “*Her dil, sadece kelime köklerine ya da ses-birimlerine indirgenemeyecek kadar karmaşık bir sistemdir; ancak daha önemlisi, her dil aynı zamanda toplumsal bir alt sistemdir de.*” ifadesini kullanarak meselenin bu boyutunu öne çıkartmaktadır.⁵

Kavramlar yayılıp daha fazla araştırmacıya ulaştıkça daha fazla milletle, dille ve kültürle de etkileşime girmektedir. Bu durumda kavramın anlamının ilk etapta diğer dillere çevrilmesi veya potansiyel karşılıklarının bulunması gerekebilmektedir. Ancak tam da bu noktada söz konusu kavramın ortaya çıktığı kültür ve dil içerisinde hâkim olan değerler sisteminin diğer kültür ve dillerde bulunup bulunmadığı önem taşımaktadır. Eğer karşılığı varsa kavram anlam yitimine uğramaz ve uygun bir

⁵ Kadir Cangızbay, *Sosyolojiler Değil Sosyoloji* (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2011) 25-31.

kelimeyle varlığını sürdürüp geliştirebilir. Ancak söz konusu kavramın temas ettiği diğer dillerde bir değer olarak karşılığı yoksa ya zorlama bir çeviri ile var kılınmaya çalışılır ya da hiç çevrilmeden aynen kullanılır. Türkçe ile ekoloji kavramı arasındaki ilişkinin belirsizliği bu noktada başlamaktadır.

Ekoloji alanyazını içinde değerlendirilebilecek eserlerde kavramsal bir belirsizliğin olduğu gözlenmektedir. Örneğin ekoloji, çevre, doğa ve tabiat sözcükleri farklı etimolojik kökenlere ve anlamlara sahip oldukları halde birbirlerinin yerine eş anlamlı oldukları varsayılarak kullanılabilmektedir. Bahsedilen muğlak kullanım konunun Türkçe alanyazındaki sosyal bilimler alanında özellikle yaygındır. Oysa ekoloji, çevre ve doğa sözcükleri yakın anlamlı olsalar da birbirlerinden farklı sözcüklerdir.

Çalışmanın bu bölümünde çalışmada kullanılacak olan kavramların tanımlanmasına ve birbirleri yerine kullanılan kavramlar arasındaki farkların netleştirilmesine çalışılacaktır. Bu kavramların yabancı dillerdeki karşılıklarıyla karşılaştırmalı şekilde incelenmesi sayesinde kavramsal farklılıkların belirginleştirilmesi sağlanacaktır.

1.1.1. Ekoloji

Ekoloji, Antik Yunan dilinde “ev”, “hane” ve “özel alan” anlamında kullanılan “oikos”⁶ ve akıl yetisi ve akıl yoluyla elde edilmiş bilgi anlamına gelen “logos”⁷ kelimesinin birleşimiyle ortaya çıkmıştır. Ekoloji kavramı ilk kez 1858 yılında Henri David Thoreau tarafından bir mektupta kullanılsa da kavrama ilişkin ilk tanımlama Ernst Haeckel’in *Genel Morfoloji* eserinde yer almaktadır.⁸ Türk Dil Kurumu ekolojiyi “*Canlıların hem kendi aralarındaki hem de çevreleriyle olan ilişkilerini tek tek veya birlikte inceleyen bilim dalı*” olarak tanımlamaktadır.⁹ Keleş ise Türkçe’ye ‘çevrebilim’

⁶ Francis A. Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2004), 256.

⁷ Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, 208.

⁸ Orhan Sevgi, “Ecology Teriminin Türkçe Karşılıkları,” *Avrasya Terim Dergisi*, (2015): 27-46.

⁹ “Türk Dil Kurumu Sözlükleri,” 21 Haziran 2022 tarihinde erişildi, <https://sozluk.gov.tr/>

olarak aktardığı ekoloji’yi “*Tüm canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bilim dalı.*” olarak tanımlamaktadır.¹⁰ Bununla birlikte, Sevgi’nin aktarımıyla “*ekoloji bir etkileşim çalışmasıdır.*”¹¹ Özünde teknik bir terim olarak ekoloji, bilimsel bir disipline karşılık gelmektedir. Fakat kavramın gündelik dilde kullanımı, doğal olanı, doğada olanı ilişkiselliği ve etkileşimi vurgulayan bir sıfat işlevi de yüklenmektedir.

1.1.1.1. Çevre

Ekoloji alan yazınında en sık kullanılan kavram olan Çevre sözcüğü ise Türkçe’de “dönme, yönelme” gibi anlamları ihtiva etmektedir. Kavram “çev” kökünden gelen çevirmek fiilinden türemiştir.¹² Türk Dil Kurumu ise çevreyi “*Bir şeyin yakını, dolayı, etraf, periferi*” olarak tanımlanmaktadır.¹³ Kavramın kökeni, gelişimi ve mevcut anlamı göz önünde bulundurulduğunda bir merkez veya merkez noktasının varlığını gerektirmektedir.¹⁴ Bir merkez ve o merkezin etrafı veya etki alanı denilebilecek çevre kavramı esasen dışta olanı, ötekini, ayrı olanı belirtmek için kullanılmaktadır.

Literatürde çevre kavramına dair pek çok tanım yer almaktadır. Bu tanımlamalar büyük ölçüde aynı durumu açıklamaya çalışsalar da farklı bilim dallarının değer yargılarını içeren bir bakış açısıyla kaleme alındıklarından ötürü birtakım farklılıklar içermektedirler. Sosyal bilimler ve fen bilimleri ile ilgilenen bilim insanlarının tanımlamaları arasında yaklaşım farkı bulunsa da çevre, disiplinlerarası bir kavram olarak farklı yaklaşımları bünyesinde buluşturarak zengin bir çalışma ortamı sunmaktadır.

¹⁰ Ruşen Keleş, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980), 32.

¹¹ Sevgi, “Ecology Teriminin Türkçe Karşılıkları”, 27-46.

¹² İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2020), 142-143.

¹³ “Türk Dil Kurumu Sözlükleri.”

¹⁴ Kadir Cangızbay, “Hebeas Corpus’tan ‘Habeas Oikos’a veya Ekolojizmin Zorunlu Güzergahı”, *Türkiye Günlüğü*, no. 3 (1989): 39-40.

Çevrenin habitat kavramı ile karıştırılmaması gerektiğini belirten Çepel, İngilizce environment kavramının Türkçe karşılığı olarak çevre ifadesini “*organizmaların yaşamı üzerinde etkili olan faktörler bütünlüğü*” olarak görmektedir.¹⁵ Atalay ise İngilizce Environs sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak çevreyi oldukça temel düzeyde “*bir yeri çevreleyen veya çevresindeki alan*” olarak tanımlamıştır.¹⁶ Atalay’ın bu tanımının merkezinde ise canlı veya cansız varlıklar yerine mekân unsuru bulunmaktadır.

1.1.1.2. Doğa

Etimolojik kökeni ortaya çıkmak, yaratılmak gibi anlamları ihtiva eden “doğ” fiiline dayanan doğa sözcüğü köken itibariyle var olan, olan, görünen; sözlük anlamıyla ise “evren, varlık türlerinin oluşturduğu bütün, varlığın yapısı, kuruluş, düzen...” olarak tanımlanabilir. Doğa sözcüğünün Avrupa dillerindeki karşılığı olan ‘natur’ ifadesinin Sümerce dâhil pek çok dilde aynı anlama gelen sözcüklerle anlam birliği bulunmaktadır.¹⁷ Türk Dil Kurumu’na göre ise sözcüğün güncel kullanımının üç farklı anlamı vardır. Sözcük ilk olarak “Kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen canlı ve cansız varlıkların hepsi, tabiat, natür” şeklinde tanımlanmaktadır. İkinci tanım, “İnsan eliyle büyük değişikliğe uğramamış, doğal yapısını koruyan çevre, tabiat” şeklindedir. Son olarak kavramın “Bir kimsenin eğilimlerinin, içgüdülerinin hepsi, huy” şeklinde tanımlandığı görülmektedir.¹⁸

Doğa kavramı üzerine düşünce tarihinin her döneminde kafa yorulmuştur. Tales’ten Sokrates, Platon ve Aristoteles’e; Orta Çağ düşünürlerinden Rönesans ve Aydınlanma düşünürlerine; modern dönem düşünürlerinden postmodernistlere kadar kesintisiz bir doğa düşüncesinden bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda modern zamanların önemli düşünürlerinden Whitehead’in doğa tanımına başvurulabilir. Doğanın duyularca gözlemlenebilen şey olduğunu düşünen Whitehead doğayı düşünceden ayrı olarak

¹⁵ Necmettin Çepel, *Ekoloji Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, 1982), 258.

¹⁶ İbrahim Atalay, *Doğa Bilimleri Sözlüğü* (İzmir: Meta Basım, 2004), 87.

¹⁷ Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, 192-193.

¹⁸ “Türk Dil Kurumu Sözlükleri.”

görmektedir.¹⁹ Bununla beraber Whitehead doğayı, ilişkili bir varlıklar bloğu olarak gören bir anlayışa sahiptir.

Collingwood ise doğa kavramının eski Yunan dilinde iki anlamının bulunduğunu ifade etmektedir. Buna göre sözcüğün ilk olarak “bir nesnenin doğası” olarak görülüşünü ilke olarak adlandıran Collingwood, sözcüğün diğer taraftan “Dünya” anlamına geldiğini ve sözcüğün bu kullanımının İyonyalı düşünürlerden bu yana değişmediğini ifade etmektedir.²⁰ Collingwood’un bu ifadeleri Eyüboğlu’nun yukarıda bahsettikleriyle örtüşmektedir. Doğa kavramının kullanımı ve anlamı dünyanın pek çok yerinde benzerlik göstermektedir.

1.1.2. Ekoloji Çalışmalarına Dair

Günümüzde pek çok bağlamda kullanılan ekoloji kavramı Ernst Haeckel’in onu ortaya atışından bu yana dönüşüm geçirip anlamca zenginleşmiştir. Haeckel öncesinde de “ekoloji” terimi doğrudan kullanılmasa da muhteva itibarıyla ekoloji çalışmalarının varlığından söz edilebilir. Bu doğrultuda kavramın geçirdiği dönüşümü anlamak için onu doğuran ve geliştiren süreçler incelenmeye değerdir.

1866 yılında ekoloji kavramının ortaya atılışına gelene değin Eski Yunan medeniyetinden itibaren doğayı gözlemleyen, içinde yaşadıkları dünyayı anlamlandırmaya çalışan ve doğanın sistematüğini ortaya çıkarmaya çalışan çalışmalar yapılmıştır. Doğal süreçler arasında bir ilişkinin varlığını tespit eden çalışmalara Eski Yunan doğa filozoflarından itibaren rastlanılmaktadır.

¹⁹ Alfred North Whitehead, *Doğa Kavramı* (İstanbul: Alfa, 2017), 13.

²⁰ Robin George Collingwood, *Doğa Tasarımı* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020), 52-54.

1.1.2.1. Doğa Felsefesi ve İlkçağ

M.Ö. 6. ve 5. yüzyılda Ege Denizi kıyılarındaki şehir devletlerinde yaşayan filozoflar arasında bir etkileşim olduğu görülmektedir. İyonya filozofları olarak da adlandırılan bu kimseler, içinde yer aldıkları evreni ve doğayı anlamlandırmak için onun temel yapıtaşını aramışlardır. Bu süreçte filozoflar arasında bir bilgi aktarımı söz konusudur. Miletos okulunun kurucusu ve kimi bilim insanlarınca ilk filozof olarak kabul edilen Thales, dünyanın temel yapıtaşının, arkhesinin, su olduğunu öne sürmüştür. Thales'in öğrencisi Anaksimandros ise bu temel varlığın maddeler üstü ve soyut nitelikte olduğunu düşünmüş ve bunu "aperion" olarak isimlendirmiştir.²¹ Aneksimenes ise Thales çizgisine geri dönerek temel yapıtaşının hava olduğunu iddia etmiştir.²² Thales'ten Herakleitos, Parmenides ve pek çok düşünür uzanan süreçte bu düşünürler evrenin temel yapıtaşını ararken bu arkhelelerin canlı olduğunu varsayıp kozmogonik mahiyette varlığın temel doğasını aramışlardır.²³ Bu silsile ve bilgi aktarımının bir sonraki adımında Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi filozofların da içinde bulunduğu dünyayı anlamlandırma çabasının ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür.

Felsefenin bir diğer kurucusu olarak kabul edilen Sokrates'in gençlik yıllarında fiziğe ilgi duyduğu ve doğa felsefesiyle uğraştığı bilinmektedir.²⁴ Bununla beraber, Sokrates'in öğrencisi Platon Thimaios diyalogunda kendi evren ve doğa tasavvurunu ortaya koymuştur. Bu diyalogda Platon evrenin tesadüfen yaratılmadığını, onun duyularımızla kavranılabildiğini ve gökyüzünün küre şeklinde olduğunu Timaios'a söyletmektedir.²⁵ Platon'un öğrencisi olan Aristoteles de evreni anlamlandırma çabasını devam ettirmiştir. Aristoteles ise bir varlık merdiveninden bahsetmektedir. Varlıkların bu hiyerarşik ilişkisinde insanı hiyerarşinin en tepesine yerleştirmiştir.²⁶

²¹ Hamit Emrah Beriş, "Polis ve Sokrates Öncesi Düşünce," *Siyasal Düşünceler Tarihi* içinde, haz., Hamit Emrah Beriş, Fatih Duman (Ankara: Orion Kitabevi, 2016), 7-48.

²² Arda Denk, *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri* (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2020), 24.

²³ Denk, *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*, 23.

²⁴ Nihal Petek Boyacı, "Sokrates: Siyasetin Ahlaki Temelleri," *Siyasal Düşünceler Tarihi* içinde, haz., Hamit Emrah Beriş, Fatih Duman (Ankara: Orion Kitabevi, 2016), 53.

²⁵ Platon, *Devlet* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 28-35.

²⁶ Hasan Yücel Başdemir, "Siyasetin Bilim Olarak Doğuşu," *Siyasal Düşünceler Tarihi* içinde, haz., Hamit Emrah Beriş, Fatih Duman, (Ankara: Orion Kitabevi, 2016), 137.

Aristoteles'in evren tasavvuru neredeyse Rönesans dönemine kadar etkisini sürdürmüştür. Milattan sonraki yıllarda semavi dinlerin toplumlar ve bilim dünyası üzerindeki etkisi, insanlığın dünyayı anlamlandırma çabasının biçimini ve doğayla ilişkisini de ciddi şekilde etkilemiştir.

1.1.2.2. Semavi Dinler ve Orta Çağ

Semavi dinler bağlamında Dünya, Yaratıcı'nın eseri olarak görülüp iyi ve değerli olarak kabul edilmektedir. Tüm semavi dinler temelde insanlara, Tanrı'nın eseri olan evrene ve doğaya saygılı olmayı telkin etseler de aralarında bu konuda benzerlikler kadar farklılıklar da bulunmaktadır.²⁷ Musevilik inancında insanın evrendeki varlıklar hiyerarşisinin en tepesinde olduğu kabul edilmekte ve tüm Dünya'ya karşı sorumlulukları bulunduğu düşünülmektedir.²⁸ Keleş'e göre Musevilikte insanı bir anlamda doğadan ayrı gören bir inanç bulunmaktadır.²⁹

Hristiyanlıkta tüm maddi unsurların insanlara hizmet ettiği ölçüde değerli bulunmasına ve korunmasına yönelik pragmatik bir tutum bulunurken, Sağır ve Sözen'e göre, İslam inancında insan, canlı türlerinden biri olarak kabul edilip doğayı korumakla görevlendirilmiştir.³⁰ Aynı zamanda İslam dininde bir doğal denge vurgusunun yer aldığı söylenebilir.³¹

Özellikle Hristiyanlıkta bulunan pragmatik tutumun Rönesans ve sonraki dönemlerde etkileri olmuştur. Ekşigil, Hristiyanlığın insan merkezli modern dünya görüşünü oluşturduğu sonucuna varmaktadır.³² Bahsedilen bu durumu Francis Bacon'un *Novum*

²⁷ Ruşen Keleş, *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası* (İzmir: Yakın Kitabevi, 2019), 167.

²⁸ Hayriye Sağır, Hilmi Sözen, "Semavi Dinler Perspektifinden İnsan Çevre İlişkisi," *Turkish Studies - Social*, (2020): 3307-3338.

²⁹ Keleş, *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası*, 167.

³⁰ Sağır, Sözen, "Semavi Dinler Perspektifinden İnsan Çevre İlişkisi," 3307-3338.

³¹ Keleş, *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası*, 166.

³² Adnan Ekşigil, "Çevre Sorunları Karşısında Dinler," *Birikim*, no. 132 (2000).

Organum (1620) eserinde ortaya koyduğu düşünce dünyasında görmek mümkündür. Bumin'e göre Bacon ve Descartes'in oluşturduğu mekanik dünya görüşünün dini meşruiyeti bulunmaktadır.³³ Bacon sonrasında insan merkezli dünya görüşü Kartezyen bir hal alınca "natürmort" yani ölü doğa olarak kabul edilecek ve cansız görülecektir.³⁴

1.1.2.3. İki Logos Arası Dönem: Rönesans

"İki Logos Arası Dönem" olarak adlandırılan 16. yüzyıl Rönesans'ı Aristoteles fiziği ve 17. yüzyıl matematik temelli fiziği arasında kalan yılları ifade etmektedir.³⁵ Rönesans ile beraber evreni, dünyayı ve doğayı algılama yönteminin farklılaştığı Kopernik ile başlayan ve Bacon ile devam eden çalışmalarda görülmektedir. Collingwood'a göre Rönesans kozmogonisi Aristoteles reddiyesi ile başlamaktadır.³⁶ Özellikle Bacon'un getirdiği metodoloji insan haricinde doğayı ve doğal olan tüm unsurları salt madde olarak kabul eden bir dünya görüşü ortaya koymasıyla paradigma değişimine yol açmıştır. Çünkü Bacon'un düşünceleri Gallileo, Descartes ve Newton gibi bilim insanlarının oluşturduğu bilimsel birikim içerisinde kilit role sahiptir. Rönesans kozmolojisiyle beraber madde sözcüğünün mahiyeti değişmiş ve bu pek çok bilimsel yeniliğe ön ayak olmuştur.³⁷

Descartes'i yaşadığı dönemin zihniyetini ve doğa tasavvurunu tüm boyutlarıyla özgün bir şekilde ele alan ve bunları sistematik hale getiren bir filozof olarak görmek mümkündür.³⁸ Doğayı insanın hizmetinde gören anlayış Descartes ile beraber Kartezyen dünya görüşüne dönüştüğünde bu, Capra'nın Russel'dan aktardığına göre, Aristoteles'ten bu yana ortaya çıkmamış bir düşünce seviyesidir.³⁹ Bunu bir zihniyet değişikliği olarak okuyabiliriz. Bundan sonra ise Dünya tamamen mekanik bir unsur olarak kabul edilmiştir.⁴⁰ Newton, 1687'de yayımlanan *Doğa Felsefesinin Matematiksel*

³³ Tülin Bumin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996), 35.

³⁴ Ekşigil, "Çevre Sorunları Karşısında Dinler."

³⁵ Bumin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, 9.

³⁶ Collingwood, *Doğa Tasarımı*, 109.

³⁷ Collingwood, *Doğa Tasarımı*, 126.

³⁸ Bumin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, 42.

³⁹ Fritjof Capra, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 165.

⁴⁰ Capra, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, 70.

İlkeleri eserinde doğanın tamamen matematiksel olduğunu kanıtlamıştır.⁴¹ Buradan hareketle Netwon'un doğayı rakamlar üzerinden okuduğuna ulaşılabilmektedir. Alan yazında Newton'un "son büyücü" olarak kabul edilışinden hareketle⁴² doğanın 16. yüzyıla kadar sahip olduğu tanrıçalık makamından 17. yüzyılda kovulduğunu ifade etmek mümkündür.⁴³ Matematik ve fizik aracılığıyla karanlıktan aydınlığa geçişı simgeleyen anlayış aslında yeni bir gerçekliğe karşılık gelmektedir. Adorno ve Horkheimer bu yeni gerçekliğin ve dolayısıyla Aydınlanmanın, başta doğaya bakış itibariyle, totaliter olduğunu düşünmektedir.⁴⁴ Bu düşünce insan(lığ)ın doğayla ilişkisinin sistemli şekilde doğa aleyhine değışmesini açıklamaktadır. Onların düşüncesi Francis Bacon'un alan yazında "emperyal ekoloji" olarak anılan ve doğadaki her unsurun insanlığın egemenliğinde olduğunu iddia ettiğı görüşü⁴⁵ ile beraber okunabilir.

1.1.2.4. Aydınlanma

Aydınlanma, günümüz dünyasını büyük ölçüde şekillendiren hakim bir düşünce geleneğidir. Tanilli bu dönemi bir merak çağı olarak görmektedir.⁴⁶ Aydınlanma düşüncesinin daha önceki paradigma değışimlerinden farkının fizik ve matematik gibi felsefe dışı ölçütlerle şekillenışı olduğunu düşünen Çiğdem, bu durumun düşünselliğe "pratik bir müdahale" olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷ Adorno ve Horkheimer bu mahiyetteki yeni paradigmanın bilim uğruna manadan uzaklaştığını savunmaktadır.⁴⁸ Bu noktada Aydınlanma düşüncesiyle beraber doğa algısının maddileştiğı, somutlaştığı ve dünyevileştiğı vurgulanmaktadır.

Aydınlanma döneminde de doğal dünyaya ilişkin çalışmalar devam etmiştir. Tanilli'ye göre bu çalışmalar gelecekteki doğa çalışmalarına uygun zemini hazırlayan doğa tarihi

⁴¹ Yuval Noah Harari, *Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens, İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi* (İstanbul: Kolektif Kitap, 2017), 255.

⁴² Capra, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, 75.

⁴³ Bumin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, 19.

⁴⁴ Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiğı* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2014), 23.

⁴⁵ Julia Schroeder, *Ekoloji Kitabı* (İstanbul: Alfa, 2021), 295-296.

⁴⁶ Server Tanilli, *18. Yüzyıl: Aydınlanma ve Devrim* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 13.

⁴⁷ Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Felsefesi* (İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1993), 9.

⁴⁸ Horkheimer, Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiğı*, 21.

çalışmaları olarak değerlendirilebilir.⁴⁹ Thomas Hobbes'un *Leviathan*, John Locke'un *Two Treatises Of Government* eserleri bu bakış açısıyla değerlendirilebilir. Bu eserlerin ilerleyen yıllarda Jean-Jacques Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* eserini kaleme alması için uygun ortamı hazırladığından söz etmek mümkündür. Bu düşünürlerin 'doğa durumu' teorileri aracılığıyla insan doğası üzerine yaptıkları çalışmalar doğa araştırmalarının sosyal boyutu açısından oldukça önemlidir. Doğa durumu teorilerinin politik mahiyeti doğrultusunda doğayı ele alış şekilleri incelendiğinde daha önceki yüzyılların öznel doğa kavrayışından nesnel bir doğa kavrayışına geçildiğini görmek mümkündür. Bu teorilerin başlangıcını teşkil eden doğal durumların bozulduğu ve siyasal sistemlerin ortaya çıkışı, Adorno ve Horkheimer'in aydınlanma düşüncesinin dünyanın büyüünün bozulmasından kaynaklandığına ilişkin görüşüyle birlikte okunabilir.⁵⁰

Aydınlanma düşüncesini yekpare ve tekdüze bir düşünce veya devir olarak ele almak hatalı olacaktır. Aydınlanma düşüncesi başlangıcından itibaren dönüşüm ve gelişim göstermiştir.⁵¹ Bu dönemin devamında Adam Smith ve Thomas Malthus gibi bilim insanları, insanlığın egemenlik kurabileceği cansız ve mekanik dünyanın sonsuz olmadığını anlamışlardır. Bundan dolayı Adam Smith klasik iktisat kuramını kıtlık kavramı üzerine inşa etmiştir. Ancak Smith'in kıtlık kavramı doğal olmaktan çok ekonomiktir. Thomas Malthus ise kaynak kıtlığı ve insan nüfusu üzerine "*Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme*" makalesini yayımlamıştır. Bu dönemde dünya görüşünün ve doğa algısının değiştiğini kıtlık ve nüfus üzerine yapılan klasik çalışmalardan anlamak mümkündür.⁵² Smith ve Malthus'un çalışmaları pek çok modern bilim insanına ilham kaynağı olmuştur.

18. yüzyıl ve sonrasında bilim dünyası için çok önemli kırılmalar yaşanmıştır. Dünyanın kökeni ve işleyiş sistemini, canlıların gelişim ve yaşayış süreçlerini ve insanlığın doğadaki yerini anlamaya yönelik yeni araştırmalar ve keşifler devam

⁴⁹ Tanilli, 18: *Yüzyıl: Aydınlanma ve Devrim*, 39.

⁵⁰ Horkheimer, Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, 19.

⁵¹ Çiğdem, *Aydınlanma Felsefesi*, 17-18.

⁵² Keleş, 100 *Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası*, 152.

etmiştir. Bahsedilen bu keşifler önceki bilgi birikiminden etkilenmiş ve kendilerinden sonraki çalışmaları etkilemişlerdir. Alexander von Humboldt ve keşifleri bilim dünyası ve ekoloji alan yazını için oldukça önemlidir. Alexander von Humboldt modern biyocoğrafyanın kurucusu ve ekolojinin fikir babası olarak kabul edilmektedir.⁵³ Amerika ve Asya gezilerinde pek çok keşfe imzasını atan Humboldt aynı zamanda sayısız keşfe ilham vermiştir. Geliştirdiği ‘Doğanın Birliği Teorisi’nde Humboldt, dış atmosferden okyanus tabanlarına kadar gezegenin tüm yönlerinin birbirine bağımlı olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁴ Bununla beraber Humboldt, gezdiği bölgelerde doğaya ilişkin ölçümlerde bulunup gözlemler yaparken bölge insanların doğayla ilişkisini göz ardı etmemiştir. Hatta Humboldt Amerika gezisinde doğadaki insan kaynaklı tahribatı tespit etmiş ve bu tahribatın yaygınlığını fark etmiştir.⁵⁵ Humboldt bir dönem insan-doğa ilişkisinin politik boyutuyla da ilgilenmiştir. Doğanın insanlığın tamamına ait bir özgürlük sahası olduğunu savunan Humboldt, hükümetlerin bu hakkı koruması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁶ Humboldt, Amerika gezisi sonrasında botanik, meteoroloji ve coğrafya gibi alanlarda topladığı verileri işlediği tablo ve grafiklerle modern ekolojinin temelini atmıştır.⁵⁷ Humboldt yaptığı keşiflerle Charles Lyell, Charles Darwin, Henry David Thoreau ve pek çok bilim insanının çalışmalarında temel referans olmuştur.⁵⁸

1.1.2.5. Modern Zamanla: 19. ve 20.Yüzyıllar

Humboldt’un geniş yankı uyandıran çalışmalarının ardından 1831 yılında Charles Darwin *Beagle* adlı gemiyle çıktığı yolculuk sırasında doğaya ilişkin pek çok gözlemde bulunmuştur. Bu gözlemlerini 1850’lerin sonunda derleyen Darwin *Türlerin Kökeni*

⁵³ Schroeder, *Ekoloji Kitabı*, 163.

⁵⁴ Jones Elenor Harvey, “Alexander von Humboldt: Biyocoğrafyanın Babası ve 19. Yüzyılın En Büyük Hezarfenlerinden Birisi!” haz., Meltem Çetin Sever, 29 Mayıs 2022 tarihinde erişildi <https://evrimagaci.org/alexander-von-humboldt-biyocografyanin-babasi-ve-19-yuzyilin-en-buyuk-hezarfenlerinden-birisi-9724>

⁵⁵ Nüzhet Dalfes, “Alexander von Humboldt: Çağdaş Bir Doğa Bilimci,” *İTÜ Vakfı Dergisi*, (Aralık 2019): 46-50.

⁵⁶ Harvey, “Alexander von Humboldt.”

⁵⁷ İlhami Kızıroğlu, “Doğabilimci Alexander von Humboldt’un (1769-1859) Yaşamı ve Bilimsel Çalışmaları,” *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, no. 9 (1993): 281-300.

⁵⁸ Harvey, “Alexander von Humboldt.”

eserini 1859 yılında yayımlamıştır. Beagle yolculuğunun öncesinde ve sonrasında Darwin'in Humboldt'un etkisinde olduğundan bahsetmek mümkündür. Wulf, “*Darwin, bu yeni dünyayı Humboldt'un yazılarının merceğinden görüyordu*” ifadesiyle bu durumu açıklamaktadır.⁵⁹ Darwin, Humboldt'un *Personel Narrative* ve *Views of Nature* adlı eserlerini çalışmalarında temel referans olarak kullanmıştır.⁶⁰ Darwin'in çalışmaları doğaya ve doğada yaşayan canlılara ilişkindir. Onun çalışmalarının en önemli özelliği amprik olmasıdır. Duralı'ya göre doğanın düzensizliğinden bahseden Darwin'in bu düşüncesinin mekanik dünya görüşünü zayıflattığından bahsedilebilir.⁶¹ Darwin, tüm canlıların birbirine bağlı ve etkileşim içinde olduğunu düşünmektedir.⁶² Bu doğrultuda Humboldt'un ‘Yaşam Ağı’ teorisi Darwin'in *Türlerin Kökeni* eserinde yaşam ağacı olarak yer bulmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısında ise Svarte Arrhenius'un mevcut üretim sistemlerinden kaynaklı küresel ısınmadan bahsetmesi, 1872 yılında ilk olarak ABD'de Yellowstone bölgesinin milli park ilan edilmesi ve 1892 yılında Sierra Kulübü'nün faaliyete geçmesiyle doğa korumacılığının gelişiminden bahsetmek olanaklıdır.⁶³ Bu gelişmelerden anlaşıldığı üzere sanayi devriminin yeni olgunlaştığı bu dönemden itibaren çevre kirliliği, nüfus planlaması, doğa koruma gibi konular insanlığın gündemini meşgul etmiştir. 20. yüzyıl ve o yıllara geçiş sürecinin önemli özelliklerinden biri de doğa çalışmalarının Haeckel'in kavramsallaştırmasıyla ekolojik hal alması ve hem fen bilimleri hem sosyal bilimlerce çalışılır hale gelmesidir.

20. Yüzyıla gelindiğinde ekoloji çalışmaları hem farklı boyutlar kazanmış hem de derinleşmiştir. Artık doğaya bakışın farklı bir hal aldığını Albert Einstein'ın 1905 yılında “*Annalen der Physik*” dergisinde yayımlanan 4 makalesiyle ortaya attığı izafiyet

⁵⁹ Andrea Wulf, *Doğanın Keşfi: Alexander von Humboldt'un Yeniş Dünyası* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 292.

⁶⁰ Wulf, *Doğanın Keşfi: Alexander von Humboldt'un Yeniş Dünyası*, 286.

⁶¹ Teoman Duralı, “Charles Darwin ve Yüzyılımıza Damgasını Vuran Çağdaş Evrim Düşüncesinin Doğuşu,” *Felsefe Arkivi*, no. 25 (1984).

⁶² Wulf, *Doğanın Keşfi: Alexander von Humboldt'un Yeniş Dünyası*, 305.

⁶³ Schroeder, *Ekoloji Kitabı*, 228-236.

ve kuantum teorilerinde görmek mümkündür. Bu ve devamındaki çalışmalar Newton’cu klasik fiziğin aşıldığını göstermektedir. Capra, bu yeni dünya görüşünün “*organik, bütüncül ve ekolojik*” olarak kabul edilebileceğini ifade etmektedir.⁶⁴ Collingwood’a göre 20. yüzyılda, bir önceki yüzyıla göre, bilimsel çalışmaların odağı biyoloji alanından fizik alanına kaymıştır.⁶⁵ Capra’nın Jeans’ten aktardığına göre yeni fizik, kartezyen dünya görüşünün aksine, dünyayı devasa bir makinadan ziyade bir düşünce olarak kabul etmektedir.⁶⁶ Bu dönemde doğayı anlamak için, bütüncül bir amaçla, sistem yaklaşımlarının geliştirildiği görülmektedir. Bir anlamda gezegendeki her şeyin birbiriyle bağlı olduğunu savunan bu yaklaşımlar canlı türleri, toplum ve doğayı birbirinden ayrı ele almamaktadır.⁶⁷ 1935 yılında Arthur Thensley’in ortaya attığı “ekosistem” kavramı ve 1953 yılında James Lovelock’un geliştirdiği “Gaia Hipotezi” bu doğrultuda önemli gelişmelerdir.⁶⁸

Henri David Thoreau’nın “*Walden*” (1854) eseri ve Sierra Kulübü’nün kurulmasıyla temelleri atılan doğa korumacılığı akımı sonrasında da pek çok gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde özellikle fen bilimleri ve sosyal bilimlerin etkileşimi artmıştır. Bu etkileşimden hareketle, başta sanayi odaklı üretim şekli olmak üzere, çevre üzerine yapılan kimyasal ve biyolojik kirlilik odaklı araştırmaların sonuçlarının insanı, toplumu ve siyasal sistemleri nasıl etkilediği ve gelecekte nasıl etkileyeceği önemli hale gelmiştir. Bu bağlama ekolojik sistemlerin ekonomik, toplumsal ve politik boyutlarını inceleyen çalışmalar yapılmış ve gelişmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda Rachel Carson’ın *Sessiz Bahar* (1962) ve Ernst Friedrich Schumacher’in *Küçük Güzeldir* (1973) eserleri ile 1968 hareketi ekoloji düşüncesinin sosyo-politik olarak gelişimi açısından dünyayı derinden etkilemiştir. Carson’ın *Sessiz Bahar*’ı pestisitlerin doğaya verdiği zararı anlatarak büyük yankı uyandırdığında Aldo Leopold’ün “*Bir Kum Yöresi Almancağı*” (1949) başlıklı eseriyle

⁶⁴ Capra, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, 90.

⁶⁵ Collingwood, *Doğa Tasarımı*, 160.

⁶⁶ Capra, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, 101.

⁶⁷ Dominique Simonnet, *Çevrecilik* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1990), 17.

⁶⁸ Schroeder, *Ekoloji Kitabı*, 196-197.

ivmelenenmiş olan doğa korumacılığı iyice canlanmıştır.⁶⁹ Sessiz Bahar'ın ABD'de ilgili konuda mevzuat değişikliğine vesile olacak kadar büyük etki yaratması onun politik ekoloji alanı açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Schumacher'in moderniteyi ve büyümeye dayalı ekonomik dünya görüşünü Budist ekonomi modeli üzerinden eleştirdiği “*Küçük Güzeldir*” başlıklı eseri, 1970’li yıllarda hâkim hale gelen kaynakların sınırsız olmadığına dair görüş açısından oldukça önemlidir. Dönemin tüketim istatistiklerine dayalı bir analiz yapan Schumacher kaynakların sınırlı olduğu tezinin altını çizmektedir.⁷⁰ Bu yıllarda Roma Kulübü’nün MIT’de görevli bilim insanlarına hazırlattığı “*Büyümenin Sınırları*” (1972) ve “*Dönüm Noktasındaki İnsanlık*” (1978) başlıklı raporlarının da alan yazında önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. *Büyümenin Sınırları* raporunda ortaya konan tehditkâr senaryoya karşılık *Dönüm Noktasındaki İnsanlık* raporunda dünyanın, bütün parçaları birbirine bağlı bir sistem olduğunu savunan yazarlar, insanlığın doğru hamlelerle bu kötü durumu aşabileceğini vurgulamışlardır.⁷¹

20. yüzyılda ekoloji çalışmalarının politik alana doğru geliştiği görülmektedir. Doğa koruma hassasiyetinden yola çıkılarak oluşan sivil toplum örgütlerinin kuruluşunu ve ekoloji düşüncesinin geniş kitlelere yayılışını politik ekoloji çalışmaları izlemiştir. Bu doğrultuda artık ekolojik bir dünyanın nasıl olması gerektiği tartışılmaya başlanmış ve dünyadaki mevcut siyasal yapıları ekolojik ilklere göre yeniden yapılandırmaya girişen yeşil siyasal düşünce filizlenmeye başlamıştır. Politik ekoloji başlığı altında değerlendirilen bu çalışmalar; eşitlik, adalet, hak, demokrasi, etik gibi birçok politik olguyu ekolojik bir perspektifle değerlendirmeyi mümkün kılan kapsamlı bir çalışma alanına işaret etmektedir.

⁶⁹ Schroeder, *Ekoloji Kitabı*, 244.

⁷⁰ E. F. Schumacher, *Küçük Güzeldir* (İstanbul: Varlık Yayınları, 2018), 21.

⁷¹ Mihajlo Mesarovic, Eduard Pestel, *Dönüm Noktasındaki İnsanlık: Roma Kulübü'ne İkinci Rapor* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1978), 17.

Politik ekoloji kavramını ilk olarak 1935 yılında Frank Thone kullanmış ve kavramın içeriği 1972 yılında Eric Wolf tarafından genişletilmiştir.⁷² Zaman içinde politik ekoloji alanında pek çok tartışma vuku bulmuş ve bu tartışmalardan yeni görüşler ortaya çıkmıştır. Bilgi birikimi ve etkileşimin tarihin daha önce hiçbir döneminde olmadığı kadar fazla olduğu 1970’li yıllarda ekoloji çalışmalarının politik tarafı özellikle belirginleşmeye başlamıştır. Bu noktada yeşil siyaset, ekoloji politik, çevrecilik, politik ekoloji, ekolojizm gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Ekoloji düşüncesinin politikleştiği noktayı onun bir harekete dönüşümü olarak yorumlamak mümkündür.

Politik ekolojinin alanyazında pek çok tanımı bulunmaktadır. Örneğin Ökmen’e göre politik ekoloji *“doğal ve insan elinden çıkmış çevreye ilişkin tüm sorunların, iktidar için mücadelede başarı elde etmek amacıyla siyasallaştırılması sürecini inceleyen bilim dalıdır.”*⁷³ olarak açıklanırken Kaya’ya göre *“insan ve doğa arasındaki ilişkiyi etik, politik, ekonomik ve toplumsal temelde sorgulayan ve sürdürülebilir bir gelecek için politik stratejiler ortaya koyan, farklı disiplin ve ideolojilerin katkısıyla giderek gelişen ve zenginleşen bir çalışma alanıdır.”* şeklinde tanımlanmaktadır⁷⁴.

Özellikle 1970’li yıllardan itibaren çevreci hareketin de etkisiyle politikleşen ve siyasi bir akım haline gelmeye başlayan çevrecilik, daha radikal boyutuyla bir ideoloji – Ekolojizm- olarak siyasi alana dâhil olmuştur. Bu gelişme politik ekoloji alan yazının daha da gelişmesine vesile olmuştur. Heywood’a göre ekoloji hareketi 1970’lerin sonunda çevrecilik hareketinin ötesine geçerek başlı başına bir ideoloji halini almıştır.⁷⁵ Ekoloji hareketinin neden daha önceki yıllarda değil de 1970’li yıllarda yükseldiğini anlamak için dönemin özelliklerini ve ruh halini anlamak gereklidir. 1968 gençlik hareketlerinin ve bu yılların nükleer karşıtlığının ekoloji hareketine köken teşkil

⁷² Oğuzhan Özkan, Alper Uzun, Sema Çetinkaya, “Türkiye’de Kültürel Ve Politik Ekoloji Konusunda Yapılan Çalışmaların İçerik Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi” (II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi, Eskişehir, Ekim 3-5, 2019).

⁷³ Mustafa Ökmen, “Mekan- Ekosistem- Çevre- Ekoloji- Çevrebilim: Kavramsal Tartışma” *Çevre Sorunları Üzerine Güncel Yazılar* içinde haz. U. Yıldırım (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2010).

⁷⁴ Yasemin Kaya, *Ekolojik Güvenlik* (Bursa: Dora Yayıncılık, 2019), 118.

⁷⁵ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler* (Ankara: BB101 Yayınları, 2016), 291.

ettiğinden bahsetmek mümkündür.⁷⁶ Bununla beraber, Fordist üretim tarzı, büyük buhran, ikinci dünya savaşı, atom çağı, soğuk savaşın başlangıcı gibi etmenler bu yeni sosyal hareketin doğumunda etkili olmuştur.⁷⁷ Bu aktivizmin yanı sıra aydınlar ve dergiler etrafında içi doldurulan ve çerçevesi genişleyen bir tarafı da bulunmaktadır.⁷⁸

1970'lere ulaşan süreçte geçmişteki ekoloji çalışmalarının güncel yorumları da oldukça etkili olmuştur. Humboldt'un tüm gezegenin tek bir sistem oluşuna dair ilk görüşleri, 1953 yılında James Lovelock'un "Gaia Hipotezi" olarak devam etmiştir. Thomas Malthus'un "Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme"(1789) eserindeki nüfus problemi 1968 yılında Paul Erlich tarafından "Nüfus Bombası" eseri ile karşımıza çıkmaktadır. 1970'lerden itibaren Ivan Illich, E.F. Schumacher, Arne Naess, Murray Bookchin ve pek çok kimse yeşil düşünceye yön vermiştir. 70'li yılların devamında Arne Naess'in derin ekolojisi ve Murray Bookchin'in toplumsal ekoloji fikri pek çok tartışmanın merkezinde yer almıştır.

Ekoloji düşüncesinin politik boyut kazanmasında var olan ideolojilerle girdiği ilişki önemli bir yer teşkil etmektedir. Arne Naess'in Derin Ekoloji ve Murray Bookchin'in toplumsal ekoloji yaklaşımları gibi görece daha özgün düşünce akımlarının yanı sıra Ekoloji düşüncesi politik yelpazenin tüm kanatlarında kendisine yer bulmuştur.⁷⁹ Var olan tüm ideolojilerle eklemlenebilen ekoloji özellikle eko-sosyalizm, eko anarşizm ve eko-feminizm ile yankı bulmuştur. Alanyazında bu üç fraksiyonun Bookchin'den ilham alınarak geliştiğine yönelik pek çok gönderme bulunmaktadır.⁸⁰ Örneğin Benlisoy, eko-sosyalizm'in kapitalizmin aksine doğayı sömürü unsuru olarak görmediğini ve büyümenin sınırlarına saygılı olduğunu aktarmaktadır.⁸¹ Bir başka örnek olarak Olgun

⁷⁶ Ruşen Keleş, "Siyasal Düşünceler ve Çevre Sorunları," *İnsan Çevre Toplum* içinde, haz., Ruşen Keleş, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2016), 307.

⁷⁷ Ümit Şahin, "Yeşil Düşünce," *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* içinde haz., Orçun İmga, Hakan Olgun, (Ankara: Liberte Yayınları, 2017), 14-17.

⁷⁸ Simonnet, *Çevrecilik*, 94-95.

⁷⁹ Brian Morris, *Antropoloji Ekoloji ve Anarşizm* (İstanbul: Kolektif Kitap, 2018), 244.

⁸⁰ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 308.

⁸¹ Stefo Benlisoy, "Ekososyalist Alternatif ve Ekolojik Devrim," *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* içinde, haz., Orçun İmga, Hakan Olgun, (Ankara: Liberte Yayınları, 2017), 295-330.

ekofeminizm'in karşıtlıklar ve tahakkümlere karşı olduğunu; liberal, kültürel, sosyal ve sosyalist yaklaşımları olduğundan bahsetmektedir.⁸² Bunlarla beraber politik ekolojinin eko-faşizm, eko-oteriteryanizm, yeşil liberalizm ve yeşil muhafazakarlık gibi fraksiyonları da bulunmaktadır.

Politik ekolojinin temel direklerinden Derin Ekoloji 1972 yılında Arne Naes tarafından ekoloji düşüncesini derin ve sığ olarak ayırmak suretiyle ortaya atılmıştır. Derin ve sığ ekoloji ayrımı en temelde insan-merkezci olmakla ilgilidir. Eko-merkezci bir yaklaşımı bulunan derin ekoloji, insanı doğadan ayrı görmeyen, dolayısıyla her türlü tahakküme karşı duran, doğadaki tüm unsurların birbiriyle ilişki içerisinde olduğu bir doğa tasavvurunu ortaya koymaktadır.⁸³ Bunun karşısında sığ ekoloji ise insanı merkeze alan, mevcut üretim ve tüketim süreçlerinin sürdürülebilirliğini tartışan yüzeysel bir çevre duyarlılığına sahiptir.⁸⁴ Sığ ekoloji doğadaki unsurları insanlar için kaynak olarak değerlendirirken derin ekoloji insanı da diğer unsurlar gibi gezegenin parçası olarak kabul etmektedir.⁸⁵ Bu bir holizm vurgusudur.

Naess 1986 yılında "The Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects" makalesinde derin ekolojiyi 8 ilke etrafında şekillendirmiştir.⁸⁶ Devall ve Sessions'un aktarımına göre Naess, derin ekolojinin bu mahiyetiyle aslında ekolojinin bilim dalı boyutunun ötesine geçerek doğayı muhafaza etmek için hangi toplum yapısının uygun olduğu sorusunu sorduğunu ifade etmektedir.⁸⁷ Önder'e göre derin ekoloji bir bilim dalı olarak ekolojiden ayrı düşünülemeyecekse de bir açıdan 'eko-sofi' olarak

⁸² Hakan Olgun. "Ekofeminizm: Kadın Doğâ İlişkisi ve Ataerkil Tahakküm" *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* içinde, haz., Orçun İmga, Hakan Olgun, (Ankara: Liberte Yayınları, 2017) 387-421.

⁸³ Tuncay Önder, "Derin Ekoloji Üzerine" *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* içinde haz., Orçun İmga, Hakan Olgun, (Ankara: Liberte Yayınları, 2017), 117-148.

⁸⁴ Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, 295.

⁸⁵ Mustafa Yardımcı, "İnsan-Doğâ İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji" (Ankara, 2006), 36.

⁸⁶ Arne Naess, "The Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects" *Environmental Ethics: Divergence and Convergence* içinde, yazar SJ Armstrong, & RG Botzler, 411-421. 2005.

⁸⁷ Bill Devall, George Sessions, "Derin Ekoloji" *Cogito*, no. 93 (2019): 136-146.

görülebilmektedir.⁸⁸ Tüm bunlar derin ekolojinin düşünsel konumunu belirtmektedir. Derin ekolojinin uzak doğu düşünce akımlarıyla ciddi bağlantısı ve maneviyatçı niteliği üzerinden ciddi şekilde eleştirilmiştir. Derin ekolojinin bu mahiyeti sistematik bir politik doktrin oluşturmamasında etkili olmuştur. Bu durumlar her ne kadar eleştirilse de onun özü ile son derece uyumludur.

Başlangıçta biyolojinin bir dalıyken 1970’li yıllardan itibaren politikleşen ve kendisine hem parlamentolarda hem de uluslararası arenada yer bulan ekoloji, bu aşamada “izm”leşerek bir ideoloji halini almıştır. Bu bağlamda Ekolojizm, politik bir ideoloji olarak çevrecilikten ayrılmaktadır. Ancak Ekolojizm ve çevrecilik kavramları birbiri yerine kullanılabilir. Ekolojizmin çevrecilikten farklı olduğu vurgusunda bulunan Dobson, ekolojizmin derin ekoloji etkisinde bulunduğunu belirtmektedir.⁸⁹ Bununla beraber, doğayı merkeze alan ekolojizm, önerdiği köklü değişikliklerle kapitalizmin ve komünizmin ötesine geçen bir ideolojidir.⁹⁰ Dobson’un ekolojizmi bir yandan derin ekolojinin sığ ekolojiyi eleştirdiği gibi çevreciliği eleştirirken diğer yandan derin ekolojiye göre daha sistematik bir politik görüş ortaya koymaktadır. Bu anlamda ekolojizmin Naes’in Derin ekolojisi ve Bookchin’in sosyal ekolojisini bünyesinde barındırabilen çatı bir ifade olduğundan bahsetmek mümkündür.

Sosyal ekoloji, Murray Bookchin’in icat ettiği ve politik ekoloji alanyazınına domine eden düşünce akımlarından biridir. Kropotkin’den ilham alan ve Marksist anarşist ekolden gelen Bookchin’in sosyal ekolojisi doğanın vahşice tüketilmesinin aslında sosyal tahakkümlerin sonucu olduğunu öne sürmektedir.⁹¹ Bu yönüyle sosyal ekoloji 18. Yüzyılın doğa durumu teorilerine benzemektedir. Bu çıkış noktasından hareketle sosyal ekolojinin ekolojik yıkımı durdurabilmek için dikey hiyerarşi ve tahakkümlerden arındırılmış sınıfsız bir dünyanın kurulmasını ve bunun bir sonucu olarak doğanın

⁸⁸ Tuncay Önder, “Derin Ekoloji Üzerine” *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* içinde haz., Orçun İmga, Hakan Olgun, (Ankara: Liberte Yayınları, 2017), 117-148.

⁸⁹ Andrew Dobson, *Ekolojizm*, (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2017), 57.

⁹⁰ Dobson, *Ekolojizm*, 47.

⁹¹ Orçun İmga, “Murray Bookchin ve Sosyal Ekoloji” *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* içinde, haz., Orçun İmga, Hakan Olgun, (Ankara: Liberte Yayınları, 2017), 167-185.

sömürülecek bir meta olmaktan çıkacağını savunduğundan bahsetmek mümkündür. Bu durumdan anlaşılacağı üzere sosyal ekolojinin çok güçlü bir adem-i merkeziyetçi tavrı bulunmaktadır.

Sosyal Ekoloji’de doğa tasavvurunun iki boyutu bulunmaktadır. “Birinci Doğa” ve “İkinci Doğa” olarak adlandırılan bu boyutlar fiziksel doğa ve toplumsal doğaya karşılık kullanılmıştır. Bookchin bu iki doğayı birbirinden ayrı görmemektedir. Tam aksine, doğa toplum karşıtlığını reddedip ikinci doğanın birinciden doğduğunu ifade etmektedir.⁹² Bookchin, insanın diğer insanlar üzerindeki tahakkümünün doğaya olan tahakkümüne sebep olduğunu vurgulamaktadır.⁹³ Buradan hareketle sosyal ekoloji ekolojik krizin çözümünün sosyal krizi çözmekten geçtiğini savunmaktadır. Sosyal krizin çözümünün tahakküm ve hiyerarşinin bertarafına dayandıran Bookchin’e göre sosyal ekoloji özgürleştirici özelliklere sahiptir.⁹⁴ Sosyal Ekoloji’nin bu yönü köklü bir paradigma değişimini savunmaktadır. Değiştirmek istediği hususların niteliği göz önünde bulundurulduğunda eylemsel (sahaya yönelik) bir tavrı da bulunmaktadır.

Sosyal ekoloji ve derin ekolojinin karşı karşıya gelişi bu noktada başlamaktadır. Sosyal ekoloji ve Derin Ekoloji tahakkümlere karşı çıksalar da tahakkümün kökenini farklı yerlerde aradıkları için teoriler başka yönlerde savrulmaktadır. Ekolojik krizin kökenini insanın doğaya tahakkümünde arayan Derin ekoloji böyle bir çıkış noktasından hareketle doğayla uyum içinde bir dünya tasavvuru oluşturmaktadır. Ancak krizin kökeninde bir sosyal tahakküm olduğunu varsayan sosyal ekoloji önce sosyal sorunu çözmek isteyerek var olan dünya tasavvurunu alaşağı etmeyi amaçlamaktadır. Zira Bookchin’e göre bu durum ekolojik yıkım kudretine sahip bir türün aynı kudreti ekolojik bir düzen kurmak için kullanabileceğine yönelik bir beklentidir.⁹⁵ Sosyal ekolojinin radikal tutumunu barındırmayan ve daha çok konunun felsefi boyutuna meyleden derin ekoloji Bookchin tarafından maneviyatçılıkla eleştirilmektedir.

⁹² Orçun İmga, “Murray Bookchin ve Sosyal Ekoloji” *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* içinde, haz., Orçun İmga, Hakan Olgun, (Ankara: Liberte Yayınları, 2017), 167-185.

⁹³ Murray Bookchin, *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 45.

⁹⁴ Murray Bookchin, *Özgürlüğün Ekolojisi*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994), 106.

⁹⁵ Bookchin, *Özgürlüğün Ekolojisi*, 99.

Bookchin ekolojik düşünce içerisinde yer alan Taocu, Budist, New Age ve genel olarak doğu düşüncesinin ekoloji düşüncesini basitleştirdiğini düşünmektedir.⁹⁶

Politik ekolojinin veya yeşil siyasal düşüncenin bir parti etrafında organize oluşu ilk kez 1973 yılında İngiltere’de gerçekleşmiştir. “People Party” adıyla kurulan bu parti sonrasında 1975 yılında “Ekoloji Partisi” ve 1985 yılında “Yeşiller Partisi” adını almıştır. Parti seçimlere ilk olarak 1974 yılında girmiştir⁹⁷. Fransa’da ise yeşiller 1974 yılında ilk kez cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday çıkartmışlar ve 1984’te “Yeşiller-Ekolojist Parti” adı altında toplanmışlardır⁹⁸. Yeşil partilerin parlamentolardaki temsilinin ilk örneği 1984 Belçika seçimleriyle olmuştur⁹⁹. Ancak Alman yeşillerinin 1983 yılında %5,6 gibi ciddi bir oy oranıyla meclise girmesi dünyada ciddi yankı uyandırmıştır.

Ekoloji düşüncesi ve politik ekolojinin kapsamı evrensel olsa da yeşil partiler yerel olmak durumundadırlar. Yeşil partiler bünyesinde var oldukları ülkede küresel düşünüp yerel hareket eden, ekolojik kriz karşısında tüm politik tarafların bundan etkileneceğini ön plana çıkaran ve bir ortak yaşam vurgusu yapan organizasyonlardır. Bu anlamda yeşil partiler doğanın çıkarlarının aynı zamanda insanların çıkarı olduğunu vurgulayarak kamu yararı kavramını yeniden tanımlamaktadır.¹⁰⁰ Ulrich Beck’in ortaya attığı ‘Bumerang Etkisi’ kavramı bu durumu açıklamak için oldukça kullanışlıdır.¹⁰¹ Çünkü bu kavram, çevresel zarara sebep olan unsurun er ya da geç bundan etkileneceğini söylemektedir. Bu da sorunun yine kaynağına döneceğini ifade etmektedir.

Yeşil siyasal düşüncenin en önemli gündem maddelerinden biri de iklim adaleti kavramıdır. İklim adaleti veya adaletsizliği bağlamında bundan doğrudan etkilenen

⁹⁶ Murray Bookchin, *Toplumsal Ekolojinin Felsefesi*, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1996), 116.

⁹⁷ Rabia Bahar Üste, “Doğanın Siyaset Paradigması: Yeşil Siyaset” *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* (2015): 38-54

⁹⁸ Tuncay Önder, *Ekoloji, Toplum ve Siyaset* (Ankara: Odak Yayınevi, 2003), 122.

⁹⁹ Jonathan Porrit, *Yeşil Politika* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1988), 26.

¹⁰⁰ Porrit, *Yeşil Politika*, 117-119.

¹⁰¹ Ulrich Beck, *Risk Toplumu* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2019), 30.

vatandaşların bu konuya ilişkin karar alma süreçlerine katılımı noktasında ‘Ekolojik Demokrasi’ kavramından söz etmek mümkündür.¹⁰² Yeşil ideolojinin temel çıkış noktası, amacı ve hassasiyetleri rahatça sıralanabilirken onu tanımlamak oldukça zordur. Bu durum politik ekolojinin ve yeşil siyasal düşüncenin oldukça zengin siyasi yelpazeye sahip oluşundan kaynaklanmaktadır. Bununla beraber yeşil siyasal düşünce içerisinde bile farklı fraksiyonlar bulunmaktadır. Örneğin Porrit yeşil hareketi “yaşama biçimleri ya da işleri kabaca yeşil olarak tanımlanabilenler”, “küçük güzeldir tugayı” ve “alternatif ekonomi uygulayıcıları” olmak üzere üç grupta incelemektedir.¹⁰³

Ekolojik hassasiyetlerin uluslararası boyutta temsilindeki kırılma noktası şüphesiz ki 1972 tarihli Stockholm Konferansıdır. 1972 yılında Birleşmiş Milletler tarafından İsveç’in Stockholm kentinde düzenlenen konferansa uzanan süreçte de birtakım uluslararası gelişmeler yaşanmıştır. Buna örnek olarak 1947 yılında IOPN(Uluslararası Doğanın Korunması Örgütü) ve 1960’ta WWF(Dünya Doğayı Koruma Vakfı) gibi organizasyonların kuruluşu, 1969’da Afrika Birliği’nin “Doğanın ve Doğal Kaynakların Korunması İçin Afrika Sözleşmesi” metnini kabul etmesi gibi gelişmeler sıralanabilir¹⁰⁴. Bu gelişmelerin yaşanmasında dönemin çevre felaketleri ve yeşil hareketin rolü yadsınamaz.

1972 Stockholm Konferansında ‘Çevre Hakkı’ Birleşmiş Milletler nezdinde onaylanmıştır¹⁰⁵. Bununla birlikte Stockholm Konferansı ekolojik krizlerin çözümünde devletlerin bir aktör olduklarının ortaya konulması ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı(UNEP)’nin kabulüne vesile olması açısından çok önemlidir¹⁰⁶. Stockholm Konferansıyla birlikte 1975 yılında Akdeniz Eylem Planı, 1983’te Ortak Geleceğimiz(Brundtland) Raporu, 1992’de Rio Konferansı, 1997’de Kyoto Protokolü, 1976 ve 1996’da HABİTAT konferansları gibi uluslararası gelişmelerle beraber Avrupa

¹⁰² Gülşah Tırış, Ceren Uysal Oğuz, “İklim Adaletine Demokrasi Perspektifi ile Bakmak: Ekolojik Demokrasi” *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi* (Aralık 2020): 77-122

¹⁰³ Porrit, *Yeşil Politika*, 21.

¹⁰⁴ Dimitri Roussopoulos, *Politik Ekoloji* (İstanbul: Sümer Yayıncılık, 2017), 28-30.

¹⁰⁵ Kaya, *Ekolojik Güvenlik*, 43.

¹⁰⁶ Roussopoulos, *Politik Ekoloji*, 35-36.

Birliği nezdinde 1973 ve 1994 yılları arasında beş kez Çevre Eylem Programı ilan edilmiştir¹⁰⁷. Çevre Eylem Programları 21. yüzyılda da devam ilan edilmeye devam etmektedir. Bununla beraber, 21. yüzyılda ekolojik krizler karşısında uluslararası girişimler artarak devam etmiştir.

1.1.2.6. Günümüz: 21. Yüzyıl

21. yüzyıla gelindiğinde ekoloji düşüncesi ve çalışmaları önceki yüzyılların birikimiyle beraber farklı boyuta ulaşmıştır. Bu dönemde eski kavramların anlamı ve bu kavramlara yaklaşım farklılaşmıştır. Örneğın Wallace, doğa kavramının mahiyetinin değıştiğinden, dünyanın ev olarak görüldüğü bir ekolojiden doğanın evcilleştirildiğı tuhaf bir ekolojiye geçildiğinden bahsetmektedir.¹⁰⁸

Thimoty Morton'un "*Doğasız Ekoloji*" (2007) ve Bill McKibben'in "*Doğanın Sonu*" (1989) eserleri de benzer bir kaygı taşımasıyla bu bağlamda değerdendirilebilecek çalışmalardır. Bu noktada McKibben, doğanın insan eliyle bozuluşu vurgusuyla, doğanın bozulduğı ve artık 'doğa sonrası' bir devirde yaşandığından bahsederken Morton ise doğanın hiçbir zaman var olmadığını ifade etmektedir.¹⁰⁹ Morton bu noktada doğanın var olmaması ifadesiyle her şeyin düzenli ve bağlantılı halde var olduğı doğa kavramsallaştırmasına karşı çıkmakta ve aslında kaotik bir yapının varlığından bahsetmektedir.¹¹⁰ Benzer bir yaklaşım Žižek 'in "*Antroposen'e Hoşgeldiniz*" eserinde de yer almaktadır.¹¹¹ Bu noktada kendiliğinden ahenk içerisinde olduğı kabul edilen

¹⁰⁷ Kemal Görmez, Çevre Sorunları (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 60-75.

¹⁰⁸ Molly Wallace, " "Tuhaf Bir Ekoloji": Doğasını Bozduğumuz Bir Doğanın Doğası," *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, (25 Haziran 2018): 181-198.

¹⁰⁹ Kerim Can Yazgünoğlu, "İnsan Çağında Çevresel Estetik: Güzelin ve Çirkinin Ötesinde "Doğasonrası" Ekolojiler," *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, (25 Haziran 2018): 67-84.

¹¹⁰ Timothy Morton, *Ecology Without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics* (Massachusetts: Harvard University Press, 2007), 14.

¹¹¹ Slavoj Žizek, *Antroposen'e Hoşgeldiniz* (İstanbul: Encore Yayınları, 2012), 49.

doğa anlatısına karşı çıkılarak aslında doğanın düzensiz ve kaotik olduğu hususu vurgulanmaktadır.

2000 yılından itibaren var olan kavramların farklı okunmasıyla beraber alan yazına yeni kavramlar da dâhil olmuştur. Bir gezegen olarak Dünya'yı hipernesnelerin bir arada bulunduğu bir platform olarak gören Morton'un dünya görüşü alan yazında kendinden önceki çalışmalara göre oldukça farklıdır.¹¹² Zira 'doğasız ekoloji' ve 'hipernesne' kavramları ile Morton, ortaya yeni bir dünya görüşü koymaktadır. Morton bu bakış açısının "Nesne Yönelimli Ontoloji" olduğunu ifade etmektedir.¹¹³ Graham Harman'ın teorize ettiği nesne yönelimli ontoloji, gerçekliğin yeni bir sorgulamasıdır. Nesne yönelimli ontoloji idealizmleri ve gerçeklikleri hedef almakta ve onları yeniden değerlendirmektedir.¹¹⁴

Son dönem ekoloji çalışmalarında dikkat çeken bir diğer önemli kavram ise 'İnsan Çağı' anlamına gelebilecek Antroposen'dir. Antroposen, Paul J. Curtzen tarafından 2000 ve 2002 yıllarındaki çalışmalarıyla yaygınlık kazanmıştır. Pliyosen, Pleistosen ve Holosen gibi bir jeolojik devir olarak düşünülebilecek Antroposen bilim dünyasında resmen kabul görmese de karşıladığı anlam nedeniyle çalışmalarda kendine yer bulmaktadır. Bu doğrultuda Antroposen kavramı, bir tür olarak insanın mevcut teknolojik durumuyla gezegenin jeolojik süreçlerine müdahale edebilecek hale geldiği bir devre işaret etmektedir.¹¹⁵ Chakrabarty de bir tür olarak insanın artık bir 'jeolojik fail'e dönüştüğünü ifade etmektedir.¹¹⁶

¹¹² Timothy Morton, *Hipernesneler: Dünyanın Sonundan Sonra Felsefe ve Ekoloji* (İstanbul: Tellekt, 2020), 136.

¹¹³ Timothy Morton, *İnsan Türü: İnsan Olmayanlarla Dayanışma* (İstanbul: Profil Kitap, 2020), 25.

¹¹⁴ Graham Harman, *Nesne Yönelimli Ontoloji* (İstanbul: Tellekt, 2020), 27-30.

¹¹⁵ Yasemin Kaya, *Ekolojik Güvenlik* (Bursa: Dora Yayıncılık, 2019), 109-110.

¹¹⁶ Dipesh Chakrabarty, "Tarihin İklimi: Dört Tez," *Cogito*, no. 93 (2019): 167-192.

1.2. Çevre Tarihi

Tarihin bir alt disiplini olarak kabul edilen çevre tarihi kökenleri daha eskilere dayansa da yeni bir araştırma alanıdır. Çevre Tarihi yazıcılığının geleneksel tarih yazımına bir alternatif olduğundan ve tarihsel meselelere alternatif bir bakış getirdiğinden bahsetmek mümkündür.¹¹⁷ Terminolojik olarak çevre tarihi veya çevresel tarih kavramsallaştırmasının 1970'lerden itibaren kullanıldığı görülmektedir. Kavramın ilk kullanımı ise Roderick Nash tarafından 1970 yılında gerçekleştirilmiştir.¹¹⁸ Nash çevre tarihinin insanlığın çevresiyle temasına referansta bulunduğuna dikkat çekmektedir.¹¹⁹ Çevre tarihi alan yazınında Roderick Nash, Donald Worster, Donald Hughes, John Robert McNeill gibi isimler öne çıkmaktadır. Ayrıca Fransa'da Annales dergisi etrafında şekillenen Annales Okulu ve Fernand Braudel ile çevresel determinizm perspektifinden geniş kitlelere hitap eden Jared Diamond gibi isimlerin çevre tarihi alanında önemli eserler verdiği görülmektedir.

Alan yazında pek çok çevre tarihi tanımı bulunmaktadır. Bu noktada Hughes çevre tarihini “... insanoğlunun içinde yaşadığı, üretimde bulunduğu ve hakkında bir takım düşüncelere sahip olduğu doğa ile olan ilişkisini zaman içinde geçirdiği değişimlere vurgu yaparak anlamaya çalışan bir tarih yazım şekli” olarak tanımlamaktadır.¹²⁰ Dursun'a göre Hughes için çevre tarihinin, kültür-doğa birlikteliği, tarih ve bilim metodolojisi birlikteliği ve çevrenin insanlık tarihi bağlamında ele alınışı olarak üç boyutu bulunmaktadır.¹²¹ Bununla beraber Hughes'e göre çevre tarihinin araştırma konularını -tarihsel süreç içerisinde- ‘çevrenin insan üzerine etkisi’, ‘insan kaynaklı iklim değişikliklerinin insanlık üzerine etkisi’ ve ‘ekolojik düşünceler tarihi’ olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür.¹²² Isenberg'in aktarımına göre Donald Worster 1988'de çevre tarihini “*tarih boyunca insanın doğayla sahip olduğu ilişki*” olarak

¹¹⁷ Selçuk Dursun, *Çevresel (ekolojik) Tarih Lensinden Osmanlı Tarihine Yeniden Bakmak* (2012).

¹¹⁸ Osman Gümüşçü, Sevil Top Yılmaz, *Çevre Tarihi* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021), 134-135.

¹¹⁹ Roderick Nash, *American Environmental History: A New Teaching Frontier* (1972)

¹²⁰ J. Donald Hughes, *Çevresel Tarih Nedir?* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2019), 1.

¹²¹ Selçuk Dursun, “Çevresel Bağlantılar: Tarihi Yeniden Düşünmek,” *Çevresel Tarih Nedir?* içinde, haz., J. Donald Hughes, (2019), 9-21.

¹²² Hughes, *Çevresel Tarih Nedir?*, 4.

tanımlamaktadır.¹²³ Worster'in çevre tarihini sırasıyla 'tarih boyunca doğal ortamların yapısı ve dağılımının keşfi', 'çevreyle etkileşime giren üretim teknolojilerine odaklanmak' ve 'algıların, ideolojilerin, etik kuralların, yasaların ve mitlerin bir bireyin veya bir grubun doğayla diyalogunun bir parçası haline geldiği tamamen zihinsel karşılaşma türü' olmak üzere üç analiz seviyesinde ele aldığından bahsetmek mümkündür.¹²⁴ Gümüşçü ve Yılmaz, Worster'in çalışmalarından hareketle, çevre tarihi alanının beşeri bilimler ve doğa bilimleri arasında köprü vazifesi gördüğünden bahsetmektedirler.¹²⁵ Bununla beraber Radkau, çevre tarihinin insanın doğaya verdiği zararın tarihi olmadığını altını çizmektedir. O, çevre tarihinin bunun ötesinde, insan ve doğa arasındaki ilişkinin kurulması, sürdürülmesi ve bozulması gibi süreçlere odaklandığını ve çevre tarihinin sadece insana değil çevreye ve bu çevreyi oluşturan araziler, hayvanlar ve bitkiler gibi konulara da odaklanması gerektiğini ifade etmektedir.¹²⁶ Radkau bu noktada çevre tarihini bağımsız bir alan değil, bütüncül tarihin bir parçası olarak kabul etmektedir.¹²⁷ Tekeli ise çevre tarihinin insan merkezli oluşu üzerine biyotarih ve çevre tarihi ayrımına gitmektedir.¹²⁸ Bu doğrultuda gezegen üzerindeki canlıların tarihi biyotarih olarak adlandırılırken insanın bir tür olarak ortaya çıkışıyla beraber çevre tarihi araştırması yapılabilmektedir.

Chakrabarty ise küresel iklim değişikliğinin tarihsel ve antropojenik boyutuna dair fikirlerini dört önerme üzerinden açıklamaktadır:

1. *"İklim değişikliğinin antropojenik açıklamaları doğal tarih ve insanlık tarihi arasındaki kadim hümanist ayrımı ortadan kaldırıyor"*
2. *"Antroposen kavramı, insanların jeolojik bir güç haline geldiği yeni jeolojik devir, hümanist modernite/küreselleşme tarih yazımlarını ciddi oranda sınırlandırır"*

¹²³ Andrew C. Isenberg, "Introduction: A New Environmental History," *The Oxford Handbook of Environmental History* içinde, haz., Andrew C Isenberg, (2014), 1-22.

¹²⁴ Isenberg, "Introduction: A New Environmental History," 7 ve Donald Worster, *The Ends of the Earth: Perspectives in Modern Environmental History* (New York: Cambridge University Press, 1988), 7.

¹²⁵ Gümüşçü, Yılmaz, *Çevre Tarihi*, 224.

¹²⁶ Joachim Radkau, *Doğa ve İktidar: Global Bir Çevre Tarihi* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 6-7.

¹²⁷ Radkau, *Doğa ve İktidar: Global Bir Çevre Tarihi*, 9.

¹²⁸ İlhan Tekeli, "Türkiye Çevre Tarihçiliğine Açılırken," (2000).

3. “Antroposen’i kabul eden jeolojik hipotez, sermayenin küresel tarihini bir tür olarak insanlığın tarihiyle birlikte düşünmemizi gerektiriyor.”
4. “Türler tarihinin ve sermaye tarihinin çapraz taraması tarihsel kavrayışın sınırlarını derinlemesine inceleme sürecidir”

Chackrabarty, ortaya attığı 4 tez üzerinden çevre tarihi alan yazınında insanın biyolojik bir fail olarak görüldüğünü tespit etmiş ve antroposen kavramından yola çıkarak bir tür olarak insanın artık jeolojik bir fail olduğunu iddia etmiştir.¹²⁹

Çevre tarihi alanının disiplinlerarası bir doğası bulunmaktadır. Çünkü bu araştırma alanında tarih yazımına çevre kavramından hareketle çevreyi oluşturan tüm unsurlar aracılığıyla yaklaşmaktadır. “İnsan”, çevre tarihinin sınırlarının belirlenmesi açısından önemlidir. Çevre tarihi jeoloji, paleontoloji, fizik ve hatta biyoloji ve iklim bilimi gibi bilim dallarından yararlansa da onlardan ayrılmaktadır. Çünkü çevre tarihçileri bu bilim dalları kapsamında yapılan araştırmaları insanlık tarihine etkisi bakımından ele almaktadırlar.¹³⁰ Gümüşçü ve Yılmaz çevre tarihinin tarihsel coğrafya ile farkı üzerine odaklanmaktadır. Birbirlerine yakın araştırma alanları olan tarihi coğrafya ve çevre tarihi arasında birtakım farklılıklar ve ortak noktalar bulunmaktadır. Bu iki araştırma alanının en temel ortak noktası insan-çevre ilişkisine odaklanmalarıdır. Ancak tarihi coğrafyanın daha çevre odaklı olduğundan söz etmek mümkündür.¹³¹ Bu iki alanın farkını en belirgin şekilde ortaya çıkaracak nokta kullandıkları kaynaklardır. Çevre tarihi yazılı kaynaklara ağırlık veren bir alan iken tarihi coğrafya veri olarak çevresel unsurlara odaklanmaktadır. İki araştırma alanında da ortak disiplinlerarası kaynaklar kullanıldığından dolayı zaman zaman birbirlerinden ayırt etmek zorlaşabilmektedir.

Çevre tarihi kültür ve doğayı bir bütünün ayrılmaz parçaları kılmaktadır. Kültür ve doğayı ayrılmaz kılan husus ise değişen doğal etmenlerin kültür üzerinde etki sahibi olmasında yatmaktadır.¹³² Bu noktada ekoloji çalışmalarının çekirdeğini teşkil eden

¹²⁹ Chackrabarty, “Tarihin İklimi: Dört Tez,” 167-192.

¹³⁰ Hughes, *Çevresel Tarih Nedir?*, 5.

¹³¹ Gümüşçü, Yılmaz, *Çevre Tarihi*, 268.

¹³² Gümüşçü, Yılmaz, *Çevre Tarihi*, 220-221.

etkileşim hususuna dair bir vurgu bulunmaktadır. Çünkü kültür doğal değişikliklerden etkilenirken doğadaki değişimler de kültür kaynaklı insan aktiviteleri sonucunda olabilmektedir. Descola'ya göre doğa ve kültür arasında, doğanın kültürün uzantısı olduğu türden bir ilişki bulunmaktadır.¹³³ Descola bu doğrultuda “*Doğa insana özgü bir fetiştir*” ifadesini kullanmaktadır.¹³⁴ Çevre tarihi içerisinde kültür kavramının önemi Tekeli'nin çalışmasında da görülmektedir. Zira ona göre insanın doğa ile ilişkisi kültür yoluyla kurulmakta ve gelişmektedir. Tekeli'de bu hususta kültürün zaman ve mekân bazında değişkenlik gösterişine dair bir vurgu da bulunmaktadır.¹³⁵

Fransa'da Annales dergisi etrafında oluşan Annales ekolü ve onun öncülerinden Fernand Braudel'in tarih çalışmalarında çevre ve coğrafya önemli birer faktör olarak görülmektedir. Bu çalışmalar özellikle çevre tarihi çalışmaları olmasa da bu ekolün çalışmalarında çevre çok önemli bir yer tutmaktadır.¹³⁶ Bunun en belirgin örneğini Braudel'in Akdeniz üçlemesinin ilk cildinde görmek mümkündür. Zira bu eserin ilk cildinde Braudel Akdeniz doğasını oluşturan tüm unsurları (coğrafya, jeoloji, ormanlar, flora ve fauna) ortaya koyarak anlatısına temel oluşturmaktadır. Braudel, çalışmalarında çevre ve tarih arasında ilişkinin ilkelerini belirlemiş ve bu ilkeler üzerine bir anlatı inşa etmiştir. Braudel bu noktada tarihi iki katmanlı şekilde ele almaktadır. İlk katmanda - birkaç milyar yıllık gezegen tarihi bağlamında insan bakış açısıyla- neredeyse hareketsiz, zamansız ve cansız bir tarih yer almaktadır. İkinci katmanda ise bu ağır ilk katmanın üzerinde kımıldayan ve hareketli toplumsal tarih yer almaktadır.¹³⁷ Braudel burada yerküre üzerinde gezinen insanların tarihini zaman kavramı temelinde ustaca ele almaktadır. Böylece Braudel Dünya tarihini coğrafi zaman, toplumsal zaman ve bireysel zaman olmak üzere üç düzeyde ele almış olmaktadır.¹³⁸ Bu açıdan çevresel bir tarih yazımının binlerce yılı kapsayabileceğine, kısa periyotlar halinde incelenebileceğine, küresel veya bölgesel ölçeklerde ele alınabileceğine ulaşılabilir.

¹³³ Philippe Descola, *Doğa ve Kültürün Ötesinde* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 18.

¹³⁴ Descola, *Doğa ve Kültürün Ötesinde*, 55.

¹³⁵ Tekeli, “Türkiye Çevre Tarihçiliğine Açılırken.”

¹³⁶ Gümüşçü, Yılmaz, *Çevre Tarihi*, 135.

¹³⁷ Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2019), 26-27.

¹³⁸ Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, 28.

Tarih çalışmalarında çevre faktörünü ön plana çıkaran bir diğer araştırmacı ise Jared Diamond'dır. Diamond, eserlerinde çevresel faktörlerin insanlığın, kültürlerin ve toplumun gelişimine olan etkisine odaklanmaktadır. 'Çevresel Determinizm' olarak tanımlanan bu yaklaşım Hipokrat'tan günümüze değin pek çok çalışmada tema olarak kullanılmıştır.¹³⁹ Diamond'un bu yaklaşımını *Tüfek, Mikrop ve Çelik* eserinde özellikle Polinezya adaları örneği üzerinden uygulamaktadır.¹⁴⁰ Diamond için Polinezya örneği 'Doğal Deney' olarak isimlendirdiği bir yöntemin örneğidir yalnızca.¹⁴¹ Diamond'ın doğal deney yönteminin tarihsel bir boyutu bulunmaktadır. Bununla beraber Diamond ve Robinson, bu yöntemin karşılaştırmalı yöntem olarak da adlandırılabilceğini ve tarih bilimine uygulanabileceğini ifade etmektedir.¹⁴² Diamond, doğal deney yöntemini Hispanyola Adası'nda bulunan Haiti ve Dominik Cumhuriyeti örneklerine de uygulamıştır. Bu deneyde, aynı adada olmalarına karşın oldukça farklı olan iki ülkenin söz konusu farklılığının adanın batısı ve doğusundaki iklim ve çevresel koşulların farklılığına bağlanmaktadır.¹⁴³ Diamond ve Robinson doğal deney yöntemini *"deneklerin başlangıç koşulları arasındaki farkları veya bu deneklerin zaman içindeki sapma süreçleri arasındaki farkları inceleyen deneyler olarak düşünülebilir"* ifaderiyle açıklamaktadır.¹⁴⁴ Genel olarak bu yöntemle amaçlanan husus sosyal bilimlerin flu nitelikteki konularının fen bilimleri ve istatistik yardımıyla netleştirilebilmesidir. Bu da ortaya disiplinlerarası ve geniş bir araştırma çıkarmaktadır. Diamond *Çöküş* başlıklı eserinde toplumların tarihsel süreçte ve günümüzde çevre sorunları karşısındaki başarı durumunu konu edinmektedir. Toplumların çöküş nedenlerinin ekolojik faktörlerden ibaret olmadığını vurgulayan Diamond, ekolojik faktörleri bir kenara itmeksizin sadece tek faktörün bu olamayacağını ifade etmektedir.¹⁴⁵ Bu noktada toplumların ve devletlerin doğayla ilişkisinin tarihsel olarak incelenebilirliği ortaya çıkmaktadır.

¹³⁹ Hughes, *Çevresel Tarih Nedir?*, 6.

¹⁴⁰ Jared Diamond, *Çöküş: Toplumlar Başarısızlığı ya da Başarıyı Nasıl Seçerler?* (İstanbul: Pegasus Yayıncılık, 2019), 53-71.

¹⁴¹ Diamond, *Çöküş: Toplumlar Başarısızlığı ya da Başarıyı Nasıl Seçerler?*, 55.

¹⁴² Jared Diamond, James A. Robinson, *Tarihin Doğal Deneyleri* (İstanbul: Pegasus Yayıncılık, 2021), 10-12.

¹⁴³ Diamond, Robinson, *Tarihin Doğal Deneyleri*, 165.

¹⁴⁴ Diamond, James A. Robinson, *Tarihin Doğal Deneyleri*, 336.

¹⁴⁵ Diamond, *Çöküş: Toplumlar Başarısızlığı ya da Başarıyı Nasıl Seçerler?*, 29.

Alan yazında çevre tarihinin toplumsal ve politik boyutuna odaklanan çalışmalar bulunmaktadır. Scott, *Tahıla Karşı* başlıklı eserinde kurulan ilk devletlerin tarihinde çevresel hususların belirleyiciliğine değinmektedir. Tarım faktörü üzerinden devletlerin çevreleriyle ilişki biçimini yeniden ele almaktadır. Bu bağlamda tarımın ve ilk devletlerin ortaya çıktığı Mezopotamya bölgesinde tarım ve devlet arasındaki neden sonuç ilişkisini, bölgedeki nehirlerin etkisini, bölgede var olan insanların yerleşikliği ele almaktadır.¹⁴⁶ Zelko, Venedik, Prusya ve ABD örnekleri üzerinden çevre yönetiminin Sümerlerden ve ilk devletlerden kök bulan tarihsel boyutunu ele almaktadır.¹⁴⁷ Bununla beraber Radkau, Alman Prenslarının orman sevgisinden kaynaklı olarak gelişen orman tarihi, orman hukuku ve orman çalışmalarının çevre tarihi boyutuna dikkat çekmektedir.¹⁴⁸ Radkau, devletlerin ormanları koruması hususunda Antik Mısır'da Firavunların çevre bahanesiyle yapabildiği politik müdahalelere örnek vermektedir.¹⁴⁹ Bu bağlamda çevre tarihinin bir yandan politik yapıların ve iktidarın tarihi olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁵⁰ Bu konuda Gerste, *Hava Nasıl Tarih Yazar* başlıklı eserinde optimum iklim koşullarında yükselen imparatorluklara ve küçük buzul çağı gibi durumlarda merkezi devlet yapılarının zayıfladığına değinmektedir.¹⁵¹ Faruk Tabak da benzer şekilde 16. yüzyılda Akdeniz coğrafyasında devletlerin Küçük Buz Çağından kaynaklanan iklim düzensizliğinden etkilendiğini vurgulamaktadır.¹⁵² Alan Mikhail ise çevre tarihi çalışmalarında araştırma ölçeğinin bölgesel olabileceğini düşünmektedir. Mikhail *Osman'ın Ağacı Altında* başlıklı eserinde Osmanlı İmparatorluğu üzerinden doğal kaynaklardan gücünü alan siyasi iktidar hususuna değinmektedir.¹⁵³ Mikhail'in devletleri bir ekosistem olarak kabul eden yaklaşımı çevresel, toplumsal ve politik faktörlerin bir arada ele alınabilmesini sağlamaktadır.¹⁵⁴ Tüm bunların yanı sıra çevre

¹⁴⁶ James C. Scott, *Tahıla Karşı: İlk Devletlerin Derin Tarihi* (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2021), 115.

¹⁴⁷ Frank Zelko, "The Politics of Nature," *The Oxford Handbook of Environmental History* içinde, haz., Andrew C. Isenberg, (2014), 720-721.

¹⁴⁸ Radkau, *Doğa ve İktidar: Global Bir Çevre Tarihi*, 232-233.

¹⁴⁹ Radkau, *Doğa ve İktidar: Global Bir Çevre Tarihi*, 516.

¹⁵⁰ Radkau, *Doğa ve İktidar: Global Bir Çevre Tarihi*, 15.

¹⁵¹ Ronald D. Gerste, *Hava Nasıl Tarih Yazar: Antikçağdan Günümüze İklim Değişiklikleri ve Felaketler* (İstanbul: Kolektif Kitap, 2017), 20-78.

¹⁵² Faruk Tabak, *Solan Akdeniz, 1550-1580: Tarihsel Coğrafya Açısından Bir Yaklaşım* (İstanbul: Telemak Kitap, 2021), 258-259.

¹⁵³ Alan Mikhail, *Osman'ın Ağacı Altında: Osmanlı İmparatorluğu, Mısır ve Çevre Tarihi* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 11-12.

¹⁵⁴ Mikhail, *Osman'ın Ağacı Altında: Osmanlı İmparatorluğu, Mısır ve Çevre Tarihi*, 234.

tarihi çalışmalarının yerküre tarihi, yerküre üzerindeki yaşamın tarihi, bir tür olarak insanın tarihi, afetler tarihi, hastalıklar tarihi, jeoloji, jeobiyooloji, iklim tarihi, antropoloji gibi çalışma alanlarıyla ilişkisi bulunmaktadır.

Yeni sayılabilecek bir çalışma alanı olan çevre tarihi ile alakalı Türkçe çalışmalar oldukça nadirdir. Bu açıdan İlhan Tekeli'nin 2000 yılında tertiplenen bir seminer için hazırlanan “*Türkiye Çevre Tarihine Açılırken*” başlıklı konuşma metni bir ilk niteliğindedir. Bu açıdan Selçuk Dursun'un 2012 yılında yazdığı “*Çevresel (ekolojik) Tarih Lensinden Osmanlı Tarihine Yeniden Bakmak*” başlıklı çalışma da alanyazında önemli bir yer teşkil etmektedir. Bununla beraber YÖK Ulusal Tez Merkezi verilerine göre Türkiye’de çevre tarihi alanında kaleme alınmış iki doktora tez çalışması bulunmaktadır. Bu alanda bir yüksek lisans tezi bulunmaması dikkat çekicidir. Alanyazında İbrahim Yenigün ve Esra Tuğalan tarafından kaleme alınan “*Geçmişten Geleceğe “Çevre Tarihi”*” (2021) ve Barbaros Gönençgil ile Güneyi Vural tarafından yazılan “*Çevre Tarihi Açısından Küçük Buzul Çağı ve Sosyal Etkileri*” (2016) başlıklı çalışmalar Türkiye’de çevre tarihi alanyazınına katkıda bulunmuştur. Konuyla alakalı telif eserler hususunda tek bir eserden söz etmek olanaklıdır. Osman Gümüşçü ve Sevil Top Yılmaz tarafından kaleme alınan ve Yeditepe Yayınevi tarafından yayımlanan “*Çevre Tarihi*” (2021) başlıklı kitap Türkçe alanyazında kaleme alınmış tek telif eserdir. Telif eserlerin yanı sıra alanyazında çevre tarihi alanında çeviri kitaplar önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu açıdan J. Donald Hughes’in Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından dilimize aktarılan “*Çevresel Tarih Nedir?*” (2019) başlıklı eseri, İş Bankası Kültür Yayınları tarafından çevrilen Alan Mikhail’in “*Osman’ın Ağacı Altında: Osmanlı İmparatorluğu, Mısır ve Çevre Tarihi*” (2019) ve Joachim Radkau’nun “*Doğa ve İktidar: Global Bir Çevre Tarihi*” (2020) başlıklı kitapları ön plana çıkmaktadır.

Çevre tarihi yaklaşımını Tolkien Legendarium’u örneğine iki aşamalı olarak uygulamak mümkündür. J.R.R. Tolkien kendi yarattığı yazınsal evrenini binlerce yıllık bir tarih kurgusu, zaman içinde dönüşen bir coğrafya, diller, dillere bağlı gelişen kültürler toplumsal yapılarla zenginleştirmiştir. Bu açıdan ilk olarak Orta Dünya’nın kendisi

fantastik bir ekosistem olarak kabul edilebilir. İkinci aşamada ise bu fantastik ekosistem içerisinde var olmuş fantastik devletlerin ve toplumsal organizasyonların bu fantastik ekosistemle ilişkisi yer alır. Bu ikili aşamalı analiz düzeyi evrenin bütününe dair bir çevre tarihi analizi yapabilmeyi olanaklı kılar.

1.3. Eko-Eleştiri

Eko-eleştiri, kültür ve edebiyatın ekolojik perspektiften incelenmesine dayanan bir çalışma alanıdır. Gılgamış destanı gibi insanlığın bilinen ilk yazılı metinlerinden itibaren doğaya ilişkin hususlar edebi metinlerde varlık göstermektedir. Eko-eleştiri çalışmalarının temelini 19. yüzyıl içerisinde bilhassa Amerikan doğa yazını itibariyle atıldığından söz etmek mümkündür. Doğa yazını geleneğinden beslenen eko-eleştiri çalışmalarının 1980'ler itibariyle ortaya çıkan alanyazında üç dalga olarak ele alındığı görülmektedir. Eko-eleştiri dalgalarının edebi eserler içerisindeki doğaya dair detayların okunmasındaki zihniyeti ve zihniyet farklılıklarını ifade ettiğinden bahsedilebilir. Bununla beraber söz konusu alan için eko-eleştirin yanı sıra, çevreci eleştiri ve ekokurgu gibi kavramların kullanıldığı da görülmektedir. Eko-eleştiri kavramını ilk kez 1978 yılında William Rueckert ortaya atmıştır. Türkiye'de ise eko-eleştiri çalışmalarının 2000'li yıllarda ortaya çıktığı görülmektedir. Kavramın yaygın şekilde kullanılan tanımı ilk kez 1996 yılında Cheryl Glotfelty tarafından yapılmıştır.¹⁵⁵ Henry David Thoreau, John Muir ve Aldo Leopold gibi yazarlar tarafından şekillenen yaban hayat ve doğa severlik akımının Eko-eleştiri alanına temel teşkil ettiği söylenebilir.¹⁵⁶ Bununla beraber Rachel Carson'un *Sessiz Bahar* başlıklı eserinin de bu alana önemli katkı sunduğu belirtilebilir.

Eko-eleştiriyle ilgili farklı tanımların yapıldığı görülmektedir. William Rueckert, Cheryl Glotfelty, Lawrence Buell gibi bilim insanlarının tanımlamaları bu alandaki hâkim tanımlardır. Rueckert ve Glotfelty'nin eko-eleştiri tanımlamaları Opperman

¹⁵⁵ Serpil Oppermann, "Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü," *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat* içinde, haz., Serpil Oppermann, (Ankara: Phoneix Yayınevi, 2012), 9-10.

¹⁵⁶ Ufuk Özdağ, *Çevreci Eleştiriye Giriş* (Ankara: Ürün Yayınları, 2017), 24.

tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu doğrultuda Rueckert eko-eleştiriye “*Ekoloji prensiplerinin edebiyata uyarlanması*”¹⁵⁷ ifadesiyle tanımlarken Glotfelty ise “*Edebiyat ve fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelenmesi*”¹⁵⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Daha güncel eko-eleştiri tanımlamaları içinde Greg Garrard'ın tanımı dikkate değerdir. Garrard eko-eleştiriye “... insanla insandışı arasındaki ilişkinin insanlığın kültürel tarihi boyunca incelemesi ve bizzat “insan” kavramının eleştirel bir incelemesidir” ifadeleriyle tanımlamaktadır.¹⁵⁹ Garrard bu noktada doğa ve kültürün ilişkisi üzerinden bir tanımlamaya girişmektedir. Garrard bu tanımlamada kültürün edebi eserlere sirayet edişi üzerinden doğa kavramının insanlık tarafından algılanış biçiminin edebi eserler üzerinden okunabileceğini öne çıkarmaktadır. Bununla beraber Oppermann eko-eleştiriye “... edebiyat ve kültür metinlerini çevreci bir bakış açısıyla yorumlayan, edebiyat ile çevre, ekoloji ile kültür arasındaki ilişkileri inceleyen tek akımdır.” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁶⁰ Oppermann ise bu hususta eko-eleştirin ekolojik sorunlara ilişkin sosyo-kültürel bir analiz düzeyi olduğunu vurgulamaktadır.

Eko-eleştirin birbiriyle bağlantılı iki temel çıkış noktası olduğundan söz edilebilir. Modern endüstriyel uygarlıktan kaçışın bir yolu olarak yaban hayat ve doğa tutkusunun şekillendirdiği edebi eserler ile modern endüstriyel uygarlığın doğa üzerinde yarattığı tahribata dikkat çekmeyi amaçlayan çalışmalar, erken dönem eko-eleştiri yazını besleyen iki ana damar olmuştur. Bu çalışmalar birinci dalga eko-eleştiri akımı içinde değerlendirilmektedir. Bu noktada doğaya ilişkin hususların edebi eserlerde yer tutmasını sadece ekolojik sorunlara bağlamak gibi bir indirgemeci tutumdan kaçınmak gerekmektedir. Bunlarla beraber eko-eleştiri disiplininin tarihsel gelişimi üç dönemde ele alınmaktadır. Eko-eleştirin dalgalar halinde incelenmesi ilk olarak Buell'in

¹⁵⁷ William Ruckert, “Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism” *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* içinde, haz., Cheryll Glotfelty, Harold Fromm (Athens: University of Georgia Press, 1996), 105-123.

¹⁵⁸ Cheryll Glotfelty, “Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis” *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* içinde, haz., Cheryll Glotfelty, Harold Fromm (Athens: University of Georgia Press, 1996), xv-xxvii.

¹⁵⁹ Greg Garrard, *Eko-eleştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar* (İstanbul: Kolektif Kitap, 2017), 17.

¹⁶⁰ Oppermann, “Eko-eleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü,” 9.

çalışmasında görülmektedir.¹⁶¹ Birinci dalga eko-eleştiri, eko-eleştiri çalışmalarındaki pastoral metinlere ve doğa yazınına ilişkin eserlerin incelenmesine odaklanılan dönemi açıklamak için kullanılan bir evredir. Garrard doğa yazınının ve dolayısıyla birinci dalga eko-eleştirisinin ilk örneklerinin Helenistik dönemde ortaya çıkan pastoral edebiyat ile ilişkisine çekmektedir.¹⁶² Pastoral gelenekten beslenen birinci dalga eko-eleştiri için Oppermann'ın aktarımıyla Buell çevrenin daima doğal çevre olarak algılandığını ifade etmektedir.¹⁶³ Bunlarla beraber birinci dalga eko-eleştiri üzerinde derin ekoloji etkisi bulunduğu bahsedilmektedir.¹⁶⁴ Toska doğa yazınının birinci dalga eko-eleştirisinin onu incelemesiyle yeniden ilgi odağı haline gelişine vurgu yapmaktadır.¹⁶⁵

1980'ler itibariyle Doğa yazını ile başlayan ve bu konudaki eserlere odaklanan birinci dalga eko-eleştirisinin ardından 2000 yılı sonrasında ikinci dalga eko-eleştiri ortaya çıkmıştır.¹⁶⁶ İkinci dalga eko-eleştirisinin ortaya çıkışında ASLE konferansları ve eko-eleştiri çalışmalarının akademik bir boyut kazanması önemli bir rol teşkil etmektedir.¹⁶⁷ Üçüncü dalga eko-eleştiriye ilişkin tartışmalar halen süregelirken belirli net bir tanımı bulunmamaktadır.¹⁶⁸ İkinci dalga eko-eleştiri adlandırması, alanın ortaya çıkışından sonra geçirdiği fikri dönüşümü ifade etmektedir. Bu noktada edebi eserlerin eko-eleştirel okuması yapılırken sosyopolitik perspektifin belirleyici olduğundan bahsetmek mümkündür. Çevreci eleştiri olarak adlandırılan ikinci dalga eko-eleştiri Murray Bookchin'in toplumsal ekolojisinin izleri bulunmaktadır.¹⁶⁹ Bu noktada doğa kavramının çevre kavramına dönüşümünden hareketle insan faktörünün işin içine katıldığı görülmektedir. Bununla beraber artık ırklar, toplumsal sınıflar, kentler ve toplumsal cinsiyet eko-eleştiri kapsamında uygulanan temalar arasına girmiştir.¹⁷⁰ Bu noktada ikinci dalga eko-eleştiri, birinci dalga eko-eleştirisinin çevreyi yalnızca doğal

¹⁶¹ Lawrence Buell, *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination* (Blackwell, 2005).

¹⁶² Garrard, *Ekoeleştiri: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*, 61.

¹⁶³ Oppermann, "Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü," 20 ve Buell, *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*.

¹⁶⁴ Oppermann, "Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü," 21.

¹⁶⁵ Sezgin Toska, *Ekokurgu: Ekolojik Sorunların Çözüm Yolu Olarak Edebiyat* (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2017), 69.

¹⁶⁶ Oppermann, "Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü," 22.

¹⁶⁷ ASLE konferansları hakkında detaylı bilgi için: <https://www.asle.org/discover-asle/vision-history/>
Erişim tarihi: 26.06.2022

¹⁶⁸ Özdağ, *Çevreci Eleştiriye Giriş*, 40-41.

¹⁶⁹ Toska, *Ekokurgu: Ekolojik Sorunların Çözüm Yolu Olarak Edebiyat*, 73.

¹⁷⁰ Oppermann, "Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü," 22.

evre olarak gördüğü noktadan farklılaşmaktadır. İkinci dalga eko-eleştiri daha sosyal bir evre açısından inceleme yapmaktadır. Eko-eleştirinin dalgaları ve çevreci eleştiri hususunda alan yazında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Serpil Oppermann eko-eleştiri dalgalarını ve disiplinin gelişimini ele alırken yalnızca eko-eleştiri kavramsallaştırmasını kullanırken Ufuk zdağ, yalnızca çevreci eleştiri adlandırmasını kullanmaktadır. Sezgin Toska ise doğa yazını, eko-eleştiri, çevreci eleştiri ve ekokurgu şeklinde bir silsileyi izlek olarak kabul etmektedir.

Türkçe alanyazında eko-eleştiri çalışmaları gelişme aşamasındadır. Türkçe eko-eleştiri çalışmalarında Serpil Oppermann ve Ufuk zdağ hocaların çalışmaları alanyazına yön vermektedir. YÖK Ulusal Tez Merkezi verilerine göre Türkiye’de eko-eleştiri alanında 10 yüksek lisans ve 2 doktora tez çalışması bulunmaktadır. Bununla beraber çevreci eleştiri başlığını taşıyan 4 yüksek lisans tez çalışması yer almaktadır. Tez çalışmalarına ek olarak makaleler ve kitap bölümlerinin varlığından da söz etmek olanaklıdır.

J.R.R. Tolkien’in bir ömür vakfettiği Legendarium’u içerisinde hem olayların bağlamını sağlamlaştıran hem de okuyucuya söz konusu evreni tanıtan geniş doğa tasvirleri bulunmaktadır. Tolkien’in sayfalarca betimleyecek şekilde doğa ve kır yaşantısına hâkim olması bu durumu olanaklı hale getirmektedir. Eserlerinin edebi niteliğini ve etkileyiciliğini artıran ve doğa yazını seviyesine erişebilen bu tasvirler bir yandan tarihsel bir kurgu içerisinde bulunduklarından dolayı daha anlamlı hale gelmektedir. Tolkien Legendarium’una eko-eleştirel olarak bakıldığında hem doğa yazını perspektifine haiz birinci dalga hem de bünyesinde barındırdığı ırklar ve sosyopolitik yapılar gereği ikinci dalga eko-eleştiri veya çevreci eleştiri açısından değerlendirmeye elverişli olduğu görülmektedir. Legendarium içerisinde ilerleyen zamanla beraber ölümden münezzeh karakterler aracılığıyla doğanın geçmişte nasıl olduğuna dair bilgiler de okuyucuya aktarılmaktadır. Bu durum ise Orta Dünya içerisinde yaşayan halkların ve siyasi oluşumların tarihsel süreç içerisinde doğa ile kurdukları ilişkinin seyrini açıklamayı mümkün kılmaktadır. Bu doğrultuda Tolkien Legendarium’u içerisindeki yazınsal özelliklerin tarihi kurgunun ve siyasi oluşumların evre tarihi ve

eko-eleştiri yöntemlerini bir araya getirerek analizler yapmaya elverişli olduğu ortaya çıkmaktadır.

2. J.R.R. TOLKIEN VE TOLKIEN LEGENDARIUM’U

2.1. J.R.R. Tolkien’in Hayatı

Fantastik edebiyatın kurucusu, akademisyen ve şair John Ronald Reuel Tolkien 1892 yılında günümüzde Güney Afrika Cumhuriyeti’nin Bloemfontein kentinde dünyaya gözlerini açmıştır. Ataları birkaç nesil önce Almanya’dan İngiltere’ye göç etmiştir.¹⁷¹ Tolkien’in babası Arthur Tolkien, işi nedeniyle bir süre Güney Afrika’da yaşamıştır. Tolkien bu yıllarda doğmuştur. Babasının 1896 yılında, o henüz dört yaşındayken, vefat etmesi ve İngiltere’ye geri dönmeleri hayatını derinden etkilemiştir. Çünkü bu süreçte anne Mabel Tolkien’in bir Katolik kilisesine katılıp mezhep değiştirmesi nedeniyle Tolkien ailesince dışlanmışlardır. Tolkien’in Katolik duruşu hayatının tüm evrelerinde kendisini göstermiştir. Bununla beraber, kiralık evlerde ve odalarda geçen bu yıllarda onun hayatındaki ailevi boşluğu kilisedeki Peder Francis doldurmuştur. Anne Mabel Tolkien’in 1904 yılında vefatının ardından Peder Francis’in Tolkien evlenene kadar ona rehberlik etmiştir. J.R.R. Tolkien, 1904 yılında tanıştığı eşi Edith ile 1916 yılında evlenmiştir.¹⁷²

J.R.R. Tolkien’in Bloemfontein’den sonra yaşadığı yerler düşünce dünyasını gelişiminde etkili olmuştur. İlk olarak İngiltere’nin önemli sanayi merkezlerinden olan Birmingham’ın Sarehole kasabasında dört yıl yaşamışlardır. Geniş kırlara ve ormanlara sahip bu bölgenin Tolkien’in, başta Orta Dünya olmak üzere, düşünce dünyasında ciddi bir karşılığı bulunmaktadır. Başta Shire bölgesi olmak üzere Orta Dünya tarihi boyunca kırlar ve ormanlık alanlara güzellmeler yapıldığı görülmektedir. İlerleyen yıllarda Oxford, Leeds ve Bournemouth gibi yerleşim yerlerinde de yaşamıştır. Bu bölgelerin yansımalarını Orta Dünya’da bulmak hiç de zor değildir.

¹⁷¹ Humphrey Carpenter, *Tolkien* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 10.

¹⁷² Michael Coren, *J.R.R. Tolkien: Yüzüklerin Efendisi’nin Yaratıcısı* (İstanbul: Altıkkırkbeş, 2002), 57.

J.R.R. Tolkien'in dil eğitimi annesinin katkılarıyla temellendikten sonra King Edward's'ta aldığı eğitimle dil becerileri iyice gelişmeye başlamıştır.¹⁷³ Tolkien bu yıllarda Orta İngilizce üzerine çalışmaya başlamıştır. King Edwards yıllarının önemli bir boyutu ise Tolkien tarafından entelektüel bir amaçla organize edilen Çay Kulübü'nün kurulmasıdır.¹⁷⁴ Bu grup ilerleyen yıllarda Oxford'ta kurulan Inglinks grubunun temellerini oluşturmuştur. Çalışmalarını 1910 yılından itibaren Oxford Üniversitesi'nde yürütmüştür. Tolkien bu süreçte Latince, Yunanca, Almanca ve Norveççe gibi dillerle ve bu dillerde yazılmış klasik eserlerle ilgilenmiştir.¹⁷⁵

Tolkien'in Orta Dünya külliyatının temellerini 1910'lu yılların başında attığından bahsedilebilir. İlk kaleme aldığı anlatılar Eärendil ve Gondolin'e ilişkindir. Silmarillion'un savaşlarla dolu olması eserdeki anlatıların Tolkien'in savaş deneyimi ve 20. yüzyılın ilk otuz yılındaki buhranlı atmosferin yansıması olarak okunabilir. Onun bu ilk adımlarından epik bir destan ortaya koymak istediği anlaşılmaktadır. Bu isteğin temeli ise kendince bir İngiliz mitolojisi yaratma arzusudur.¹⁷⁶ Tolkien akademik hayatı boyunca dünya mitolojilerini detaylıca incelemiş ve bunlar arasında İngiliz mitolojisinin bulunmamasının rahatsızlığını duymuştur. Tolkien kendi dünyasını yaratırken kendi dillerinin de ilk örneklerini oluşturmuştur. Çünkü o bir dil aracılığıyla bir kültürü incelemenin mümkün olabileceğine inanmaktadır.¹⁷⁷

Tolkien, bir filolog olarak çalıştığı Leeds Üniversitesi'nde akademik hayatı sorunsuz ilerlese de Leeds kentinde hiç mutlu olamamıştır. Bunda Leeds'in yoğun kentleşmiş bir sanayi kenti olmasının payı büyüktür. Bu yıllarda, sanayi karşıtlığı bilinen Tolkien ve ailesi kentteki kimyasal gazlar ve kömür tozlarından kaynaklı çevre kirliliğinden etkilenmişlerdir.¹⁷⁸ 1925 yılında ise Oxford Üniversitesi'ne Anglosakson dili profesörü olarak atanmasıyla Orta Dünya üzerine çalışmalarını derinleştirmeye başlamıştır.

¹⁷³ Michael White, *Yüzüklerin Efendisi'nin Yaratıcısı Tolkien* (İstanbul: İnkılap, 2003), 31.

¹⁷⁴ White, *Yüzüklerin Efendisi'nin Yaratıcısı Tolkien*, 45.

¹⁷⁵ Carpenter, *Tolkien*, 36.

¹⁷⁶ White, *Yüzüklerin Efendisi'nin Yaratıcısı Tolkien*, 80.

¹⁷⁷ White, *Yüzüklerin Efendisi'nin Yaratıcısı Tolkien*, 81.

¹⁷⁸ Coren, *J.R.R. Tolkien: Yüzüklerin Efendisi'nin Yaratıcısı*, 64.

İstişare kültürü, onun çalışmalarına oldukça katkı sağlamıştır. King Edward's yıllarında kurduğu Çay Kulübü'nden itibaren Tolkien, yazdıklarını toplantılarda birbirine okuyup paylaşan bir grubun parçası olmuştur. Oxford yıllarında ise bu Çay Kulübü, C.W. Lewis ile beraber kurdukları Inklings'e dönüşmüştür. Tolkien Inklings toplantılarında Orta Dünya'ya ilişkin eserlerini okumuştur. Buradaki en önemli nokta hem geri dönüşler alması hem de yazar arkadaşlarının neler ürettiğine şahit olmasıdır.¹⁷⁹

Michael White, Tolkien'in 1930-1950 arasındaki yıllarının en yaratıcı yılları olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁰ *Yüzüklerin Efendisi* eserini 2. Dünya Savaşı yıllarında yazmıştır. Bu dönemin karamsar atmosferi de doğal olarak esere sirayet etmiştir. Yayımlatmak için oldukça çaba sarf ettiği *Hobbit* romanı büyük yankı uyandırsa da Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi*'ni yayımlatmakta oldukça zorlanmıştır. Nitekim bu iki eserin dünya çapında popüler hale gelmesiyle artık Tolkien'in kaleme aldığı her şey değerli hale gelmiştir. Eserlerinin okur kitlesinde ciddi karşılık bulmasının önemli bir nedeni de dönemin ünlü yazarlarından ve Tolkien'in Inklings'ten arkadaşı olan C.W. Lewis'in takdim yazıları olmuştur.¹⁸¹ Tolkien, yaşarken şöhreti tatmış bir yazardır. Eserlerinden kazandığı telif ücretleri sayesinde ailesinin refah seviyesi artmıştır. Böylece çocukluğundan beri yakasından düşmeyen fakirlikten kurtulmuştur.

Tolkien özel bir yazardır ve bu durum onun şöhretinin ötesindedir. Onun yazarlığının önemi çalışmalarının içeriği ve kullandığı dilin kuvvetinden kaynaklanmaktadır. Yazdıkları incelendiğinde güçlü betimlemeler, neredeyse tüm eserlerine sirayet eden şiirsel dil, epik anlatılar dikkat çekmektedir. Bununla beraber kaleme aldığı eser yelpazesi oldukça geniştir. Bir filolog olarak ortaya koyduğu akademik çalışmaların yanı sıra mektuplar, şiirler, romanlar, masallar, destanlar kaleme almıştır. Tolkien'in kuvvetli betimlemeler barındıran eserlerini kendi çizimleriyle zenginleştirdiğinden de

¹⁷⁹ Humphrey Carpenter, *The Inklings: C.S. Lewis, J.R.R. Tolkien, Charles Williams and Their Friends* (London: Harper Collins Publishers, 1997), 127.

¹⁸⁰ White, *Yüzüklerin Efendisi'nin Yaratıcısı Tolkien*, 139.

¹⁸¹ White, *Yüzüklerin Efendisi'nin Yaratıcısı Tolkien*, 145.

bahsetmek mümkündür.¹⁸² Tolkien, bilhassa Orta Dünya evreni özelinde, alfabesi kelimeleri ve dil bilgisi kurallarıyla yeni diller; kozmogoni; farklı ırklar ve toplumsal yapılar ve tüm unsurlarıyla coğrafya yaratmıştır. Bununla beraber Tolkien bu eserler arasındaki bütünlüğü sağlamak için ömrünün sonuna kadar çalışmıştır. Bunu eserlerinin taslaklarının oluşturulma ve yayımlanma tarihleri incelendiğinde görmek mümkündür. Örnek olarak *Hobbit* ilk olarak 1937 yılında yayımlandığında Tolkien hâlihazırda 20 yıldır Orta Dünya üzerine yazmaktadır. Dolayısıyla ilk yazdığı hikayelerle ve son yayımlananlar arasında kendi içerisinde bağlantılar kurmak ve var olan bağlantıları kuvvetlendirmek istemiştir. Bu süreçte de kaleme aldığı pek çok anlatıda değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Hatta onun vefatından sonra oğlu Christopher Tolkien de ömrünü babasının yazdıklarını derlemeye adanmıştır. Christopher Tolkien söz konusu derlemeleri 13 ciltten müteşekkil *The History of the Middle Earth* serisinde toplamıştır.

Şöhret ve takdire rağmen onun aklında 1. Dünya Savaşı yıllarından bu yana opus magnumu olarak gördüğü *Silmarillion*'u yayımlatmak vardır. Şöhret yıllarında bile bu mümkün olmamıştır. *Silmarillion* onun vefatının ardından 1977 yılında oğlu Christopher Tolkien tarafından yayımlanmıştır. J.R.R Tolkien 1973 yılında Bournemouth'da 81 yaşında dünyaya gözlerini yummuştur. Bournemouth gibi sakin bir sahil kentinde ömrünün son zamanlarını geçirmesi ve ebediyete yolculuğunu Gri Limanlar'dan ölümsüz topraklar Valinor'a bir göç olarak da değerlendirmek mümkündür.

Tolkien hayatı boyunca doğa hassasiyeti taşımış biridir. Bu durumu eserlerindeki göndermelerde ve özellikle 30 Haziran 1972 tarihli mektubunda geçen “*Ben bütün eserlerimde tüm düşmanlarına karşı ağaçların tarafını tutarım.*” ifadesinde görmek mümkündür.¹⁸³ Hatta Paul Kocher, Tolkien'in bir ekolojist olduğunu düşünmektedir.¹⁸⁴ Ancak Tolkien onu bir kalıba sığdırmaya çalışan iddiaları reddetmiştir. Onun doğa tutkunu biri olduğunu yaşam tarzından anlamak mümkündür.

¹⁸² Wayne G. Hammond, Christina Scull, *J.R.R Tolkien: Artist & Illustrator* (Houghton Mifflin, 2000).

¹⁸³ Tolkien, *The Letters of J.R.R. Tolkien*, 419.

¹⁸⁴ White, *Yüzüklerin Efendisi'nin Yaratıcısı Tolkien*, 193.

2.2. Tolkien Araştırmaları

J.R.R. Tolkien ve çalışmaları araştırmacılar tarafından oldukça ilgi çekici bir konudur. Eserlerinin muhtevası onları pek çok açıdan incelemeyi olanaklı kılmaktadır. Tolkien araştırmalarını, Tolkien'in kendisi üzerine araştırmalar ile onun eserlerine dair çalışmalar olmak üzere iki açıdan ele almak olanaklıdır. Bu doğrultuda ilk olarak bir Tolkien araştırmacısı olarak Humprey Carpenter ve eserlerinden bahsedilebilir. Onun tarafından kaleme alınan Tolkien biyografisinin ilk sayfalarında Tolkien ile bizzat tanıştığından ve röportaj gerçekleştirdiğinden bahsetmektedir.¹⁸⁵ Biyografiye ilaven Carpenter, oğul Christopher Tolkien'in desteğiyle J.R.R. Tolkien'in mektuplarını derleyip yayımlamıştır.¹⁸⁶ Bunlarla beraber baba ve oğul Tolkien'in dahil olduğu Inklings topluluğuna odaklandığı *The Inklings: C.S. Lewis, J.R.R. Tolkien, Charles Williams, and Their Friends*¹⁸⁷ başlıklı bir eser de kaleme almıştır. Carpenter'in çalışmalarına ek olarak Michael Coren (2002) ve Michael White (2003) gibi yazarların kaleme aldığı biyografilerden de bahsetmek mümkündür.

Tolkien'in şahsına ve özel hayatına odaklanan çalışmalarla beraber pek çok düzeyde onun eserlerini inceleyen çalışmalardan da bahsedilebilir. Bu bağlamda farklı dillerde yazılmış binlerce tez, makale ve denemenin yanı sıra yayımlanmış kitaplar ve dergiler bulunmaktadır. rnek olarak yayın hayatına 2004 yılında başlayan ve West Virginia Üniversitesi Yayınları bünyesinde yayımlanan "*Tolkien Studies: An Annual Scholarly Review*"¹⁸⁸, Tolkien Society tarafından 1970 yılından beri yayımlanan "*Mallorn*"¹⁸⁹ ve 1972 yılından bu yana yayın hayatına devam eden "*Amon Hen*"¹⁹⁰ gibi dergilerden söz edilebilir.

¹⁸⁵ Carpenter, *Tolkien*, 3-6.

¹⁸⁶ Tolkien, *The Letters of J.R.R. Tolkien*.

¹⁸⁷ Carpenter, *The Inklings: C.S. Lewis, J.R.R. Tolkien, Charles Williams and Their Friends*.

¹⁸⁸ https://wvupressonline.com/journals/tolkien_studies Son erişim tarihi 30 Mayıs, 2022.

¹⁸⁹ <https://journals.tolkiensociety.org/mallorn> Son erişim tarihi 30 Mayıs, 2022.

¹⁹⁰ <https://www.tolkiensociety.org/society/publications/amon-hen/> Son erişim tarihi 30 Mayıs, 2022.

Akademik nitelikteki Tolkien araştırmalarının önemli kısmını kitaplar oluşturmaktadır. Bu noktada oğlu Christopher'ın rolü büyüktür. Çünkü o babasının vefatından sonra hem onun notlarını derleyip eserleri yayımlamaya devam etmiş hem de titizce çalışan Tolkien araştırmacılarının eserlerine katkıda bulunmuştur. Böylece babasının yarattığı Legendarium'u temellendirip ayakta durmasını ve günümüze gelmesini sağlamıştır. Christopher Tolkien olmasaydı Tolkien araştırmalarının bu seviyeye gelemeyeceği kesindir.

Christopher Tolkien'in çalışmalarına ek olarak alanyazının önemli araştırmacılarına örnek olarak Tom Shippey, David Day, Douglas Anderson, Wayne Hammond, Christina Schull ve Dimitra Fimi gibi isimler gösterilebilir. Bu yazarların eserleri Tolkien Legendarium'unu yeniden ve farklı bakış açılarıyla okumayı olanaklı kılmaktadır. Örneğin Tom Shippey'in "*J.R.R. Tolkien: Author of the Century*" başlıklı eseri bu yeniden okuma faaliyetini amaçlayarak kaleme alınmıştır.¹⁹¹ David Day, 6 ciltten müteşekkil "*The World of Tolkien*" başlıklı çalışmasında Tolkien Legendarium'u bünyesindeki savaşlar, kahramanlar, atlas, sözlük, karanlık güçler ve Hobbitlere odaklanmıştır. Dimitra Fimi 2010 yılında yayımlanan "*Tolkien, Race and Cultural History: From Fairies to Hobbits*" başlıklı eserinde diller ve ırklar temelinde Tolkien'in eserlerindeki kültür tarihine odaklanmaktadır.¹⁹² Bununla beraber Fimi, "*A Secret Vice: Tolkien on Invented Languages*" (2016) başlıklı eserinde Tolkien tarafından yaratılan dilleri incelerken "*Sub-creating Arda: World-building in J.R.R. Tolkien's Work, its Precursors and its Legacies*"(2019) başlıklı eserinde Tolkien Legendarium'unun temel unsuru olan alt-yaratı kavramına odaklanmıştır. Wayne Hammond ve Christina Schull ise özellikle sanat teması üzerinden Tolkien'in eserlerini açıklamaya çalışan ortak eserlere sahiptir. Bu çalışmalara ek olarak Tolkien Legendarium'unu farklı bakış açılarıyla inceleyen pek çok eserden bahsedilebilir. Örnek olarak Matthew Dickerson ve Jonathan Evans tarafından derlenen "*Ents, Elves, and Eriador: The Environmental Vision of J.R.R. Tolkien*" (2011), Walter ve Graham Judd tarafından kaleme alınan

¹⁹¹ Tom Shippey, *J.R.R. Tolkien: Author of the Century* (Harper Collins, 2000).

¹⁹² Dimitra Fimi, *Sub-creating Arda: World-building in J.R.R. Tolkien's Work, its Precursors and its Legacies* (Walking Tree Publishers, 2019).

“*Flora of Middle-Earth: Plants of J.R.R. Tolkien's Legendarium*” (2017) gibi telif eserlerinin varlığından bahsetmek olanaklıdır.

Yukarıda alanyazında önemli yer tutan kuramsal eserlere ek olarak Tolkien Legendarium’unu görselleştirmeye çabasıyla ortaya konulmuş eserlerden de bahsetmek mümkündür. Bu doğrultuda ilk olarak Alan Lee’nin *Hobbit* (2019) ve *Yüzüklerin Efendisi* (2005) eserlerini karakalem şeklinde çizdiği kitapları bulunmaktadır. Bunlara ek olarak Alan Lee’nin kitapları haricinde Orta Dünya hikayelerini canlandıran pek çok çizimi bulunmaktadır. Bununla beraber Jay Johnstone ise *Tolkienography* başlıklı eserlerinde Bizans ikonografisi üzerinden Tolkien Legendarium’undan bazı kesitleri görsel hale getirmiştir¹⁹³. Tüm bunlarla beraber Tolkien’in çalışmalarını başta dilbilimsel olmak üzere pek çok farklı alanda inceleyen pek çok araştırmanın varlığından bahsedilebilir.

Tolkien araştırmalarının ve bu konuya ilişkin tüm hususların genişçe ve bir bütünlük içerisinde ilerleyebilmesinin nedeni popülerliğin yanı sıra kurumsallaşmada aranabilir. Zira başta Christopher Tolkien’in yıllarca başkanlığını yaptığı Tolkien Estate¹⁹⁴ ve araştırmacıları destekleyen, organizasyonlar tertipleyen ve konuya dair çeşitli yayın yapan Tolkien Society¹⁹⁵ gibi kuruluşlar, Tolkien araştırmalarının sistematik şekilde ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Bu kuruluşlar vesilesiyle araştırmacılar bir araya gelip fikir alışverişinde bulunabilmekte, yayınlar yapıp bu yayınları derinleştirebilmekte, bu kuruluşlar vasıtasıyla yapılmış yayınların arşivlerinden faydalanabilmektedirler. İngiltere merkezli bu iki kuruluşa ek olarak Dünya genelinde ulusal çapta Tolkien toplulukları bulunmaktadır. Söz konusu ulusal sivil toplum kuruluşları bir yandan ulusal ölçekte araştırmacılara çalışma ortamı sunarken diğer yandan söz konusu araştırmacıları uluslararası araştırmalar ve gelişmelerle etkileşim içerisinde tutmaktadır.

¹⁹³ <https://jaystolkien.com/product/tolkienography-isuldurs-bane-iconic-interpretations-book/> Son erişim tarihi 20 Mayıs, 2022.

¹⁹⁴ <https://www.tolkienestate.com/en/paths/faq.html> Son erişim tarihi 20 Mayıs, 2022.

¹⁹⁵ <https://www.tolkiensociety.org> Son erişim tarihi 20 Mayıs, 2022.

2.3. Türkiye’de Tolkien Araştırmalarının Durumu

Tolkien’in eserlerinin önemli bir kısmı Türkçe’ye tercüme edilmiştir. İlk Türkçe Tolkien çevirisi Emel İzmirli tarafından *Hobbit* eserinin 1996 yılında Metos ve Altıkırkbeş Yayınları ortaklığıyla yayımlanmasıyla gerçekleşmiştir. Bunun devamında ise Tolkien’in hem Orta Dünya konulu hem de diğer eserleri başta İthaki Yayınları(*Silmarillion*, *Hobbit*, *Hurin’in Çocukları*, *Gondolin’in Düşüşü*, *Beren ile Luthien*, *Bitmemiş Öyküler*, *Tom Bombadil’in Maceraları*, *Roverandom*, *Ham’li Çiftçi Giles*, *Büyük Wootton Demircisi*, *Kullervo’nun Hikayesi*, *Tehlikeli Diyardan Öyküler* ve *Sigurd ile Gudrun Efsanesi*) olmak üzere Altıkırkbeş Yayınları(*Silmarillion*, *Hobbit*, *Güç Yüzüklerine Dair*, *Kayıp Öyküler Kitabı 1*, *Kayıp Öyküler Kitabı 2*, *Masallar*, *Peri Masalları Üzerine* ve *Roverandom*), Metis Yayınları(*Yüzüklerin Efendisi* üçlemesi) ve Okyan Us Yayın(*Noel Baba’dan Mektuplar*) gibi yayınevleri tarafından Türkçe olarak yayımlanmıştır.

Alanyazında konuya dair kaleme alınmış telif eserlerde bulunmaktadır. Bu eserlere ilk olarak Zafer Güleç’in kaleme aldığı *Orta Dünya Fantastik Romanlar Sözlüğü* örnek olarak verilebilir. Güleç bu eserinde Tolkien’in Orta Dünya’sına rehberlik etme amacıyla temel kavramları etimolojik kökenleriyle ve alfabetik sıralamayla okuyucuya tanıtmaktadır.¹⁹⁶ Bununla beraber Güleç, 2021 yılında yayımlanan *Tolkien Dilleri Sözlüğü* başlıklı eserinde ise Tolkien’in yarattığı dilleri kendi gelişim süreçlerine göre sınıflandırarak ele almış ve Tolkien’in oluşturduğu dillerde (Elfçe ve lehçeleri, Westron ve İnsan Dilleri, Cüce Khuzdul Dili ve Kara Lisan) bulunan kelimelerin Türkçe karşılıklarını okurlarla paylaşmaktadır.¹⁹⁷ Bunlarla beraber, Sabri Gürses tarafından derlenen *Tolkien’in Ağacı* başlıklı eserden de söz etmek gerekmektedir. Eserde Tolkien’in bazı mektupları, *Mallorn* dergisinde yer alan bazı makalelerin tercümesi ve Gürses’in kaleme aldığı makaleler bulunmaktadır.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Zafer Güleç, *Orta Dünya: Fantastik Romanlar Sözlüğü* (Ankara: Epi Yayıncılık, 2000).

¹⁹⁷ Zafer Güleç, *Tolkien Dilleri Sözlüğü* (İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, 2021).

¹⁹⁸ Sabri Gürses, *Tolkien’in Ağacı* (İstanbul: Çevribilim Ajans ve Yayıncılık, 2013).

Söz konusu telif eserlere ilaven, Hale Gönül'ün Orta Dünya'daki Elf kentlerine odaklanan yazılarından¹⁹⁹, Türkiye'de yayın yapan tek fantastik dergi olan Fantas(an)tik'te Tolkien üzerine yayımlanan yazılardan ve zaman zaman Orta Dünya temalı sayılar çıkarak popüler kültür dergilerinde bulunan çalışmalardan da bahsedilebilir²⁰⁰. Bununla beraber, konuyla alakalı akademik makalelerin varlığından da bahsedilebilir. Eryılmaz'ın *Tolkien'in Yüzüklerin Efendisi Eserinin Çevreci Analizi: Yıkıcı Endüstriye Karşı Kır Yaşamı* başlıklı çalışması buna örnek olarak gösterilebilir.²⁰¹

Türkçe Tolkien araştırmalarının önemli bir kısmını konuya dair kaleme alınmış telif eserlerin tercümeleleri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Bassham ve Bronson tarafından derlenen *Hobbit ve Felsefe* (2012) ile *Yüzüklerin Efendisi ve Felsefe* (2003), editörlüğünü Jared Lobdell'in üstlendiği *Tolkien'i Anlamak* (2003) gibi telif eserlerin varlığından söz edilebilir. Bunlarla beraber, Humprey Carpenter, Michael Coren ve Michael White gibi yazarlarca kaleme alınan biyografi eserlerinin tercümeleleri de araştırmacılar için önemli kaynaklar arasındadır. Yayımlanan bu eserlerin yayın tarihleri ve baskı sayıları göz önünde bulundurulduğunda 2000'li yılların başında vizyona giren Yüzüklerin Efendisi üçlemesinin ve 2010'lu yılların başında vizyona giren Hobbit üçlemesinin oluşturduğu ticari ivmeden faydalandıkları noktasına ulaşılabilir. 2022 yılının Eylül ayında Amazon Prime Video tarafından yayınlanacak Yüzüklerin Efendisi: Güç Yüzükleri başlıklı dizinin yayınlanmasıyla yeni telif eserler ve çeviriler görülmesi kuvvetle muhtemeldir.

2.4. Legendarium'un Kökenleri

Efsanelerin bir araya gelip oluşturduğu bütün anlamında okunabilecek Legendarium kavramı Tolkien ile özdeşleşmiştir. Bu kavramı “Orta Dünya Külliyyatı” olarak da ifade

¹⁹⁹ <https://manifold.press/hale-gonul>

²⁰⁰ <https://fantasantik.wixsite.com/anasayfa>

²⁰¹ Çağrı Eryılmaz, “Tolkien'in Yüzüklerin Efendisi Eserinin Çevreci Analizi: Yıkıcı Endüstriye Karşı Kır Yaşamı,” *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16, no. 1/2 (2018): 93-118.

etmek olanaklıdır. Tolkien'i bir Legendarium oluşturmaya iten motivasyon ve bu fikrin kökenlerini incelemek onun Legendarium'unu daha kapsamlı şekilde anlama sürecine başlangıç teşkil etmektedir.

Tolkien'in motivasyonunun iki boyutu bulunmaktadır. İyi bir okur ve araştırmacı olan Tolkien'in ilk olarak bir İngiliz mitolojisi oluşturmak arzusunda olduğu bilinmektedir.²⁰² Bu doğrultuda eserlerinde güçlü bir tarihsellik kaygısı gütmüştür. Bu kaygısını mektuplarındaki göndermelerde ve Legendarium'un ilk taslak metinlerinde görmek mümkündür. Örneğin Tolkien Gondor krallığı konusunda Antik Mısır'dan ilham aldığını ifade etmektedir.²⁰³ Bununla beraber Númenor anlatısının Atlantis hikayesi ile ilişkili olduğundan bahseden²⁰⁴; Númenor sonrası kurulan Arnor ve Gondor krallıklarını Batı ve Doğu Roma İmparatorluğu ile ilişkilendiren yorumlar bulunmaktadır.²⁰⁵ Carpenter Tolkien Legendarium'undaki tarihsel bağlantıları açıklarken onun yarattığı lisanları devam ettirebilmek için o lisanların tarihine ihtiyaç duyduğundan bahsetmektedir.²⁰⁶ Bu bağlamda Orta Dünya tarihinin aslında Orta Dünya dillerinin tarihi olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Tolkien esasen bahsedilen bu bağlantılarla gerçek dünya ve Legendarium arasında bir bağ kurmak istemiştir. Söz konusu taslaklarda Tolkien'in karakterleri bir geçitten geçerek Orta Dünya'ya ulaşmakta ve oradaki hikâyeleri dinleyip gerçek dünyaya aktarmaktadır.²⁰⁷ Bu kurguya ek olarak Tolkien'in, Orta Dünya'da yaşanan olayların binlerce yıl önce dünyada yaşandığını ve Orta Dünya'nın gerçek dünyanın efsanevi yılları olduğuna dair imaları bulunmaktadır. Bu imalar, mitoloji yaratma sürecinin meşru dayanak noktalarını oluşturmayı amaçlamaktadır.

²⁰² Carpenter, *Tolkien*, 63.

²⁰³ Tolkien, *The Letters of J.R.R. Tolkien*, 281.

²⁰⁴ Merve Özenç Kasımoğlu, "J.R.R. Tolkien'in Orta Dünya Mitolojisi Kapsamında Yüzüklerin Efendisi Adlı Eserinin Türkçe Çevirisine Metinlerarası Odaklı Bir Bakış" (Doktora Tezi. İstanbul, 2020), 59.

²⁰⁵ Eric A. Lynch, "Tolkien's Kingdoms of the West: Founded in History," *Mallorn*, (2018): 34-48.

²⁰⁶ Carpenter, *Tolkien*, 81.

²⁰⁷ John Ronald Reuel Tolkien, *Kayıp Öyküler Kitabı* (İstanbul: Altıkırkbeş, 2002), 27.

Motivasyonun ikinci boyutu ise Tolkien'in Legendarium'unu kaleme aldığı bunalım yılları ile ilişkindir. Ekonomik, politik ve sosyal açıdan 1914 – 1945 yılları arasında kaleme alınan bu eserlerde gerçeklerden ve gerçeklikten kaçma arzusu ve alternatif bir gerçeklik yaratma arzusu bulunmaktadır. Bu durum alanyazında 'kaçış edebiyatı' olarak adlandırılmaktadır ve fantastik edebiyat eserleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Gerçeklerinden kaçtığı dünyada bulunan bazı unsurların yansımaları Legendarium'da görülebilmektedir. Ancak Tolkien alegori²⁰⁸ yaptığına dair yorumlara kesinlikle karşı çıkmaktadır.²⁰⁹

Tolkien, Legendarium'unu yaratırken Dünya mitolojilerinden ve Hristiyanlık inancından etkilenmiştir. Bu bağlamda Tolkien Legendariumu'nun kökenlerini metinler arası bir okuma yaparak tespit etmek mümkündür.²¹⁰ Tolkien'in klasik İngiliz metinlerinden başlayan okumalarının, Norveç ve İzlanda mitolojilerine doğru seyrettiğini ve gençlik yıllarından Eski Yunan metinlerine hâkim olduğunu ifade etmek mümkündür. Bunlarla beraber Tolkien'in yarattığı dillerin Fince ile ciddi benzerlik gösterdiğinden ve Legendarium'un en destansı kısmı olarak okunabilecek *Simarillion* eserinin Fin destanı Kalevala ile ciddi benzerlikler gösterdiğinden bahsedilebilir. Tolkien Kalevala'dan eserin genel kurgusu ve karakterler bağlamında ilham almıştır. Buna örnek olarak Kalevala'da bulunan bir karakter olan Kullervo ve onun hikayesi Tolkien Legendarium'unda Turin Turambar karakterinin hikayesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber Tolkien, Kalevala'da Kullervo ile alakalı kısımlarla özellikle ilgilenmiş ve bu anlatıları *Kullervonun Hikayesi* başlıklı eserinde derlemiştir.²¹¹

²⁰⁸ Bir sanat eserindeki öğelerin gerçek hayattan bir şeyleri temsil etmesi durumu. Türk Dil Kurumu Sözlükleri," 28 Haziran 2022 tarihinde erişildi, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁰⁹ Tolkien, *The Letters of J.R.R. Tolkien*, 220.

²¹⁰ Kasımoğlu, "J.R.R. Tolkien'in Orta Dünya Mitolojisi Kapsamında Yüzüklerin Efendisi Adlı Eserinin Türkçe Çevirisine Metinlerarası Odaklı Bir Bakış", 55.

²¹¹ John Ronald Reuel Tolkien, *Kullervo'nun Hikayesi* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2017).

Tolkien'in Antik Yunan kültür dünyasından önemli derecede ilham aldığından söz etmek mümkündür. Bunu ilk olarak yarattığı evrenin tanrısal varlıklarının Olimposlu tanrılara benzerliğinde görebilmek mümkündür. Tolkien Legendarium'unda ulu tanrısal varlıklar olan Valar da Olimpos Tanrıları da doğadaki ve toplumdaki unsurları temsil etmektedirler. Tolkien Legendariumu içerisinde *İlyada* ve Yunan Tragedya metinlerinden ilham alan pek çok epik ve trajik anlatı yer almaktadır. Bunu özellikle Feanor ve Turin Turambar karakterleri özelinde kahramanların kibirden gözleri kör olduktan sonra yaşadığı felaketlerde görmek mümkündür. Ayrıca Tolkien'in Yüzüklerin Efendisi eserinin merkezinde yer tutan 'Tek Yüzük' hususunun Platon'un Politeia'sında da karşılığı bulunduğu söylenebilir. Platon, Politeia'nın 2. kitabında Gyges adlı bir çobanın hikayesine yer vermektedir. Metinde aktarılanlara göre bu bir Lidya masalıdır. Bu anlatıya göre çoban Gyges, bir yarığın dibinde altın bir yüzük bulmaktadır. Sonrasında yüzüğün taşlı tarafını avuç içine çevirince görünmez olduğunu fark etmektedir. Görünmezlikten faydalanan çoban hem memleketindeki kraliçeyi ayartmış hem de kralı öldürüp yerine geçmiştir.²¹² Yüzük hikayesini benzer şekilde Alman Nibelungen destanında ve semavi dinlerdeki Peygamber Süleyman anlatılarında da görmek mümkündür.

Tolkien Legendarium'unun kökenleri göz önünde bulundurulduğunda halk bilimcilerin, antropologların, dil bilimcilerin ve tarihçilerin derinleştiği konuların Tolkien tarafından Orta Dünya potasında eritilip okuyucuyla buluşturulduğu ifade edilebilmektedir. Birçok farklı mitoloji ve kültürden noktalar içermesi, epik ve tarihsel bir anlatı sunmasıyla Tolkien Legendarium'u Dünya'da hemen her toplumdan kimsenin kendinden bir parça bulabileceği bir özellik göstermektedir. Tolkien'in eserlerini ve bu eserlerin film ve dizi uyarlamalarının insan kitlelerinin yoğun ilgisini çekmesinde bu durumun etkisi önemlidir. Bu bağlamda Tolkien'in bir İngiliz mitolojisi yaratma arzusuyla çıktığı yolda tüm dünyaya mal olmuş bir mitoloji yaratmış bulunduğu çıkarımında bulunabilmek mümkündür.

²¹² Platon, *Devlet*, 359d-360d.

2.5. Tolkien'in Eserlerinin Tasnifi

Akademisyen, şair ve yazar olarak Tolkien yaşamı boyunca pek çok farklı türde eser ortaya koymuştur. Çalışmalarının önemli bir kısmı ise vefatının ardından oğlu Christopher tarafından yayınlanmıştır. Bu kapsamda bu araştırmaya referans teşkil eden kaynaklar ilk olarak “birincil kaynaklar” ve “ikincil kaynaklar” temelli ikili bir ayrım ile ele alınacaktır. Bizzat Tolkien tarafından kaleme alınan eserlerden oluşan birincil kaynaklar, içerisinde ayrı bir alt-yaratı ve tarihsellik içerdiğinden ve bu anlatının kanonik özellikler bulundurmasından dolayı “kanonik” ve “destekleyici” olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu doğrultuda kanonik eserlerin Orta Dünya tarihinin ana izleğini oluşturduğundan söz edilebilir.

Destekleyici eserler ise Tolkien'in Orta Dünya inşa sürecinde kanon dışında kalan taslak notlar ve kanonik anlatıların önceki hallerinden, mektuplarından, makalelerinden ve diğer edebi eserlerinden oluşmaktadır. Destekleyici eserler, onun yarattığı evreni analiz ederken hangi teorik temellerden beslendiğini ortaya koymak suretiyle birincil kaynakların analizini kuvvetlendirecektir. Fantastik edebiyatın kurucusu olarak kabul edilen Tolkien, *Peri Masalları Üzerine* (1999) başlıklı eserinde tarih, edebiyat, doğa ve fantazy gibi konularca fikirlerini ortaya koymaktadır. Onun bu eseri, bu araştırma için temel dayanak noktalarından biridir. Bununla beraber, Humfrey Carpenter tarafından derlenip yayınlanan mektupları ise onun çoğu konuda paylaştığı düşüncelerini ve Legendarium hakkında oluşan soruların cevaplarını birinci ağızdan içeren önemli destekleyici eserlerdendir. Orta Dünya tarihini birincil kaynaklar üzerinden okuma eylemini ikincil kaynaklarla destekleyerek gerçekleştirince hikâyenin gelişim aşamalarıyla nelerin değişip nelerin sabit kaldığını, Tolkien'in hangi politik ve ekolojik temalardan vazgeçip hangileri üzerine eğildiğini görmek olanaklı olacaktır.

Belirtilen tasnif doğrultusunda birincil kaynaklar kapsamındaki kanonik eserler: *Silmarillion*, *Hurin'in Çocukları*, *Güç Yüzüklerine Dair*, *Bitmemiş Öyküler*, *Hobbit*, *Yüzüklerin Efendisi: Yüzük Kardeşliği*, *Yüzüklerin Efendisi: İki Kule* ve *Yüzüklerin*

Efendisi: Kralın Dönüşü olarak sıralanabilir. Bununla beraber kanonik eserlerin taslakları olarak değerlendirilebilecek destekleyici kaynaklar ise: 13 ciltten *müteşekkil History of the Middle Earth, Beren ile Luthien, Gondolin'in Düşüşü ve The Nature of The Middle Earth* olarak sıralanabilir. Bu seride yer alan eserler Orta Dünya tarihini oluşturan anlatıların gelişim seyrini, Tolkien'in değişiklik kararlarını anbean sunmaktadır. Serinin son kitabı ise söz konusu külliyata dair bir index olarak kaleme alınmıştır.

Destekleyici kaynaklar olarak Tolkien tarafından kaleme alınan Orta Dünya harici edebi eserleri, makaleler, mektuplar ve onunla gerçekleştirilmiş röportajlar gibi çalışmalardan da söz etmek gerekmektedir. Bu doğrultuda *Roverandom, Sir Gawain And The Green Knight, Leaf by Niggle, Büyük Wootton Demircisi, Ham'li Çiftçi Giles* gibi öyküler, *Noel Baba'dan Mektuplar* gibi çocukları için kaleme aldığı mektuplar, *Tom Bombadil'in Maceraları* gibi fantastik şiirler, Kalevala içerisinde bulunan bir anlatı üzerine çalıştığı *Kullervo'nun Hikayesi* ve İngiltere'nin efsanevi kahramanı Kral Arthur'un son günlerini anlattığı *The Fall Of Arthur* gibi destanlar; Humphrey Carpenter tarafından bir araya getirilen mektupları, peri masalları ve fantazya üzerine fikirlerini aktardığı *Peri Masalları Üzerine* (1999) kitabı destekleyici kaynaklar olarak ele alınabilir.

Bu araştırmanın ikincil kaynaklarını ise Tolkien araştırmaları ile ekoloji, çevre tarihi, eko-eleştiri, mitoloji ve politika gibi disiplinlerin ilgili alanyazınları oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında ikincil kaynaklar, Tolkien Legendarium'u ve külliyatının beslendiği kaynakları ve bünyesinde barındırdığı ekolojik, tarihsel ve politik göndermeleri tespit ve analiz etmek için kullanılacaktır. İkincil kaynakların söz konusu fantastik evrenin gerçek dünya ile bağlantısını ortaya çıkarma amacı doğrultusunda kullanılacaktır. Kaynakların tasnif aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

- 1) Birincil Kaynaklar (Tolkien'in Eserleri)
 - 1.A. Kanon (Ana Hikaye)
 - 1.B. Kanon Dışı (Destekleyici Eserler)

2) İkincil Kaynaklar

2.A. Orta Dünya Araştırmaları

2.B. Ekoloji, Çevre Tarihi, Eko-eleştiri Kaynakları

2.6. Orta Dünya'nın Açıklanması

Orta Dünya adlandırması Tolkien'in yarattığı fantastik evrenin yaygın ismi olarak kullanılsa da esasen söz konusu evreni oluşturan anakaraların orta bölgesini ifade etmek için kullanılan mekânsal bir ifadedir. Bir başka açıdan ise Orta Dünya, Arda'nın en doğusu ile en batısı arasında kalan tüm toprakları ifade eden genel bir ifade olarak görülebilir. Tolkien'in ortaya koyduğu Kanon'a göre Evren'in adı Eä'dır.²¹³ Eä ise anakaralar, denizler, ırmaklar ve göllerden müteşekkil Arda adlı yeryüzü, gök cisimlerinin bulunduğu Gökyüzü ve Boşluk'tan oluşmaktadır.

2.6.1. Kozmogoni

Tolkien Legendariumu'nu oluşturan Eä adlı evrenin ve bu evrende yaşayan tüm unsurların yaratılışı ve gelişim süreci *Silmarillion* başlıklı eserde anlatılmaktadır. Bu kapsamda evren, tek tanrı Eru Ilúvatar tarafından yaratılmıştır. Bu yaratılış süreci ise Tolkien'in "Ainur'un Müziği" denilen süreçle başlamıştır. Ainur'un Müziği, başında Eru Ilúvatar'un bulunduğu bir senfoni ve onun yarattığı Ainur adlı tanrısal varlıkların icra ettiği bir müziği ifade etmektedir. Ainur'un Müziği ve devamında gelişen olayları değerlendirmeden önce Orta Dünya tarihindeki tüm olayları oluşturan ana aktörleri ele almak ve tanımlamak temel oluşturabilmek için önemlidir.

Tolkien Legendarium'unu açıklamaya onu oluşturan karakterler hiyerarşisi ile başlamak mümkündür. Bu bağlamda Orta Dünya için Eru Ilúvatar, her şeyin yaratıcısı tek tanrıdır. Bununla beraber Eru tarafından yaratılan tanrısal varlıklar olan Ainur'dan

²¹³ John Ronald Reuel Tolkien, *Silmarillion* (İstanbul: Altıkırkbeş, 1999), bs. 1, 25.

bahsedilebilir. Ainur, ulu tanrısal varlıklar olan Valar ve daha düşük dereceli tanrısal varlıklar olan Maiar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu bağlamda 14 kişiden müteşekkil Valar²¹⁴ ve Melkor, doğadaki birer unsuru simgelemektedir. Ainur arasında Maiar grubundaki ruhların Valar grubundaki ulu ruhların bir nevi yardımcısı rolünü üstlendiği görülmektedir.²¹⁵

Uhrevi varlıklar ile beraber beşerî varlıklar Orta Dünya tarihinin en büyük parçasını oluşturmaktadır. Orta Dünya halklarını oluşturan beşerî varlıklar ise “İlúvatar’ın Çocukları” olarak adlandırılan Elfler ve İnsanlar, birer Vala olarak yaratım faaliyetinde bulunan Aulë’nin Cüceleri ve Yavanna’nın Entleri ile Melkor’un yaratılan canlıları bozarak ortaya çıkarttığı Ork/Goblin, Trol ve Ejderhalardır. Bu noktada Aulë ve Yavanna tarafından yaratılan türler olan Cüceler ve Entler Eru’nun izni ve bir nevi ruh bahşetmesi ile yaşayabilmektedir.²¹⁶

Söz konusu varlıklar hiyerarşisi alan yazında alt-yaratı kavramı üzerinden okunmaktadır. Tolkien’in edebi boyutta bir yaratı faaliyeti içerisinde bulunması başlı başına bir alt yaratı veya ikincil yaratı olarak okunabilirken Legendarium içerisinde Tolkien’in yarattığı Eru, Aulë ve Yavanna gibi karakterlerin de yaratma eylemine muktedir oldukları görülmektedir. Bu bağlamda Tolkien Legendarium’u için iki katmanlı bir alt yaratı halinden söz etmek olanaklıdır. Tolkien Birincil ve İkincil Dünya ayrımı üzerinden alt-yaratı kavramını, değer düşürücü niteliğine karşı çıkararak, hayal gücü ile hayal gücünün sonuçları arasındaki bağlantı olarak tanımlamaktadır.²¹⁷

2.6.1.1. Ainur

²¹⁴ J.R.R. Tolkien’in yarattığı dillerden olan Elfçe’nin Quenya ve Sindarin lehçelerinde kelimelerin sonuna gelen “r” eki o ifadeyi çoğul kılmaktadır. Bu durumda Vala ve Maia tekil birer ifade iken Valar ve Maiar çoğul birer ifade olarak ortaya çıkmaktadır.

²¹⁵ John Ronald Reuel Tolkien, *Silmarillion* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2007), bs. 10, 75.

²¹⁶ Tolkien, *Silmarillion*, 54.

²¹⁷ John Ronald Reuel Tolkien, *Peri Masalları Üzerine* (İstanbul: Altıkkırbeş, 1999), 68.

Tolkien *Silmarillion*'un Valaquenta bölümünde Valar ve Maiar'ı tanıtmaktadır. Bu kapsamda Manwë Valar'ın kralı ve rüzgarları, Varda ışığı ve yıldızları, Ulmo suları, Valar'ın demircisi Aulë Arda'nın hamurundaki her şeyi, Yavanna toprakta yaşayan her şeyi, Mandos kaderi, Lorien ve Estë rüyaları, Nienna yas ve kederi, Tulkas güç ve kuvveti, Oromë avcılığı kontrol etmektedir. Este, Vaire ve Nessa da Valar'ın diğer üyeleridir.²¹⁸ Melkor Valar arasında en kudretli olan olsa da Tolkien onun, müziğin ahenginin bozulmasından kaynaklı, onlardan biri olmadığını ifade etmektedir.

Valar efendileri Olimpos tanrılarıyla benzerlikler gösterse de aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Hesiodos'un yaratılışlarını ve özelliklerini anlattığı Olimposlu tanrılar *İlyada*, *Odesseia* ve *Tragedya* metinlerinde de görüldüğü üzere bir yandan antropomorfik²¹⁹ özellikler göstermektedir. Bir yandan da söz konusu panteon'da tek tanrı bulunmadığından dolayı tanrıların kendi aralarında iç çekişme yaşanmaktadır. Ancak Valar her ne kadar muktedir olsa da Eru Ilúvatar'ın yolundan asla ayrılmaz ve insansı özellikler göstermezler. Valar, Olimposlulara göre daha bilge ve daha uhrevidir. Melkor ise Eru Ilúvatar'a karşı çıkması ve onun yarattıklarını bozma amacıyla yaşamasından dolayı semavi dinlerde bulunan şeytan anlatısına, bilhassa Hristiyanlık inancındaki düşmüş Lucifer'a benzemektedir.

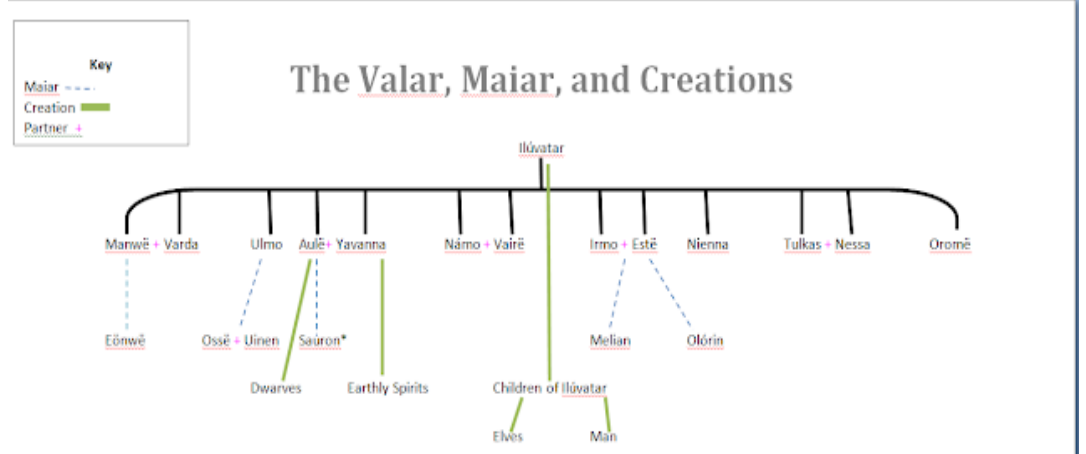
Maiar hakkında Tolkien, Valar ile aynı ırktan olduklarını ancak onlardan alt mertebede ruhlar olduklarını ifade etmektedir.²²⁰ Orta Dünya tarihi boyunca tanınan Maiar'a örnek olarak Gandalf (Olórin), Melian, Eönwe, Ossë, Saruman gibi karakterler gösterilebilir. Maiar ekseriyetle Valar'a bağlı olsa da Melkor'un tarafında olmayı tercih edenler de bulunmaktadır. Başta Sauron olmak üzere ateş iblisleri olarak kendilerini gösteren Balrog'lar da Melkor'un tarafına geçmiş Maiar arasındadır.²²¹

²¹⁸ Tolkien, *Silmarillion*, 65-75.

²¹⁹ İnsan biçimcilik. Türk Dil Kurumu Sözlükleri,” 28 Haziran 2022 tarihinde erişildi, <https://sozluk.gov.tr/>

²²⁰ Tolkien, *Silmarillion*, 75.

²²¹ Tolkien, *Silmarillion*, 77-79.



Şekil 1. Tolkien Legendarium’unda Varlıklar Hiyerarşisi

Kaynak: <https://thesilmarillionnotes.blogspot.com/2012/03/valquenta-diagram.html>

2.6.1.2. Elfler

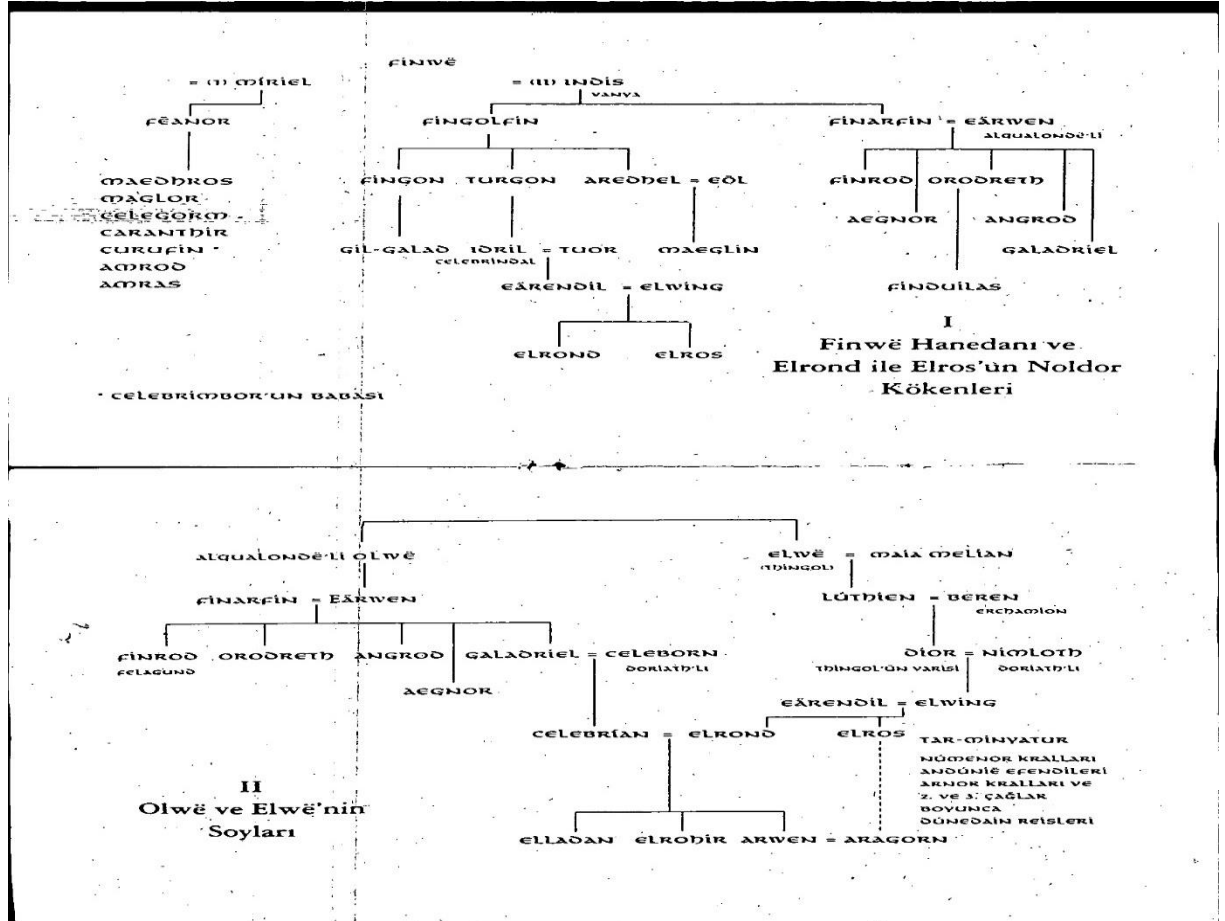
Tolkien’e göre Ilúvatar’ın Çocukları Elfler ve İnsanlardır. Elfler Orta Dünya’da “İlkdoğanlar”, “Quendi”, “Eldar” gibi isimlerle de anılmaktadır. İnsanlar ise “Takipçiler”, “Atani” gibi isimlerle de anılmışlardır. Ilúvatar’ın çocukları Ainur’un Müziği’nden, Ainur’un Arda’ya inişi ve Arda’nın şekillenmesinden sonra uyanmışlardır. Valar’ın Arda’yı Ilúvatar’ın Çocukları için hazırlamak ve yaşamaya elverişli kılmak gibi bir görevi bulunmaktadır.²²²

Elfler, Ağaç Yılları’nın ilk dönemlerinde Orta Dünya’nın doğu kısmında Cuiviénen gölü kenarında uyanmışlardır. Onlara ilk olarak Avcı Vala Oromë ve Melkor ulaşmıştır. Oromë’nin Elf halkını Valinor’a(Ölümsüz Topraklar) kendileri ile beraber yaşamaya davet etmesiyle 3 ana Elf halkı olduğu görülmektedir: Vanyar, Teleri ve Noldor.²²³

²²² Tolkien, *Silmarillion*, 61-62.

²²³ Tolkien, *Silmarillion*, 121.

Vanyar halkı hakkında adı zikredilen karakter sayısı az olsa da Tolkien *Silmarillion*'da Noldor ve Teleri halklarının soy ağaçlarını aşağıdaki gibi göstermiştir:



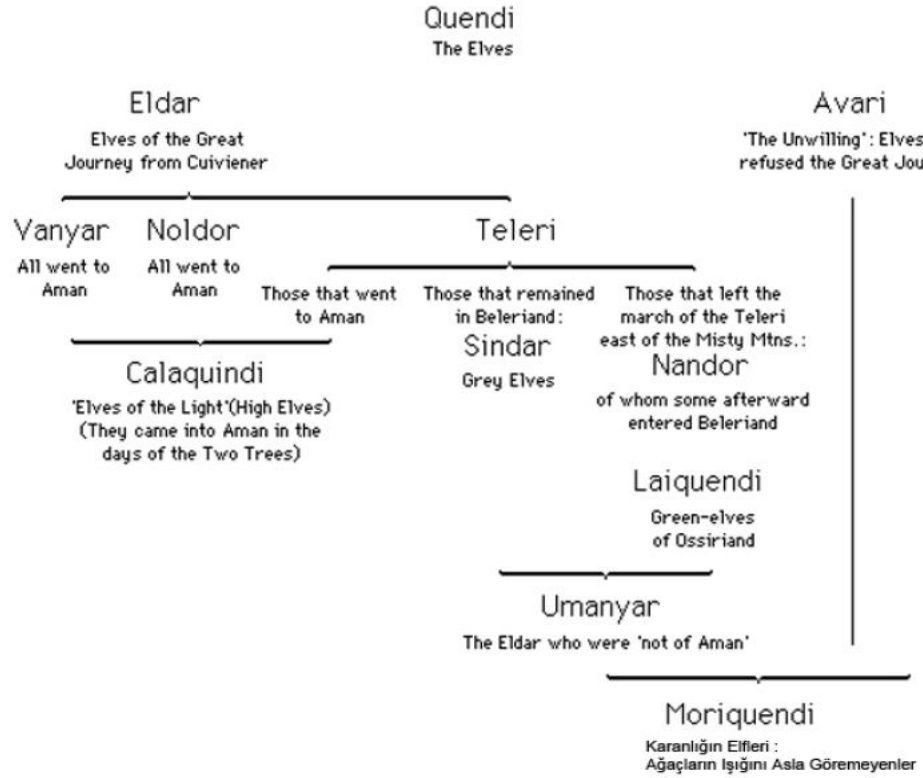
Şekil 2. Noldor ve Teleri Soy Ağaçları

Kaynak: Tolkien J.J.R. *Silmarillion*, İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları, 1999. Sf. 312-313

Orta Dünya'nın en doğusundan en batısına yapılan bu büyük göç sürecinde Vanyar ve Noldor Elfleri'nin tamamı Valinor'a geçerken Teleri grubu pek çok parçaya bölünmüştür. Teleri gubu, Valinor'a geçmeyen Sindar ve Nandor gibi topluluklar Beleriand ve Orta Dünya'da yaşamayı tercih etmiştir. Tüm bu gruplarla beraber göçe hiç katılmamış olan Elfler ise Avari olarak adlandırılmıştır.²²⁴ Elfler ölümsüz varlıklardır ve Ilúvatar'ın Çocukları arasında en zarif olanlarıdır. Elfler, İnsanların

²²⁴ Tolkien, *Silmarillion*, 121.

ortaya çıkmasına ve onların arasına karışmasına değin geçen zamanda Orta Dünya tarihinde yer eden olayların merkez noktasını teşkil etmektedir. Ancak Orta Dünya kronolojisinde ileriye gidildikçe Elflerin etkisi azalmaktadır. Tolkien Elf gruplarını aşağıdaki gibi gruplandırmıştır:



Şekil 3. Elf Toplulukları

Kaynak: Tolkien J.J.R, *Silmarillion*, İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları, 2001. Sf. 316

2.6.1.3. İnsanlar

Ilúvatar'ın Çocukları arasında Elflerden sonra dünyaya uyanmış olmaları nedeniyle "Takipçiler" olarak adlandırılan İnsanlar, Orta Dünya'nın kutsal ışık kaynağı olan Ağaçların katledilmesinden sonra Güneş'in yaratılması ile ortaya çıkmışlardır. İnsanlar da Elfler gibi Orta Dünya'nın en doğu bölgesinde Hildoren adlı bölgede ortaya çıkmışlardır.²²⁵ İnsan'lar Atani, Hildor, Sonradan Doğanlar, Hastalıklılar, Sakarlar, Yabancılar, Gizemliler, Özü-lanetliler, Sakarlar ve Güneş'in çocukları gibi isimlerle

²²⁵ Tolkien, *Silmarillion*, 304.

anılmıştır.²²⁶ İnsanlara atfedilen bu isimler göz önünde bulundurulduğunda onların sonradan diğer halklara (Elfler ve Cüceler) karıştığını, ölümlü ve hastalıklara dayanıksız oluşlarının dikkat çektiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber kısa ömürlü olmaları nedeniyle İnsan topluluklarının diğer halklar gibi bilge olamadıklarına yönelik göndermeler görülmektedir.

İnsanların ölümlü ve kısa ömürlü oluşları Güneş ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü Orta Dünya tarihinde Güneş ve Ay'dan önceki yıllarda Ağaçlar'ın yalnızca Valinor'u aydınlattığından ve Orta Dünya topraklarının yalnızca yıldız ışıkları altında bir alacakaranlıkta yaşamaktadır. Dolayısıyla böyle bir atmosferde gün, ay, yıl ve genel olarak zaman kavramının kendine has dinamikleri mevcuttur. Tolkien Ağaç yılları ve Güneş yılları arasındaki farkı *The Nature of the Middle Earth* başlıklı eserde derlenen notlarında aktarmıştır. Bu doğrultuda 1 Valian yılının 144 İnsan yılına denk geldiği yazılmıştır.²²⁷ Güneş'in ortaya çıkışı ile beraber Orta Dünya'da doğanın ve zamanın karakteri değişmiş, Orta Dünya halkları bundan etkilenmişlerdir. Bir başka ifadeyle, Orta Dünya daha dünyevi olmaya başlamıştır.

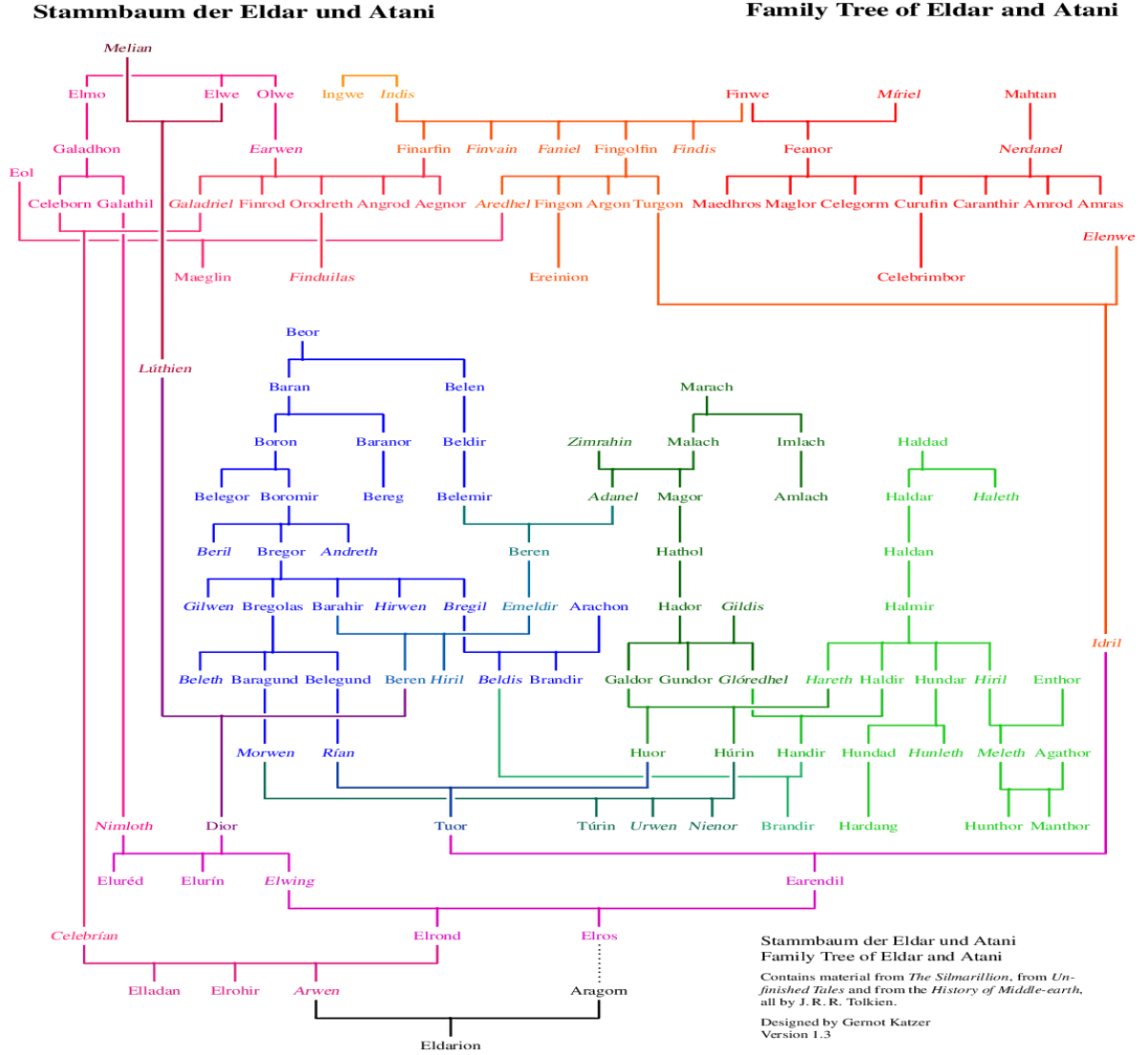
İnsanlar Orta Dünya tarihinde kısa ömürlü olmaları nedeniyle oldukça fazla boy, hanedan ve topluluğa ayrılmışlardır. Çünkü ölümsüz Elfler ve uzun ömürlü Cücelere göre insan ömrü çok kısadır ve kısa süre içinde ölen ve ortaya çıkan yeni liderler nedeniyle soylar dallanıp budaklanmıştır. Bununla beraber Orta Dünya tarihi boyunca Elfler ve Cüceler bölgesel hakimiyetler kurarken İnsanlar Orta Dünya'nın neredeyse tüm bölgelerinde yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Bu doğrultuda, kötülük taraftarı olan ve dağlarda ilkel bir yaşam süren İnsan topluluklarının varlığından söz edilebilirken Elf dostu olarak bilinen ve gelişmiş bir medeniyet inşa eden insan toplulukları ise Edain olarak adlandırılmaktadır.²²⁸ Edain ise Beor, Haleth ve Marach hanelerinden

²²⁶ Tolkien, *Silmarillion*, 225.

²²⁷ John Ronald Reuel Tolkien, *The Nature of Middle-Earth*, haz., Carl F. Hostetter (Harper Collins, 2021), 59.

²²⁸ Tolkien, *Silmarillion*, 320.

oluşmaktadır.²²⁹ Tolkien İnsan soylarını ve Elfler ile kurdukları akrabalıkları aşağıdaki gibi tasnif etmiştir:



Şekil 4. İnsan Soyları

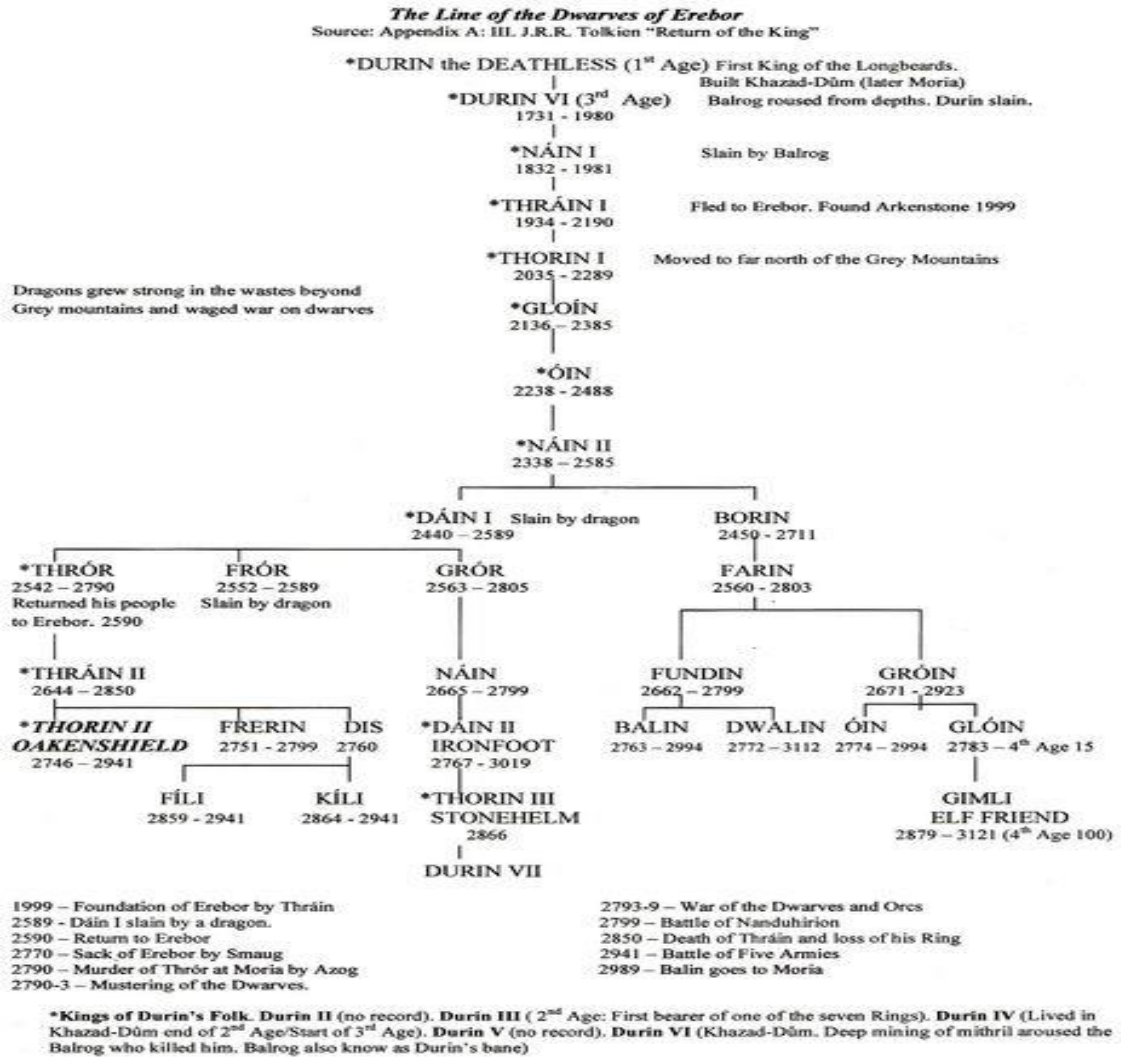
Kaynak: http://gernot-katzers-spice-pages.com/tolkien/edain_en.html

2.6.1.4. Cüceler ve Entler

Cüceler ve Entlerin yaratılma süreci *Silmarillion*'un "Aulë ve Yavanna'ya Dair" başlıklı bölümünde anlatılmaktadır. Bu bağlamda Valar'ın yeryüzüne indiği ilk yıllarda Aulë, Cüce soylarının 7 babasını ve onların kullanacakları dilleri yaratmıştır. Bu yaratım süreci Melkor'un dehşetinin yeryüzünü kavurduğu yıllara denk geldiği için

²²⁹ Tolkien, *Silmarillion*, 308.

Aulë onları dirençli, inatçı ve içe dönük tabiatlı olarak yaratmıştır.²³⁰ Ancak bu yaratım sürecinin en başından beri farkında olan Eru Ilúvatar onların yaşamasına, İlkdoğanlar (Elfler)dan önce uyanmamaları koşuluyla, müsaade etmiştir. Orta Dünya tarihinde Cücelerin Durin soyu ön plana çıkmaktadır. Durin soyuna ait soy ağacı aşağıdaki gibidir:



Şekil 5. Cüce Soyları

Kaynak:

https://mulubinba.typepad.com/ra_viewers_perspective_of/2011/01/thorin.html

²³⁰ Tolkien, *Silmarillion*, 100.

Entler bilinç sahibi ve konuşabilen ağaç ırkıdır. Ormanlık alanların kötü niyetli güçlerden korunması amacıyla yaratılmışlardır. Liderleri Ağaçsakal'dır.²³¹ Entlerin yaratılmasının Cücelerin yaratılmasıyla tetiklendiğinden söz etmek mümkündür. Çünkü Arda'nın bitki örtüsünü yaratan Yavanna başta Melkor olmak üzere yaşayan diğer unsurların floraya hasar vermesinden derin üzüntü duymaktadır.²³² Cücelerin madencilik faaliyetleri için ağaçları kesecek olmaları Yavanna için bardağı taşıran son damla olmuştur. Yavanna Ainur'un Müziği'ne dayanarak Manwë ve Eru Ilúvatar'ın görüş ve iznini aldıktan sonra "Ağaç Çobanları" olarak da anılan Entleri yaratmıştır.²³³ Entler, Tolkien'in endüstriyel süreçler karşısındaki duruşunu temsil etmektedir. Tolkien külliyyatı ve Orta Dünya tarihi içerisinde Entler hakkındaki en geniş kısımlar *Yüzüklerin Efendisi* serisinin ikinci kitabında yer almaktadır.

2.7. Tolkien Legendarium'unda Zaman

Tolkien Legendarium'unda zaman Ainur'un Arda'ya inmeleriyle başlamıştır. İlk zaman birimi ise Valar'ın Arda'yı aydınlatması için inşa ettiği Lambaların ışık saçmasıyla oluşmuştur. Valar, söz konusu Lambaları Melkor ile yapılan Güçler Savaşı'ndan sonra oluşturmuştur.²³⁴ İlerleyen yıllarda Melkor'un Lambaları yok etmesinin ardından Yavanna'nın Laurelin ve Telperion adlı iki Ağaç'ı yaratmasıyla Ağaç Yılları başlamıştır.²³⁵ İlerleyen süreçte Melkor ve Ungoliant'ın Ağaçlar'ı yok etmesinin ardından ise Güneş ve Ay'ın yükseltilmesiyle Orta Dünya'da Güneş Yılları başlamıştır.²³⁶ Söz konusu süreçler ve kırılma noktaları göz önünde bulundurulduğunda Tolkien Legendarium'unda zaman kavramının ışık unsuru ile doğrudan bağlantılı olduğu ortaya çıkmaktadır.

²³¹ John Ronald Reuel Tolkien, *Gondolin'in Düşüşü*, haz., Christopher Tolkien, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2020), 448.

²³² Matthew Dickerson, Jonathan Evans, *Ents, Elves, and Eriador: The Environmental Vision of J.R.R. Tolkien* (University Press of Kentucky, 2006), 121.

²³³ Tolkien, *Silmarillion*, 108.

²³⁴ Tolkien, *Silmarillion*, 84.

²³⁵ Tolkien, *Silmarillion*, 47.

²³⁶ Tolkien, *Silmarillion*, 123-124.

Güneş'in yükselmesiyle beraber Orta Dünya tarihinde devirlendirme süreci devam etmektedir. Legendarium'unu yaratırken bir tarihçi hassasiyeti taşıyan Tolkien Güneş Yıllarını da çağlara ayırmıştır. Bu bağlamda, çağ açıp kapatan birtakım tarihsel olaylar bulunmaktadır. Güneş'in Birinci Çağı'nı Gazap Savaşı, Güneş'in İkinci Çağını Son İttifak Savaşı, Güneş'in Üçüncü Çağını ise Yüzük Savaşları ile Sauron'un yok edilişi oluşturmaktadır. Bahsedilen tarihsel olaylar bu çalışmanın 3. bölümünde çevre tarihi perspektifinden incelenecektir.

Tolkien Legendarium'unda zaman kavramı ekolojik açıdan okunabilir. Orta Dünya tarihi boyunca farklı ışık kaynakları ve farklı ışıklardan kaynaklı farklı zaman algıları mevcuttur. Bu bağlamda Silmarillion'da yer alan anlatılar doğrultusunda Lamba, Ağaç ve Güneş yıllarının birim olarak birbirlerinden farklı oldukları görülmektedir. Bu doğrultuda, Orta Dünya üzerinde yaşayan canlıların altında yaşadıkları ışık tabiatlarını etkilemektedir. Bunu ırklar temelinde görmek mümkündür. Bu durum Ağaç ışığı altında yaşayan Elflerin daha kuvvetli ve uzun boylu oluşları, Güneş Yılları öncesinde yaşayan Ungoliant gibi yaratıkların da devasa boyutta oluşları, Güneş Yıllarında çağlar geçtikçe ve korkuları arttıkça Elflerin zayıflaması gibi hususlarda kendini göstermektedir.²³⁷ Orta Dünya tarihinde İnsanlar dışındaki halklar zamana yenik düşüp solmuşlardır.²³⁸ Bu noktadan hareketle Orta Dünya tarihinde zaman çizelgesinde ileriye gidildikçe yaşamın daha dünyevi bir hale geldiğinden bahsetmek mümkündür.

²³⁷ John Ronald Reuel Tolkien, *Morgoth's Ring: Later Silmarillion Part I*, haz., Christopher Tolkien, (London: Harper Collins Publishers, 1993), 218.

²³⁸ Tolkien, *The Nature of Middle-Earth*, 26.

3. ORTA DÜNYA’NIN ÇEVRE TARİHİ

Tolkien’in Orta Dünya’sını ekolojik açıdan değerlendirmenin temel dayanağı onun edebiyat aracılığıyla bir çevre inşa etmiş olmasıdır. Tolkien Legendarium’u muğlak bir mekânda cereyan eden gizemli kısa olayların çok ötesindedir. Tolkien, kendi evrenini yaratırken detayları düşünülmüş bir zaman çizelgesi, jeolojik değişimleriyle coğrafya, günler ve mevsimlerden müteşekkil doğa döngüleri, iklim, bitki örtüsü ve toplumsal yapıların tamamının etkileşim içerisinde bulunduğu bir çevre oluşturmuştur.

Bir boşluğun ortasında Anor Alevinden ve Valar’ın şekillendirmesiyle oluşturulan Orta Dünya zaman içerisinde pek çok şekilde jeolojik dönüşüm geçirmiştir. Bu bağlamda düz dünyadan küresel bir dünyaya geçiş sürecinin yaşandığından bahsedilebilmektedir. Bununla beraber Orta Dünya’yı aydınlatan ışık kaynaklarının da zaman içerisinde değiştiğinden ve bu değişimin zaman algısını değiştirmek suretiyle Orta Dünya’daki yaşamın dinamiklerini etkilediğinden söz edilebilir.

J.R.R. Tolkien’in oluşturduğu fantastik evren alt-yaratı kavramını bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu alt-yaratı iki boyutludur. İlk boyutu Tolkien’in edebi alanda yeni bir çevre inşa etmesi olayından ve yaratılan edebi alemdeki kudretli karakterlerin doğaüstü güçlerini kullanarak bu yaratılan dünyayı şekillendirmesi süreci oluşturur. Yaratma kudreti bu kavramın önemli özelliklerindendir. Tek Tanrı Eru Ilúvatar’ın ve Aulë ile Yavanna’nın yaratıları buna örnektir. Tolkien’in oluşturduğu bu fantastik doğa ve bu fantastik doğadaki iktidar unsurlarının yarattığı doğal koşulları Murray Bookchin’in ortaya attığı “İkinci Doğa” kavramıyla birlikte düşünmek mümkündür. Bookchin’in, biyolojik doğa ve toplumsal doğa ayrımı üzerinden birinci ve ikinci doğa kavramlarının Orta Dünya’da yansımalarını görebilmekteyiz²³⁹. Buna örnek olarak Eru Ilúvatar’ın yarattığı varlıkların yeryüzünü ve gökyüzünü şekillendirmesinde

²³⁹ Murray Bookchin, *Ekolojik Bir Topluma Doğru* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 51.

ve beşerî varlıklar olan Elfler, İnsanlar ve Cücelerin kurdukları toplumsal yapıların doğa ile ilişkisinde görebilmek mümkündür.

3.1. Orta Dünya'nın Tarih Öncesi

3.1.1. Ainur'un Müziği

Ainur'un Müziği'nin Tolkien Legendarium'unda gerçekleşen ilk olay olduğunu söylemek mümkündür. Ainur'un Müziği kavramsallaştırması Eru Ilúvatar'ın yarattığı uhrevi canlılar olan Ainur'un Eru Ilúvatar tarafından yönetilen bir koroda icra ettiği müzik için kullanılmaktadır. İcra edilen müzikte her bir Ainu'nun farklı bir enstrümanı bulunmaktadır. Enstrümanların her birinin doğanın farklı bir unsuruna karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Ainur'un müziği esnasında müzikten mamül bir imge oluşmaktadır. Böylece Ainur, üstendikleri rol sonrasında ortaya çıkan dünyayı gördükçe heyecanla müziğe devam etmektedir. Ancak müzik ilerledikçe ululardan Melkor, müziğin ahengini bozarak diğer herkesi bastırmaya girişmektedir. Bozma girişimlerinin ardından Eru Ilúvatar bu duruma müdahale ederek müziği sonlandırmış ve Ainur'a yeryüzüne inerek yarattıklarını görme izni vermiştir. Sonrasında ise Melkor ve 14 Valar efendisi ile bir kısım Ainur Arda'ya inmişlerdir. İndiklerinde ise yalnızca boş topraklarla karşılaşmışlardır. Zira müzik esnasında yaratılan dünya bir imgeden ibaretti ve ham haldeki yeryüzünü Eru Ilúvatar'ın onlara bahsettiği doğaüstü güçler sayesinde kendileri şekillendireceklerdi. Böylece Valar ve onlara yardımcı olarak yeryüzüne inen Maiar, yeryüzünü inşa etmeye ve orayı Ilúvatar'ın çocuklarına (Elfler ve İnsanlar) hazır hale getirmek için çalışmaya başlamışlardır.

Ainur'un Müziği Orta Dünya'nın temel yaradılış kodlarının yer aldığı önemli bir süreçtir. Bu süreçte Orta Dünya tarihinde ilk kez kusursuz doğa tasavvuru, Valar'ın doğal temsilleri, iyi-kötü mücadelesinin ilk örneği, Ilúvatar'ın Çocukları olarak adlandırılan beşerî varlıkların rolü ve Orta Dünya'nın yazgısı gibi temalar işlenmektedir. Bununla beraber Ainur'un müziği Orta Dünya'nın temel yapıtaşlarını veya Antik Yunan doğa düşünürleri bakış açısıyla arkhesini de ortaya koymaktadır. Bu

açından Orta Dünya'nın arkhesinin büyü olduğundan bahsetmek mümkündür. Orta Dünya tarihi incelendiğinde büyü unsurunun farklı suretlerde tezahür ettiği görülmektedir. Bu bağlamda ilk olarak “Anor Alevi²⁴⁰” kavramı ele alınabilir. Orta Dünya'nın Ainur'un Müziği'nin sonlanması ardından Eru Ilúvatar tarafından boşluğa gönderilen Anor Alevi'nden mamül şekil verilmemiş kara kütlesi oluşundan hareketle arkhe'nin Anor Alevi suretinde ortaya çıktığı görülmektedir. Anor Alevi bizzat Eru Ilúvatar'ın büyüsidür. Anor Alevi konusuna Orta Dünya'nın ilerleyen çağlarında Gandalf tarafından değinilmesinden de bahsedilebilir.²⁴¹ Bununla beraber Melkor'un söz konusu Alev'i aramak için sık sık Boşluk'a yolculuk yaptığı da bilinmektedir.²⁴² Ancak Gizli Ateş, Tolkien'in taslak notlarına göre, Ilúvatar'ın yanındadır.²⁴³ Melkor'un onu arayıp bulma arzusu ise yaratma arzusundan ileri geldiğinden dolayı Anor Alevi'nin yaratımın temel unsuru olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bununla beraber müzik ve şiir gibi unsurlar da Orta Dünya tarihi boyunca büyüünün önemli araçları olmuşlardır. Doğaüstü güçlerin ortaya çıkışını olanaklı kılma konusunda müzik ve şiir başta Ainur'un Müziği olmak üzere pek çok olayda Orta Dünya tarihinde belirleyici rol üstlenmiştir.

3.1.2. İlk Savaş ve Arda'nın Baharı

Orta Dünya'nın bu yılları Elflerin uyanışına kadar hiçbir beşeri varlığın şahit olmadığı ancak Elflerin Valar ve Maiar'dan dinledikleri olaylardan oluşmaktadır. Tolkien de *Silmarillion*'un Günlerin Başlangıcına Dair ve Aulë ve Yavanna'ya Dair başlıklı bölümlerin başlangıcında kullandığı “*bilgeler anlatırlar*” ve “*Derler ki*” ifadeleriyle bu durumu ortaya koymaktadır.²⁴⁴ Bu yıllar Orta Dünya tarihi içerisinde tarih öncesi dönem olarak okunabilir. Ancak bu ifadeden ilkel bir durumdan ziyade beşerî varlıkların var olmadığı neredeyse tamamen büyüülü olaylardan oluşan en fantastik döneme işaret etmektedir.

²⁴⁰ Anor Alevi, diğer adıyla Sonsuz Ateş, Eru Ilúvatar'ın yaratma kudretinin aracı ve tüm varlıkların hammaddesidir.

²⁴¹ John Ronald Reuel Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi Birinci Kısım: Yüzük Kardeşliği* (İstanbul: Metis Yayınları, 2015), 397.

²⁴² Tolkien, *Silmarillion*, 49.

²⁴³ Tolkien, *Kayıp Öyküler Kitabı*, 82.

²⁴⁴ Tolkien, *Silmarillion*, 83, 100.

Ainur'un Müziği'nin sonlanması'nın ardından Eru, birtakım Ainu'nun Arda'ya inmesine izin vermiştir. Burada müzikte ortaya çıkan imgeden farklı olarak bomboş topraklarla karşılaşan Valar ilk olarak Melkor ile savaşa tutuşmuştur. En son Tulkas'ın gelmesi ile Melkor alt edilmiştir.²⁴⁵ Bu savaş Orta Dünya'da gerçekleşen ilk savaştır. Melkor ile yapılan ilk savaş'ın ardından Valar, Arda'yı şekillendirmeye başlamıştır. Tolkien bu dönemi "Arda'nın Baharı" olarak adlandırmıştır. Zira bu dönemde Valar suları, karaları, yıldızları ve bitki örtüsünü oluşturmuştur.²⁴⁶ Bu dönemde Orta Dünya Illuin ve Ormal adlı iki lamba ile aydınlatılmıştır. Bu yıllar Lambalar Çağı olarak kabul edilmektedir. Ardanın Baharı ve Lambalar Çağı Melkor'un lambaları yok etmesiyle son bulmuştur. Lambaların yok edilmesinin sonucu olarak haznelerinden saçılan ışık yeryüzünü yakıp kavurmuş ve neredeyse tüm yaşamı yok etmiştir. Lambaların yok edilmesinin ardından Valar yıkılan ve jeolojik değişim geçiren Arda'yı yeniden şekillendirmiştir.²⁴⁷ Bu noktada Tolkien'in yazdıkları "Kitlesel Yok Oluş" kavramına benzetilebilir.

Valar yeni yaşam alanını Arda'nın en batısındaki ulu deniz üzerinde yükseltti ve etrafını hem okyanuslarla hem aşılması zor yüksek dağlarla çevreledi. Bu yeni yurdun adı Aman, Valinor oldu. Valinor'un kuruluşunun ardından bu yeni diyar Arda'nın Baharı dönemindeki Orta Dünya'dan daha güzel hale getirildi. Burada kastedilen güzellik doğanın çeşitliliği ve yaşamın bolluğudur. Valar'ın yeni yurdunun aydınlatılması için Yavanna tarafından Telperion ve Laurelin adlı iki ağaç yaratıldı ve böylece Ağaç Yılları başlamış oldu. Bu süreçte Valar'ın yok etme ve yaratma kudreti gözler önüne serilmektedir. Bu durumu Valar'ın doğayı değiştirme kudreti olarak ele almak mümkündür. Lambaların yok olmasıyla beraber Arda üzerinde ilk ekolojik felaket yaşanmıştır. Tolkien bu anlatıyı taslak notlarında daha uzun ve detaylı anlatsa da Kanon'a daha örtük ve sanki dini bir anlatı ortaya koymuştur. Çünkü Tolkien, konuya ilişkin taslak notlarının bulunduğu *Kayıp Öyküler Kitabı I*'de Ainur'un Müziği ve Orta Dünya'nın tarihöncesi devirlerini anlatırken Valar'ı *Silmarillion*'a göre daha fazla konuşturmuş, olayları onların bakış açısıyla aktarmıştır. Ancak bu türden bir anlatı kanon'a dahil edilmemiştir. *Silmarillion*'da güçlü bir tarihsel anlatı bulunsa da olaylar

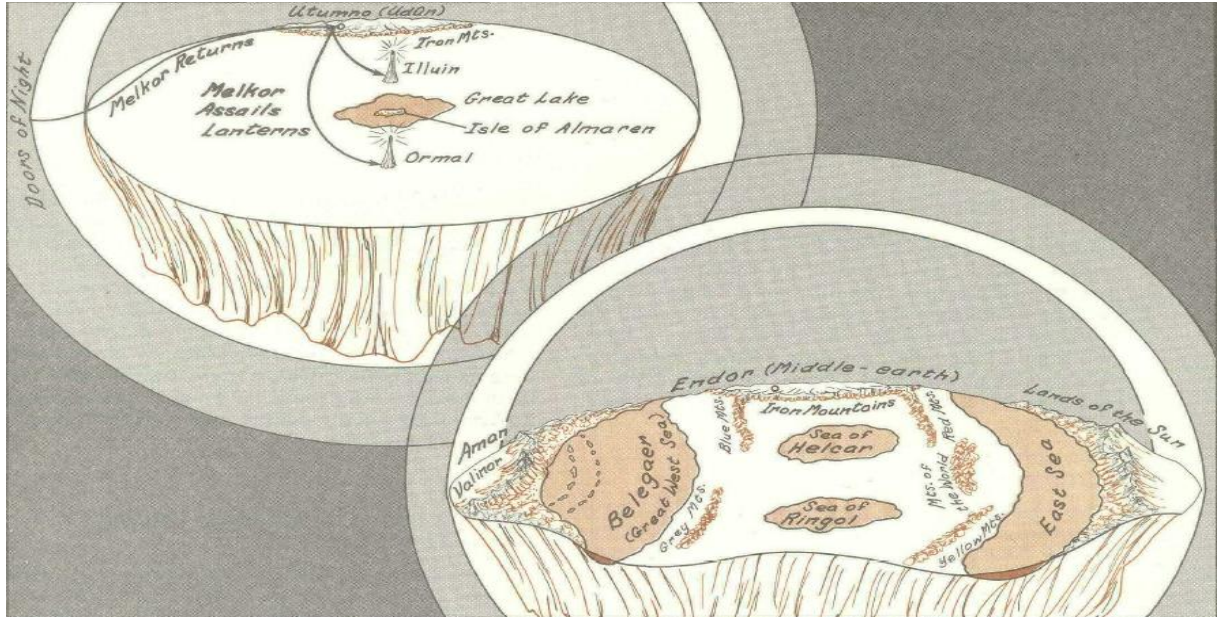
²⁴⁵ Tolkien, *Silmarillion*, 43.

²⁴⁶ Tolkien, *Silmarillion*, 44.

²⁴⁷ Tolkien, *Silmarillion*, 87.

daha destansı ve özet bir şekilde anlatılmıştır. Böylece tanrısal varlıkların antropomorfik yanını gizlemiştir.

Tolkien Legendarium'unun özellikle tarih öncesi devirlerinde Valar ve Melkor'un Arda üzerinde ciddi etkileri olduğu görülmektedir. Gerek imar gerekse çatışma durumlarında sıradağların yükseltilip parçalandığı, denizler ve adaların kurulup yok olduğu görülmektedir.²⁴⁸ Valar ve Melkor arasındaki savaşların yok ediciliği Arda tarihinin ilerleyen dönemlerinde Valar'ın doğrudan çatışmaya girmek istememesine neden olacaktır. Valar efendilerinin ve Melkor'un yeryüzünü bozup düzenleyebilmesi, yeni kıtalar ve dağlar yaratabilmesi onların, Chakrabarty'nin kavramsallaştırmasıyla, jeolojik birer fail olduklarını ortaya koymaktadır.²⁴⁹ Tolkien taslak notlarında yıllıklar üzerinden söz konusu döneme ilişkin kronolojik bir anlatı oluştursa da bunu tam olarak Kanona dâhil etmemiştir.²⁵⁰ Bu anlatılara dair Orta Dünya haritası aşağıdaki gibidir:



Şekil 6. Lambalar ve Lambaların Yok Olması Sonucu Jeolojik Değişim

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1981

²⁴⁸ Tolkien, *Silmarillion*, 86-87.

²⁴⁹ Chakrabarty, "Tarihin İklimi: Dört Tez."

²⁵⁰ John Ronald Reuel Tolkien, *The Shaping of Middle-earth*, haz., Christopher Tolkien, (London: Unwin Paperbacks, 1988).

3.1.3. Ağaç Yılları

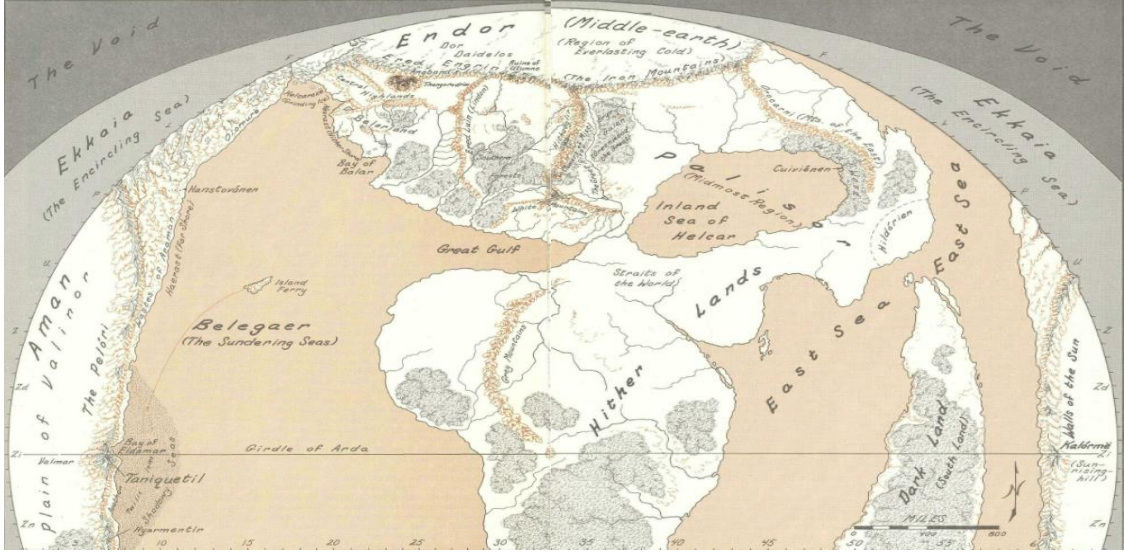
Valar efendileri Arda'nın Batı bölgesinde kendi yurdu olan Valinor'u kurup buranın aydınlatılması için Telperion ve Laurelin adlı ağaçları yaratmasıyla Ağaç Yılları/Ağaçlar Çağı başlamıştır. Bu Çağ, önceki Lambalar Çağı'na göre daha sakin geçmiştir. Valar Ilúvatar'ın Çocukları'nın uyanma vaktinin geldiğini düşünene kadar uzun yıllar Orta Dünya ile ilgilenmemiştir. Onları Melkor'dan önce bulmak için Vala Oromë sık sık Orta Dünya'ya gitmiştir. Oromë'nin bu yolculuklarından Orta Dünya'nın o dönemdeki durumunu görmek mümkündür.

Ağaç Yılları'nın ilk döneminde Orta Dünya Valinor gibi aydınlatılmamaktadır. Yalnızca birkaç yıldız ışığı tarafından aydınlatılan Orta Dünya, karanlık güçlerin çoğalmasına elverişli bir bölgedir. Bu durum Oromë'nin çıktığı yolculuklarda Melkor'un kötü yaratıklarını avlamasında ve bu yolculuklar sırasında Tolkien'in çevreyi tasvir etmesinde görülmektedir.²⁵¹ Oromë, seferlerinin sonunda, Orta Dünya'nın uzak doğusunda Cuiviénen gölünün kıyılarında Elfleri bulmuştur ve onlarla tanışmıştır. Ancak Melkor'un onları daha önce bulduğunu öğrenmiş ve bu durumu Valar konseyi ile paylaşmak üzere Aman'a geri dönmüştür. Bu durumu dehşetle karşılayan Valar, Elflerin yaşadığı bölgeyi koruma kalkanı ile çevreledikten sonra Melkor'u yok etmek üzere saldırıya geçmiştir. Elfler bu olayı “*Bundan sonra Valar, Ortadünya tarafına dönüp, Cuiviénen üzerinde bir kalkan yarattı; işte bundan sonrası hakkında hiçbir şey öğrenemedi Quendi, muazzam Güçler Savaşı hakkında yani; tek bildikleri ayakları altındaki Yeryüzünün sarsılıp sarsılıp inilediği, suların durmadan hareket ettiği ve kuzey tarafından kudretli ateşlerden yayılan bir ışığın yükseldiği*.”²⁵² şeklinde anlatmaktadır. Bu savaş Güçler Savaşı olarak adlandırılmıştır. Tolkien bu savaşın şiddetini “*O vakitte değişti Ortadünya'nın şekli şemali ve burayı Aman'dan ayıran Ulu Deniz genişledikçe genişledi, derinleştikçe derinleşti ve kıyılarına vura vura güney tarafta büyük bir körfez yarattı. Kuzeyin uç bölgelerindeki Ulu Körfez ve Helcaraxe arasında, Ortadünya ile Aman'ın bir parça yaklaştığı bölgede bir sürü küçük koy*

²⁵¹ Tolkien, *Silmarillion*, 115.

²⁵² Tolkien, *Silmarillion*, 118.

ortaya çıktı.” ifadeleriyle betimlemiştir.²⁵³ Bu sürecin ardından ortaya çıkan Orta Dünya haritası aşağıdaki gibidir:



Şekil 7. Güçler Savaşı Sonrası Arda

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1981

3.2. Ağaç Yıllarının Sonu ve Beleriand Savaşları

Elflerin Aman (Valinor)’a davet edilmesiyle Mandos’un Salonları’na hapsedilen Melkor, Ağaç Çağları’nın ilerleyen yıllarında Valar meclisinin aldığı kararla serbest bırakılmış ve Valinor’da yaşamaya başlamıştır. Melkor’un salınmasında onun yaptıklarından pişman olabileceği ve bir açıdan onu rehabilite etme amacı bulunmaktadır. Ancak Ainur (Valar ve Maiar) ile Elf soyları arasında gezinen Melkor yavaş yavaş iç huzursuzlukların tohumlarını atmaktadır.

Melkor’un serbest bırakıldığı yıllarda Noldor soyu zanaatkarlıkta oldukça ilerlemiş ve bu soyun prensi Feanor tarafından Orta Dünya tarihinin gelmiş geçmiş en değerli nesneleri olan Silmaril adlı mücevherler imal edilmiştir. Telperion ve Laurelin ağaçlarının ışık damlalarının hammadde olarak kullanıldığı Silmariller Melkor’un da

²⁵³ Tolkien, *Silmarillion*, 118.

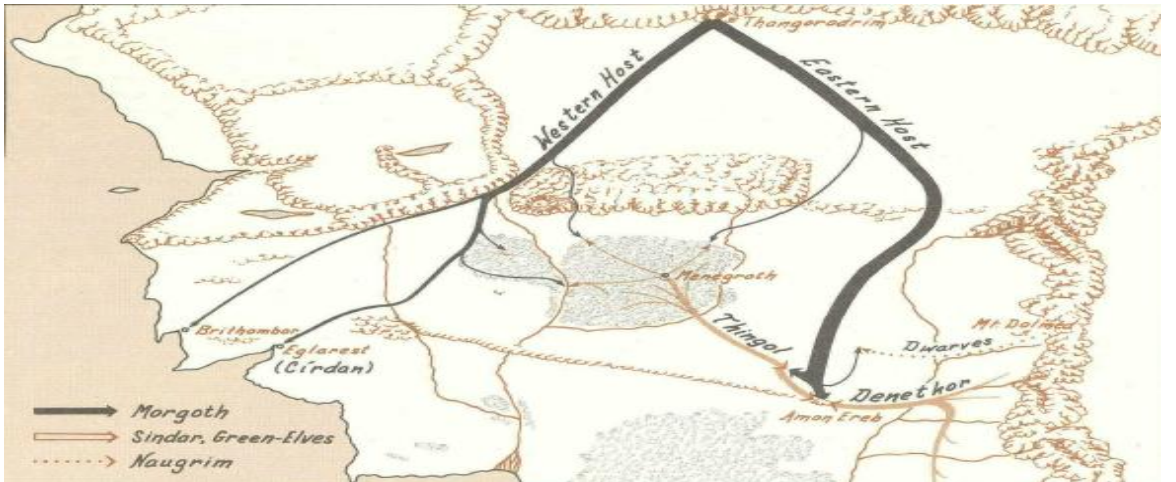
ilgisine mazhar olmuştur. Elf soyları arasında en çok Noldor ile ilişki kuran Melkor zamanla Noldor prensleri arasında fitne çıkarmaya ve Noldor'u Valar'a karşı kışkırtmaya başlamıştır. Bunun yanında Kutsal Ağaçları yok etme ve Silmarilleri ele geçirme arzusu ortaya çıkmıştır. Bu noktada Silmariller Tolkien Legendarium'u içerisinde doğanın, ışığın, büyü'nün ve sanatın en saf halini bünyesinde bulundurması nedeniyle gelmiş geçmiş en değerli nesne olarak ortaya çıkmaktadır.

Valinor'un uzak ve ıssız bölgelerine arayışlara çıkan Melkor, uzak güney bölgelerde kötücül devasa bir örümcek olan Ungoliant ile güzellikleri yok etmek üzere anlaşmıştır. Bunun üzerine Melkor ve Ungoliant kutsal ağaçlar Telperion ve Laurelin'i yok ederek Valinor'u karanlığa gömmüş ve Noldor'un Yüce Kralı Finwe'yi öldürüp Silmariller'i çalarak Aman'dan kaçmıştır. Bu süreçte Noldor içerisinde Feanor'un sürgüne gönderilişi ve babası Finwe'nin oğluna eşlik etmeyi tercih etmesi, yaşanan felaket sonrası Feanor'un Tirion kentinin meydanında Valar'a karşı isyan konuşması ve ettiği yemin ile Noldor soyunu Melkor'un peşinden Orta Dünya'ya sürüklemesi süreci yaşanmıştır. Bu noktada anlatı oldukça politikleşmektedir. Valinor'da ilk kan dökülmüş, Noldor soyu Valar'a isyan etmiş ve Valinor'u terk etmek üzere yola çıkmıştır. Melkor ve Ungoliant'ın vahşeti Valinor'da ekolojik felakete sebep olmakla beraber Valinor içinde sosyal ve politik kargaşaya yol açmıştır.

Kutsal Ağaçların yok edilmesi Orta Dünya tarihi için önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Çünkü bu katliam ile beraber önemli bir ekolojik kıyımın gerçekleşmesinin yanı sıra mevcut zaman algısı ve döngüsü (Ağaç yılları) son bulmuştur. Ağaçların katledilmesinin ardından ışık kaynağından yoksun kalan Arda, yalnızca yıldız ışıklarıyla aydınlanmaktadır. Bu duruma çözüm bulmak amacıyla Valar tarafından Güneş ve Ay yaratılmıştır. Güneş ve Ay sayesinde artık tüm Arda aydınlığa kavuşmuştur ve Güneş ve Ay'ın hareketlerinin oluşturduğu döngü ile yeni bir yaşam döngüsü başlamıştır. Zaman algısı değişmiştir. Bununla beraber Güneş'in ilk doğuşu ile İnsanların Orta Dünya'ya gözlerini açtığı bilinmektedir.

3.2.1. İlk Beleriand Savaşı

Bu savaş Beleriand Savaşları'nın ilkidir ve Melkor'un Elfleri bozup dönüştürerek ürettiği Orkların da ilk kullanıldığı savaştır. İlk Beleriand Savaşı'nda Elflerin zırh ve silah yapımında henüz ilerlemedikleri, bu eksikğin Cücelerce kapatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu noktada Batı'ya göç etmeyen Elf soylarının Göç edenler kadar gelişmediği ilk kez görülmektedir. İlk Beleriand Savaşı ile beraber Cüce ırkının İnsanlardan önce ve Elflerden sonra Orta Dünya'ya gözlerini açtığı ve ilk Beleriand savaşına kadar geçen sürede şehirler kurup endüstriyel gelişim sağladıkları ve Orta Dünya'da yaşayan Elf topluluklarıyla etkileşime geçtikleri anlaşılmaktadır.



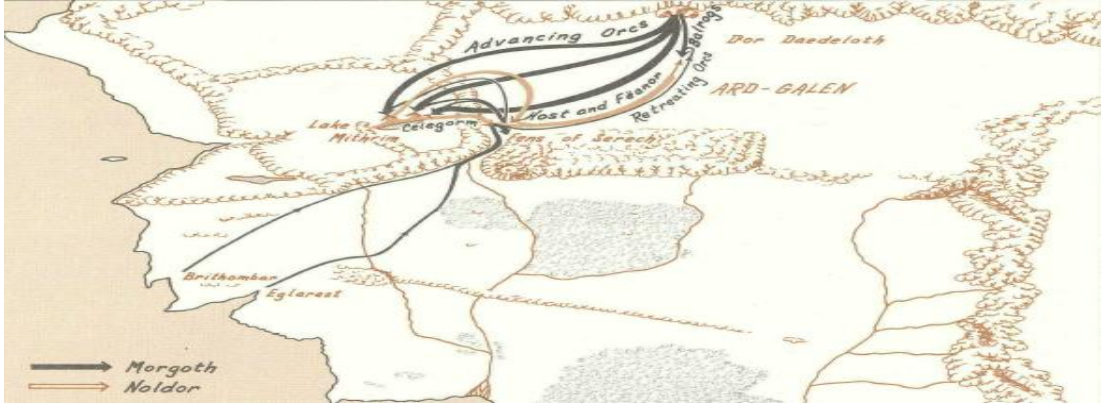
Şekil 8. İlk Beleriand Savaşı

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1981

3.2.2. Yıldızların Altındaki Savaş

İkinci Beleriand savaşı ise Noldor'un isyanı sonrasında Feanor ve Oğullarına bağlı kuvvetlerin Orta Dünya'ya (Beleriand bölgesine) ulaşır ulaşmaz giriştikleri savaştır. Bu savaş "Yıldızların Altındaki Savaş" olarak adlandırılmıştır. Bu savaşlar ve Noldor soyunun kitleler halinde Orta Dünya'ya geri göçü ile beraber Orta Dünya üzerinde yeni

krallıklar kurulmuş, yeni Elf yurtları ortaya çıkmıştır. Böylece Orta Dünya üzerindeki yeni politik düzen doğa ile ilişkide farklı bir boyut kazandırmıştır.



Şekil 9. Yıldızların Altındaki Savaş

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1981

3.3. Güneş Çağları

Melkor ve Ungoliant tarafından Ağaçlar'ın yok edilmesinin ardından Valar tarafından, Arda'nın aydınlatılması amacıyla, Güneş ve Ay yaratılmıştır. Güneş ve Ay'ın döngüsel hareketiyle hem zaman döngülerinin muhtevası değişmiş tüm Arda aydınlığa kavuşmuştur. İnsan ırkı Orta Dünya'ya Güneş'in ilk ışıklarıyla beraber Hildórien bölgesinde gözlerini açmıştır.²⁵⁴ Tolkien bu noktada aslında İnsan ve Elf ırklarının tabiatlarının farkını da ortaya koymaktadır. Elfler ilk olarak Varda'nın Yıldızları yarattığı an gözlerini açarken İnsanlar için aynı durumun Güneş ile mümkün olması Elflerin Yıldız ışıklarının daima var olmasından hareketle ölümsüz olabilecekleri ve İnsanların ise Güneş ışığı gibi kısa süreli oldukları anlatılmaya çalışılmıştır.

Güneş'in yaratılmasından hemen önce Melkor, yeraltı kalesi Angband üzerinde Thrangorodrim adlı üç zirveyi yükselmiştir ve bu üç zirve üzerinden daima pis dumanlar püskürmektedir.²⁵⁵ Tolkien, Thangorodrim'i topraktan mamül dağ kütleleri

²⁵⁴ Tolkien, *Silmarillion*, 225.

²⁵⁵ Tolkien, *Silmarillion*, 231.

olarak değil, çelik buz karışımı bir dağ kütlesi olarak tasvir etmektedir ve aslında bu üç zirveyi devasa sanayi bacaları olarak görmektedir. Tolkien bu imge ile beraber Melkor ve kötücül güçlerin endüstriyel üretim tarzını ortaya koymaktadır. Bu durumun benzer bir örneğini Melkor ile Ungoliant hikâyesinde de görmek mümkündür. Tolkien benzer şekilde Ungoliant'ın tüm güzellikleri ve mücevherleri tükettikten sonra Melkor'dan uzaklaşırken kara dumanlar çıkardığını ifade etmiştir. Bununla beraber Tolkien, Melkor'un artık eskisi kadar güçlü olmadığını da ifade etmektedir.²⁵⁶ Zira Melkor, Ainur'un Müziği'nden beri var olan kuvvetini Arda'nın düzenini değiştirmeye ve yaratılmışların tabiatını bozmaya harcamıştır. Melkor dağlar yaratıp yok ederken, Valar ile olan savaşlarda jeolojik değişimlere sebep olurken, başta Elfler olmak üzere yaratılan canlıları büyü ile bozarak başka yaratıklara dönüştürürken ve son olarak Thangorodrim'i yükseltirken aslında Orta Dünya ile hemhal olmaktadır. O bu süreçte ruhunun ve gücünün parçalarını Orta Dünya'ya karıştırmaktadır. Bu durum onu fiziksel olarak zayıflatırken Orta Dünya üzerinde onun etkilerini silinemez kılmaktadır. Görülmektedir ki, Melkor nefret ile var olan her şeyi yok etmek isterken aslında onlara dönüşmektedir.

Orta Dünya Tarihi'nde Güneş Çağları başlarken Melkor ve ona bağlı orduları oluşturan unsurların Orta Dünya'nın karanlık yıllarında yaratıldığını göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu durumdan dolayı Melkor'un orduları karanlık altında manevra kabiliyetine sahiptir. Güneş Çağları başladığında ise onun yaratıklarının Güneş'ten rahatsız olduğu ve etkisiz kaldıkları ortaya çıkınca Melkor bu duruma kendince çözüm getirmek için öncelikle kendi kalesi Angband'ın üzerini kalıcı bir duman katmanıyla örtmüş ve Orduları hareket edeceği zaman öncü olarak kara bulutlar göndermiştir. Bu durum Orta Dünya için hava kirliliğinin temelini oluşturmaktadır. Söz konusu dumanlar, kara bulutlar ve Thangorodrim zirvelerinin daima duman tüten bacalara benzetilmesi Melkor ve ona bağlı güçlerin Angband bölgesinde yeraltına konuşlandırılmış sanayi faaliyetlerine işaret etmektedir. Bu noktada Tolkien Angband'ı bir nevi fabrikaya benzetmektedir. Orada kötücül yaratıkların ve bu yaratıkların silahlarının üretilmesi ise pek çok noktada vurgulanmaktadır. Melkor ve ona bağlı

²⁵⁶ Tolkien, *Silmarillion*, 177-179.

büyülü güçlerin sanayisi ve endüstriyel üretimini Melkor'un güçlü büyüsü olanaklı hale getirmektedir. Bu durum karşısında Orta Dünya halkları da büyülü çözümler geliştirmeye çalışmışlardır. Örneğin Thingol hâkimiyetindeki Doriath krallığı Melian Kuşağı adlı büyülü bir kalkan ile çevrilidir. Bununla beraber Melkor'un yaratıklarıyla savaşmak üzere büyülü kılıçlar üretilmiştir.

3.3.1. Güneş'in 1. Çağı

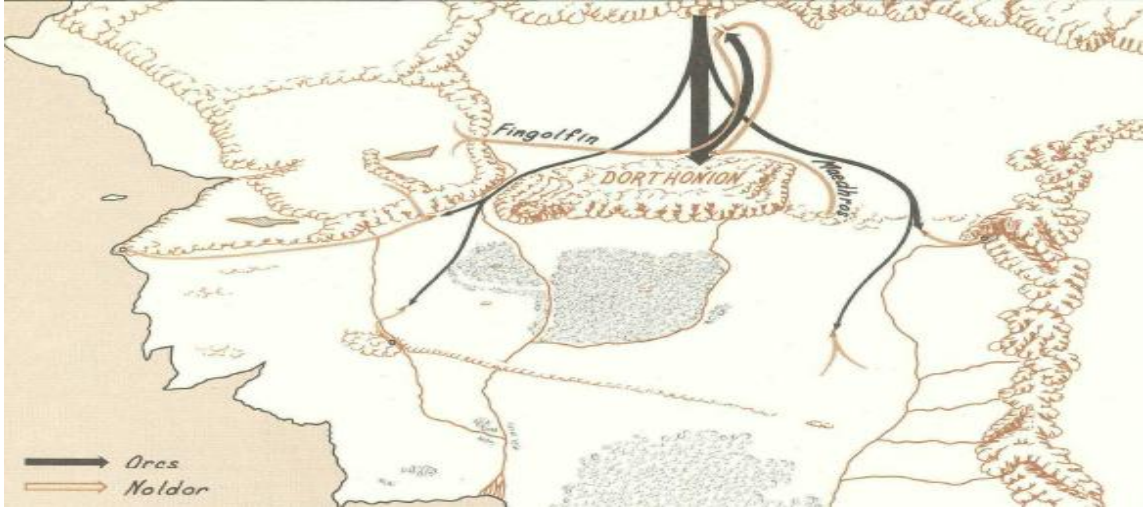
Orta Dünya tarihi içerisinde Güneş'in Birinci Çağı'nın savaşlarla şekillendiği görülmektedir. Çünkü bu yıllar tamamen Noldor Elfleri'nin Silmariller uğruna Melkor güçleri ile giriştiği savaşlardan oluşmaktadır. Bu nedenle bu çağ içerisinde Elf krallıklarının kurulduğu bölgeler, bu bölgelerin seçimi, savaşların cephe hatlarının oluşumu ve savaşların ekolojik sonuçları üzerinden bir okuma yapmak olanaklıdır. Bu durumda savaşların ekolojisi oldukça belirleyici olacaktır. Savaş ekolojisi adlandırmasıyla savaşların çevreye verdiği hasarın ekolojik ve politik sonuçlarının beşerî varlıkları etkilemesi ve savaşlar icra edilirken çevresel koşulların etkisi kast edilmektedir. Bu çağda aslında çevre tarihi açısından okunabilecek üç husus bulunmaktadır. Bunlar, savaşların ekolojisi, Yeşil Elflerin durumu, Beleriand'ın yıkımı ve bunun politik sonuçları olarak sıralanabilir.

Güneş'in Birinci Çağı içerisinde yaşananların sağlıklı analizinin yapılabilmesi için gerçekleşen olayların mekânı olan Orta Dünya'nın Beleriand bölgesinin incelenmesi gerekmektedir. Aşağıda yer alan Beleriand fiziki haritası üzerinde dağlarla çevrili bölgeler, ormanlık alanlar ve sıradağlar arasındaki stratejik öneme sahip geçit noktaları birer krallık olarak karşımıza çıkmaktadır. Beleriand siyasi haritası ve fiziki haritası karşılaştırıldığında bu durum daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber Vala Ulmo Ilúvatar'ın Çocuklarına derin sevgi beslemektedir. Bundan dolayı Orta Dünya'daki sular üzerinden onlarla iletişime geçmektedir. Bu doğrultuda Beleriand bölgesinde kutsanmış su kaynakları bulunmaktadır. Mithrim gölü ve Irwin gölcükleri bu kutsanmış su kaynaklarına örnek verilebilirken Sirion nehri Beleriand'ın en büyük nehri

adlandırılan bu savaş dizisinde çevresel faktörler önemli belirleyiciler arasındadır. Çünkü Beleriand bölgesinde kurulan bölgesel Elf Krallıklarının sınırları nehirler ve dağlar gibi çevresel faktörlerce belirlenmiştir. Bu çağ içerisinde her krallığın kendi bölgesinden sorumlu olduğu görülmektedir. Bu sorumluluk elbette ekolojik hususları da içermektedir. Krallıkların sınırlarının çevresel faktörlerce belirlenmesi bir açıdan Melkor güçlerine karşı dağlar ve nehirleri birer doğal koruma kalkanı olarak kullanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Beleriand savaşları sırasında bu durum pek çok noktada karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber başta Sirion Nehri olmak üzere önemli geçiş noktalarının hakimiyetini sağlamak için pek çok çatışma yaşanmıştır. Savaşlarla geçen yüzyıllar içerisinde hava, su, toprak kirliliği yaşanmış, ormanlar yok olmuş, bitki örtüsü tahrip edilmiş, canlılar yaşamını kaybetmiştir. Savaşların şiddetinden kaynaklı olarak son Beleriand Savaşı olan Gazap Savaşı sonucunda Beleriand bölgesi yok olmuştur.

3.3.1.1. Silmaril Savaşları

Ağaçların ölümü ve Güneş'in yükselişi arasında yaşanan ilk iki Beleriand savaşının ardından Melkor güçleri ve Elfler arasında Güneş'in Birinci Çağı'nın 60. Yılında "Dagor Aglareb"(Şanlı Savaş) yapılmış ve 400 yıl sürecek olan Angband Kuşatması başlamıştır. Yüce kral Fingolfin önderliğindeki Elf kuvvetleri Beleriand'ın tamamına yayılarak Melkor güçlerini kuşatma altına almıştır. Bu 400 yıllık kuşatma sürecinde Elf yurtlarında idari ve politik sistemler oturmuş, Valinor'dan geri göç sonrasında yeni Elf kentleri inşa edilmiş ve Elf nüfusu önemli ölçüde artmıştır. Bu süreçte Angband ve Thangorodrim zirveleri hiçbir zaman ele geçirilemese Angband ve Dorthonion dağları arasındaki Ard Galen Ovasında tam hakimiyet sağlanmıştır. Savaşın gelişimi ve harita aşağıda gösterilmektedir:



Şekil 12. Şanlı Savaş Harita

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1991

Güneş'in yükselişinden önce yapılan iki Beleriand savaşının ardından Dagor Aglareb Savaşı da göstermektedir ki Beleriand'ın en kuzeyinde bulunan Melkor kuvvetleri daima dağ geçitleri üzerinden güney bölgelere sarmaya çalışmaktadır. Bu süreçlerde Elf kuvvetleri Batıda Hithlum'dan Doğu'da Maglor geçidine kadar sıradağları Melkor kuvvetlerine karşı doğal kalkan olarak kullanmaktadır. Tüm bunlarla beraber Tolkien, Beleriand'ın Kuzey'inde bulunan ve Angband'a yakın Elf yurtlarının yaşamaya elverişli ve verimli olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁷

400 yıllık Angband kuşatması bir çeşit Pax-Fingolfin dönemi olarak görülebilir. Bu uzun barış dönemi içerisinde 310 yılında Elf kralı Finrod ilk kez İnsan ırkı ile tanışmıştır ve böylece İnsan ırkı Orta Dünya için ilk kez tarih sahnesine çıkmıştır. İlerleyen yıllarda İnsan boylarının Elf krallarının hizmetinde Orta Dünya'nın muhtelif bölgelerine yerleştikleri ve ordulara katıldıkları görülmektedir. Doğu sınırlarından Beleriand bölgesine geçişte ilk olarak Yeşil Elflere ait Ossirand'a yerleşen İnsanlar hakkında bölgenin Elf halkı oldukça şikayetçidir. Çünkü bu bölgede İnsanlar tarafından hayvanlar avlanmış ve ağaçlar odun olarak kullanmak üzere kesilmiştir.²⁵⁸ Tolkien bu noktada İnsanlar üzerinden Yeşil Elflerin yaşantısını ortaya koymaktadır.

²⁵⁷ Tolkien, *Silmarillion*, 256.

²⁵⁸ Tolkien, *Silmarillion*, 306.

3.3.1.2. Yeşil Elfler ve Ekoanarşizm

Yeşil Elf grupları Güneş Çağları'nın başlangıcından kısa süre önce Beleriand'a yerleşmiştir. Esasen göçebe olan bu Elf soyu, karanlık güçler karşısında seyrek bir örgütlenme kurmuşlardır. Liderleri Denethor'un İlk Beleriand savaşında hayatını kaybetmesinin ardından bir kısmı Thingol hakimiyetindeki Doriath'a yerleşirken kalan kısım yeni nehir bölgesi olarak da anılan Ossirand'a geri dönmüştür. Daha eski tarihlere gidildiğinde söz konusu Elf soyu'nun Valinor'a göçmeyi tercih etmediği görülmektedir. Bununla beraber, İlk Beleriand savaşına dair anlatılardan anlaşılacağı üzere genelde savaş aleti olarak yay ve ok kullanmaktadır. Yeşil Elflerin endüstriyel olarak neredeyse hiç gelişmediği ve gelişme gayesi taşımadıkları görülmektedir. Yüzyıllar ardından bu durumun değişmediği, İnsanların gelişi anlatısında görülmektedir. Çünkü bu anlatıda Yeşil Elflerin asla ateş kullanmadıkları, geceleri şarkı söylemedikleri ve hayvansal besinler tüketmedikleri belirtilmektedir.²⁵⁹

Ossirand'lı Yeşil Elflerin politik yapıları da yaşam tarzları ile benzerlik göstermektedir. Denethor'un ölümünün ardından Ossirand topraklarının bir efendisi olmamıştır.²⁶⁰ Yaşadıkları bölgede kentler inşa etmeyen, tamamen doğa ile uyum içerisinde yaşayan bu halk esasen Tolkien'in eko-anarşist göndermelerinin toplandığı noktadır. Eko-anarşizm tahakküm ilişkilerine karşı çıkan, çevresel hassasiyetleri topluma yayan ve özgürlük odaklı bir düşünce akımıdır.²⁶¹ Denethor'un ölümünün ardından Beleriand savaşlarına müdahil olmamaya çalışmışlardır ancak Cücelerin Doriath'ı yağmalamasının ardından bu Cüce topluluğuna soykırım derecesinde bir baskın uygulamışlardır. Bu saldırıyı ise tamamen Orman halkı olmanın avantajlarını kullanarak kamufle olmak suretiyle gerçekleştirmişlerdir. Yeşil Elfler de tıpkı eko-anarşizm'de olduğu gibi ekolojik bir toplum inşa etmeye çalışmışlardır. Üstelik bunu savaşlardan yanıp kavrulan ve unufak olan bir Dünya ortamında gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

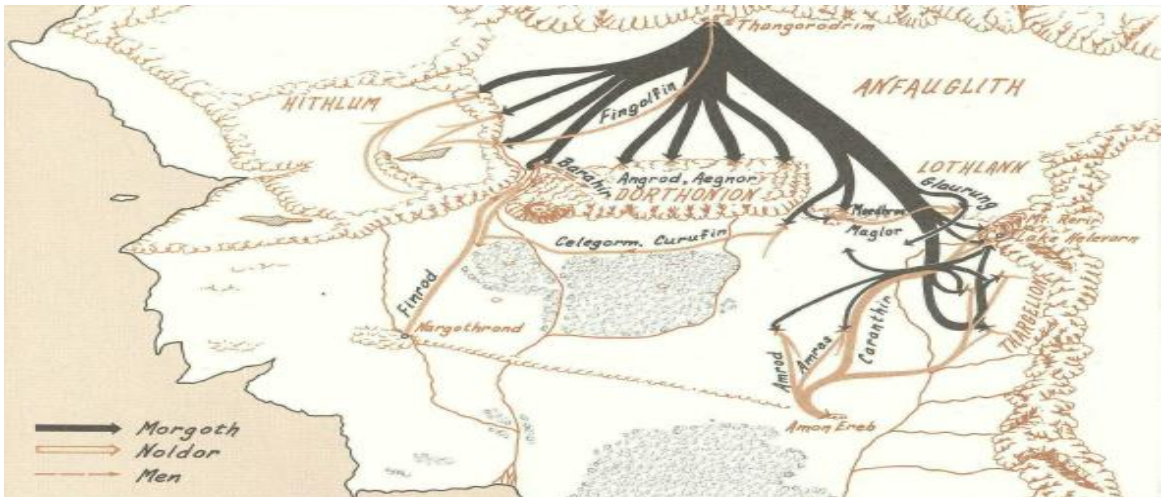
²⁵⁹ Tolkien, *Silmarillion*, 301.

²⁶⁰ Tolkien, *Silmarillion*, 211.

²⁶¹ Seyit Coşkun, "Çevre Sorununa Radikal Bir Çözüm Önerisi Olarak Eko – Anarşizm" *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (2010): 101-116.

3.3.1.3. Ani Alev Savaşı

Güneş'in Birinci Çağı'nda 395 yıl süren Angband kuşatması ve barış süreci Orta Dünya halklarının hiç beklemediği bir anda korkunç bir biçimde son bulmuştur. 455 yılında Melkor tarafından oldukça hızlı şekilde ilerleyen alev nehirleri Ard-Galen (Anfauglit) üzerine gönderilmesiyle başlayan savaş, ateş iblisleri olarak anılan Balroglar, Ejderlerin atası Glaurung ve devasa büyüklükte bir Ork ordusunun salınmasıyla devam etmiştir. Tolkien savaşın başlangıcını *"İşte o sırada Morgoth, Thangorodrim'den aşağıya, Balroglardan daha hızlı ilerleyen müthiş ateş nehirleri yolladı ve düzlüğün tamamını bu ateşle kapladı; Demir Dağlar çeşit çeşit zehirler taşıyan ateşler püskürttü; bu ateşlerin havaya yayılıp her yanı kötü kokutan dumanı ölüm saçıyordu. Böylece Ard-galen mahvoldu ve ateş çayırı çimeni yakıp yuttu; bütün düzlük boğucu bir tozla dolu, kavruk, cansız ve terk edilmiş çorak bir çöle döndü."* cümleleriyle ifade etmiştir.²⁶² Alev Nehirleri salınmasının ardından ekolojik bir soykırım yaşandığı açıkça belirtilmektedir. Savaş sürecinde Thangorodrim zirvelerinden zehirli gazlar salındığı, orman yangınları çıktığı, canlıların aniden küle döndüğü ve Ork birlikleri tarafından su kaynaklarının kirletildiği ifade edilmiştir.²⁶³ Savaşın gelişim seyri aşağıdaki haritada ifade edilmektedir:



Şekil 13. Ani Alev Savaşı Harita

²⁶² Tolkien, *Silmarillion*, 323.

²⁶³ Tolkien, *Silmarillion*, 327.

Kaynak: Fonstad K. W., *The Atlas of Middle Earth*, Boston: Houghton Mifflin, 1991

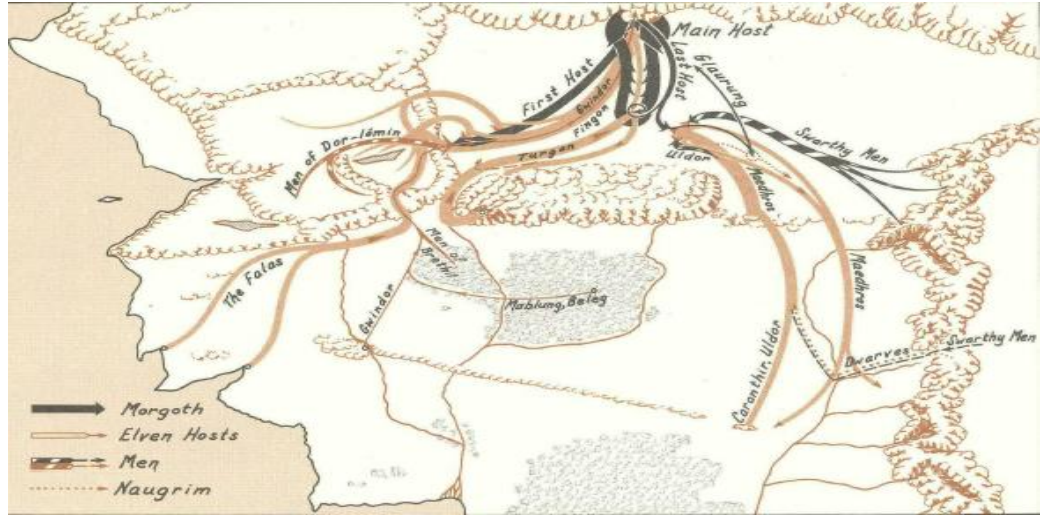
“Ani Alev Savaşı” orduların cephede mağlup olmasının ötesinde etkileri olan bir muharebedir. Çünkü bu savaş esnasında başta Elfler olmak üzere İnsanlar ve Cüceler yaşadıkları, üzerlerinde gezdikleri toprakların yok olabildiğini, düşmanlarının soğuk çelikten ve büyüden de öte güçlere sahip olduğunu görmüşlerdir. Bu savaşta kayıpların daha fazla olmasını engelleyen unsur sıradağlar olmuştur. Angband ve Demir Dağlar ile Beleriand’ın iç bölgeleri arasında doğal bir koruma kalkını olan Doğu-Batı istikametinde uzanan sıradağlar alev nehirlerinin geçişini engellese de arada kalan Anfauglith düzlüğünde yaşayan canlıların tamamı küle ve kemik tozuna dönüşmüştür. Savaşın kimyasal boyutu ise Tolkien’in bizzat katılmış olduğu Birinci Dünya Savaşı yıllarının yazarın edebi dünyasına tesiri olarak okunabilir niteliktedir.

Ani Alev Savaşı sonrasındaki yıllarda Beleriand ülkelerinde toparlanma süreci yaşanırken İnsan ırkının tarih ve politika sahnesinde daha sık görünür hale gelmeye başladığından bahsetmek olanaklıdır. Bu yılların en büyük anlatısı ise bir aşk destanı olan Beren ile Luthien’in Öyküsü veya Lethian Destanı’dır. Bu anlatı baskın lirik özellikler barındırsa da ekolojik olarak incelenebilecek pek çok noktası bulunmaktadır. İlk olarak bir insan olan Beren’in ormanlarda yaşadığı dönemde hayvanlarla dost olmasının ardından hiçbir hayvanı öldürmeme ve yememe kararı alması durumu ele alınabilir. Bu durumun tek istisnası ise Melkor’un canavarlarıdır.²⁶⁴ Beren karakteri Orta Dünya tarihi boyunca vejeteran yaşam tarzını benimsemiş tek İnsan’dır.

“Nirnaeth Arnoediad” (Sayısız Gözyaşı Savaşı) sırasında önceki savaşın neden olduğu çevresel felaketler orduların hareketlerinde belirleyici rol üstlenmiştir. Ani Alev Savaşı sonrası Kuzey diyarlarından kovulan Elfler “Nirnaeth Arnoediad” (Sayısız Gözyaşı Savaşı) sonrasında var olan mevzilerini de kaybetmişlerdir. Melkor orduları Beleriand’ın Güney bölgelerine kadar ilerlemişlerdir. Savaş sonrası yıllarda Falas, Nargothrond, Doriath ve Gondolin gibi son Elf yerleşimleri de yok olmuştur. Son Elf

²⁶⁴ Tolkien, *Silmarillion*, 349.

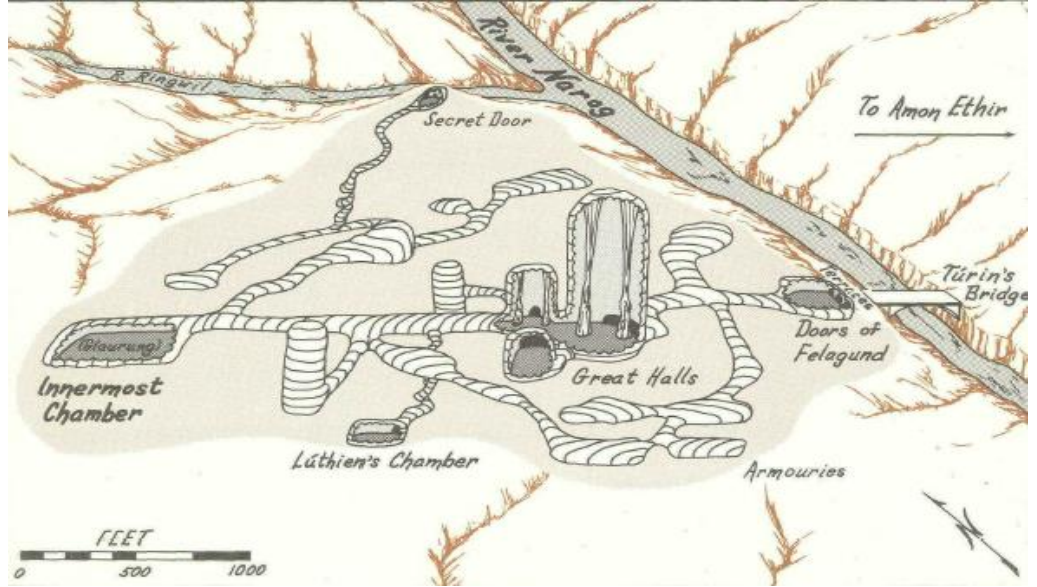
kentlerinin yok oluş süreci savaşa, güce ve politikaya ilişkin unsurlar kadar ekolojik unsurlar üzerinden de değerlendirilebilir.



Şekil 14. Sayısız Gözyaşı Savaşı Harita

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1991

Melkor kuvvetleri Elf ordularını neredeyse yok ettikten sonra ilk olarak Güney Beleriand bölgesindeki liman bölgesi olan Falas'ı istila etmiştir. Yıkımdan kaçan Elfler ise Balar adasına ve Sirion Nehri'nin deltasına yerleşmişlerdir. Bu noktada Melkor'un yaratıklarının denizde ve ulu sularda varlık gösteremediğini ve dolayısıyla bir ada veya delta gibi yoğun sulak bölgelerin doğal koruma sağladığından söz etmek mümkündür. Bununla beraber, doğal yapısı nedeniyle, neredeyse ele geçirilemez olan Nargothrond kentinin Ejderha Glaurung komutanlığında yağmalandığı görülmektedir. Nargothrond'un düşüşü kentin girişine yaptırılan köprü ile doğrudan bağlantılıdır. Narog nehrinin yamaçlarında mağaralar içerisine oyularak inşa edilen Nargothrond kenti tamamen doğal koşullarla korunmakta iken şehri dış dünyaya açık hale getiren köprü üzerinden işgal orduları kente girebilmiştir. Turambar Turin tarafından yaptırılan köprü, Vala Ulmo'nun Cirdan aracılığıyla ilettiği tavsiyeye karşı gelinerek inşa edilmiştir. Köprü'nün bu açıdan trajik bir boyutu da bulunmaktadır.

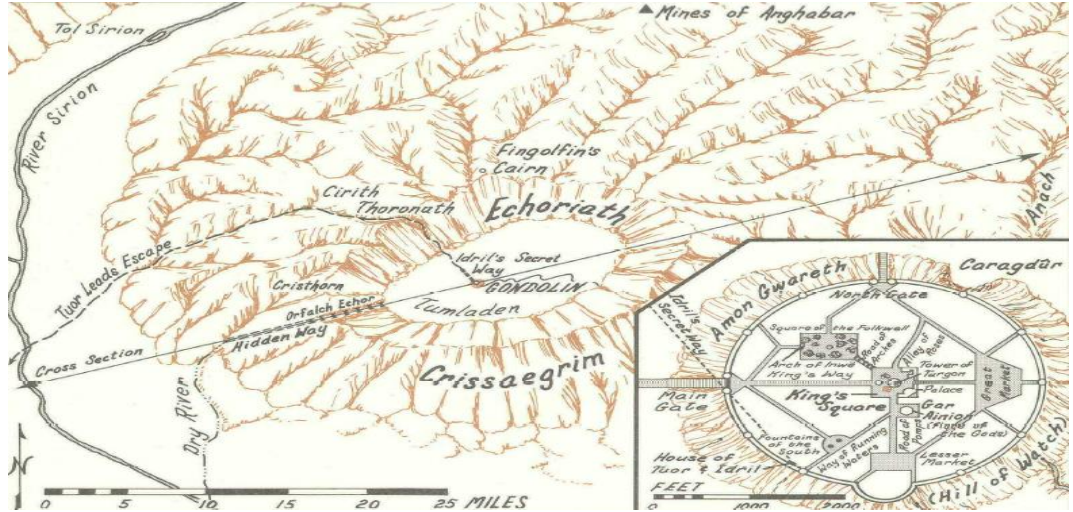


Şekil 15. Nargothrond ve Turin Köprüsü

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1991

Nargothrond'un işgalinin ardından Doriath ülkesi ve Menegroth kenti önce Cüce sonra Feanoroğulları'nın saldırısına uğrayarak yitip gitmiştir. Böylece son ve tek Elf yerleşimi olarak Gondolin kalmıştır. Gondolin, Vala Ulmo'nun büyüsü ve uzun yıllar sürdürülen gizlilik politikası sayesinde yeri kimse tarafından bilinmeyen saklı bir krallık olarak kalmıştır. Sirion Nehri kenarında etrafı dağlarla çevrili Tumladen Vadisi'ne kurulan kent her zaman Melkor'un ilgisini çekmiştir. Melkor tüm çabalarına rağmen bir ihanetten faydalanarak kentin yerini tespit etmiş ve ordularını yönlendirebilmiştir.²⁶⁵ Kentin kuruluşu ve yüzyıllar boyu gizli kalabilmesi içerisinde bulunduğu çevre ve bu çevreye uyumlanan yaşam tarzı ile bağlantılıdır.

²⁶⁵ Tolkien, *Silmarillion*, 294.



Şekil 16. Gondolin Harita

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1991

Gondolin'in Düşüşü Tolkien'in Orta Dünya ile alakalı kaleme aldığı ilk anlatıdır. 1. Dünya Savaşı'nın karanlık yıllarında yazılan bu anlatı son umudu ve bunun korkunç bir güç karşısında çaresizce düşüşünü anlatmaktadır. Bununla beraber son Elf yerleşimi olan Gondolin'in düşüşü ile beraber Beleriand tamamen Melkor'un kontrolüne girmiş, Elfler, İnsanlar ve Cüceler savaşlar ile savaş sonrası katliamlarla soykırıma uğramışlardır. Ormanlar yakılmış, su kaynakları zehirlenmiş, hava kirletilmiş, kötü kokular yayılmıştır. Böylesi bir tükenmişlik sonrasında Valinor'dan gelen büyük bir ordu Beleriand'ı kurtarmak üzere savaşa girişmiştir. Valinor'da yaşayan Vanyar ve Noldor Elfleri ile Maiar güçlerinden müesekkil Batı Ordusu büyük bir Gazap ile Melkor güçlerine hücum etmiştir. Bu savaş Gazap Savaşı olarak adlandırılmıştır.²⁶⁶

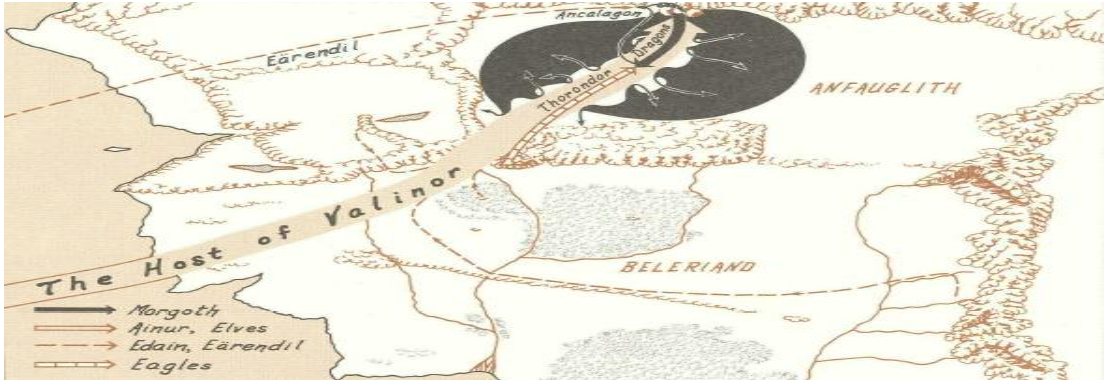
3.3.1.4. Gazap Savaşı ve Beleriand'ın Çöküşü

"Gazap Savaşı" Beleriand savaşları arasında ekolojik sonuçları en belirgin olan savaştır. Teleri gemileri ile Orta Dünya'ya çıkan Valar ordusu, Melkor kuvvetlerine karşı yarma harekâtına girişmiştir. Bu süreçte Sirion Nehri civarında şiddetli çatışmalar yıllarca sürse de Batı Ordusu hatları yarıp Angband'a doğru ilerlemiştir.²⁶⁷ Tolkien, 42 yıl süren

²⁶⁶ Tolkien, *Silmarillion*, 305.

²⁶⁷ John Ronald Reuel Tolkien, *The Lost Road and other Writings*, haz., Christopher Tolkien, (Grafton, 1992), 328.

savaşın alevler içinde geçtiğini ifade etmiştir.²⁶⁸ Bununla beraber, Gazap Savaşı hakkında savaşın şiddeti sebebiyle jeolojik değişimler yaşandığından bahsetmiştir. Tolkien bu durumu “... düşmanların hasedi öylesine büyüktü ki, batı dünyasının kuzey bölgeleri parçalanarak ayrıldı ve deniz, bir sürü derin yarıktaki gürüldedi; etrafı bir kargaşa ve korkunç bir ses sardı; nehirler ise ya yok olup gitti ya da başka yataklarda aktılar ve vadiler yükselirken tepeler dümdüz edildi; Sirion artık yoktu.” ifadeleriyle açıklamaktadır.²⁶⁹ Bu savaşın sonucunda Elf, İnsan ve Cüce yurtları savaş nedeniyle önce tahrip olmuş, sonrasında ise sular altında kalmıştır.



Şekil 17. Gazap Savaşı Harita

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1991

Gazap Savaşı'nın en önemli sonuçlarından biri de büyük bir göç dalgasıdır. Büyük bir kara kütesinin parçalanarak yok olmasının ardından var olan beşerî canlıların bir kısmı Orta Dünya'nın Doğu bölgelerine göç etmiştir. Bununla beraber Valar, Elf grupları için, Valinor'a geri göç kapısını açık bırakmıştır. Birçok Elf Valinor'a göç etmiştir. Kalanlar ise Orta Dünya'nın Doğu bölgelerine göç etmiştir. Beleriand Savaşları sırasında Valar ve Elfler safında savaşa katılan Edain İnsanları için Gazap Savaşı sonrasında Eru Ilúvatar'ın takdiri ile Númenor adlı ada yaratılmıştır. Valar dostu İnsan soylarının bu adaya yerleştirilmesi hükmedilmiştir. İnsan soylarının bir kısmı ise Doğu bölgelerinde kalmışlardır. Cüceler ise savaş sonrası harap olan yurtları Nogrod ve Belegost'u terk edip Doğu'da, Puslu Dağlar'da, bulunan Khazad-dûm kentine göç etmişlerdir.

²⁶⁸ Tolkien, *Silmarillion*, 305.

²⁶⁹ Tolkien, *Silmarillion*, 523.

3.3.2. Güneş'in 2. Çağı

Orta Dünya tarihi içerisinde Güneş'in İkinci Çağı incelenirken “yazılı belgelerin azlığı”, “jeolojik değişim”, “emperyalizm”, “ormansızlaşma”, “güç yüzükleri” gibi temalar ön plana çıkmaktadır. Güneş'in İkinci Çağı'nın kaderini belirleyen en temel husus yaşanan jeolojik değişimdir. Güneş'in Birinci Çağı'nın sonunu getiren Gazap Savaşı neticesinde Beleriand bölgesi sular altında kalmış ve sonrasında Valar'a sadık insanların yaşaması için Büyük Su üzerinde Eru Ilúvatar'ın takdiri, Maia Ossë'nin adayı okyanus tabanından yükseltmesi, Vala Aulë ve Yavanna ile Tol Eressëa'lı Elflerin dokunuşu sayesinde Númenor Adası'nın yaşanılabilir hale geldiğinden bahsetmek mümkündür.²⁷⁰ Söz konusu jeolojik değişim neticesinde Orta Dünya üzerinde bazı bölgelerin yok olduğunu, yeni bölgelerin oluştuğunu ve bu süreçler neticesinde göç hareketlerinin oluştuğu görülse de var olan Dünya halen düz bir tepsi formuna sahiptir.



Şekil 18. Beleriand'ın Yıkılışı Sonrasında Orta Dünya

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1991

Tolkien Legendarium'u ve Orta Dünya tarihi içerisinde Güneş'in İkinci Çağı hakkında bilinenler oldukça sınırlıdır. Söz konusu sınırlılık Tolkien'in bu döneme ilişkin kaleme

²⁷⁰ John Ronald Reuel Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair* (İstanbul: Altıkırkbeş, 2000), 31.

aldıklarının azlığından ileri gelmektedir. Tolkien, bu çağa dair olayları zihnindeki tarih kurgusu nedeniyle detaylandırmamış olabilir. Çünkü Güneş'in İkinci Çağı Orta Dünya tarihi açısından da tarihi belgelerin az olduğu bir çağ olarak araştırmacıların karşısına çıkmaktadır. Güneş'in Birinci Çağı sonrası Elf, İnsan ve Cüce yerleşimlerinin yok olmasından sonra Elf gruplarının önemli ölçüde Valinor'a göç etmesi, İnsan ve Cüce soylarının nüfuslarının savaş nedeniyle yok olmanın eşğine gelmesi gibi nedenlerden dolayı Orta Dünya içerisinde kültür aktarımının önemli ölçüde sekteye uğradığından söz etmek mümkündür. Güneş'in İkinci Çağı'nın böyle bir temeli bulunmaktadır.

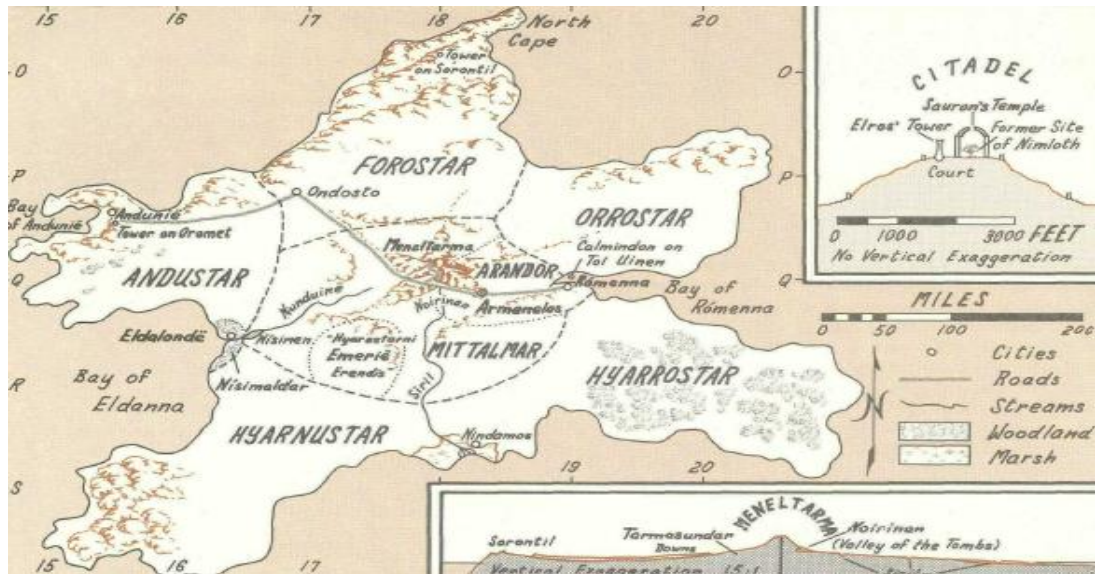
Yazılı kaynakların azlığının ve dolayısıyla bu çağ hakkında bilinenlerin az olmasının bir diğer sebebi ise Akallabeth olarak adlandırılan Númenor'un Çöküşü vakasıdır. Beleriand'ın yok olması sonrasında İnsanların yaşaması için yaratılan Númenor adasında kurulan medeniyetin yüzyıllar içerisinde çok gelişmiş bir medeniyetinin Eru Ilúvatar tarafından imha edilmesi vakası Akallabeth olarak adlandırılmaktadır. Númenor gibi dönemin medeniyet merkezinin yok olmasıyla beraber kütüphaneler ve yazılı belgeler de yok olmuştur. Malum olunan bilgiler, Númenor'a tanıklık eden Elflerden ve Númenor'dan arta kalanların aktarımlarından ibarettir. Númenor'un Çöküşü vakasının jeolojik, ekolojik, tarihsel ve politik sonuçları bulunmaktadır.

İkinci Çağ'ın kayıp çağ olarak okunabilmesine sebep olan etmenlerin birisi de bu çağda İnsan ırkının yükselişe geçmesi ve çağa damgasını vurmuş olmasıdır. Bu noktada İnsan olmanın tabiatı devreye girmektedir. Olayların ağırlıklı olarak Beleriand bölgesinde yaşandığı Güneş'in Birinci Çağı'nda medeniyet Valinor'daki Elf kültürünün, var olan Elf yurtlarının ve zanaatkar Cüce geleneğinin etkisi altındayken İkinci Çağ, sonradan ortaya çıkıp gelişen İnsanların etkisindedir. Bu iki çağın temel farkını ise ölüm meselesi oluşturmaktadır. Çünkü Elfler ölümsüz, cüceler çok uzun ömürlüyken İnsanlar kısa ömürlüdürler. Númenor insanları diğer bölgelerde yaşayan insanlara rağmen uzun ömürlü olsalar da ömürleri halen daha kısadır. İnsan ırkının kısa ömürlü olması ise kültürel aktarımın şeklini belirlemektedir. Yüzlerce yıl sonunda tek bir Elf'in yaşlanmadan geçirdiği sürede birkaç insan nesli yaşayıp ölmektedir. Dolayısıyla

olayların aktarımı, aktarılırken geçirdiği değişim, tarihçilik anlayışı bir dönüşüm geçirmektedir. Bununla beraber, yaşanan ömür doğrultusunda Elfler, İnsanlar ve Cücelerin gündelik hayat tarzları ve dinamikleri, dünyaya bakış açıları ve değer yargıları farklılaşmaktadır.

3.3.2.1. Númenor Adasına Dair

Orta Dünya tarihi içerisinde Güneş'in İkinci Çağı'nın merkezini teşkil eden Númenor adası hakkında iki kanonik kaynak bulunmaktadır. Var olan sınırlı anlatılar “*Bitmemiş Öyküler*” ve “*Güç Yüzüklerine Dair*” başlıklı eserlerde yer almaktadır. Númenor adası Eru Ilúvatar'ın takdiri, Maia Ossë'nin Büyük Su'dan adayı yükseltmesi, Aulë ve Yavanna'nın yaşanılabilir hale getirilmesi ile var olmuştur.²⁷¹



Şekil 19. Númenor Harita

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1991

Tolkien, “*Bitmemiş Öyküler*”de adanın coğrafyasını, iklimini ve bitki örtüsünü detaylı şekilde anlatmıştır. Bu açıdan Númenor adası hakkında dağlar, ovalar, nehirler, bataklıklar limanlar ve kentsel alanların bulunduğu çeşitliliğin zengin olduğu kutsal bir

²⁷¹ Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 31.

bölgedir. Bununla beraber biyoçeşitliliğin de oldukça yüksek olduğuna dair vurgular bulunmaktadır. Bu durum bir açıdan adanın Valinor'a yakın bölgede konumlanmasından da kaynaklanmaktadır. Bunu Tolkien'in ormanlık alanların adanın batı kıyısında bulunduğu vurgusu desteklemektedir.²⁷² *Númenor*'un en güzel limanının Yeşil Eldalonde olarak adlandırılması ve yeşil doğasının şöhreti Tolkien tarafından ön plana çıkarılmaktadır.²⁷³ Külliyyat boyunca Tolkien'in coğrafyayı ve çevreyi betimlediği sıkça görülmektedir. Bu açıdan Númenor betimlemelerinde, yaban hayat ve doğaseverlik akımından beslenen pastoral yazına benzer bir anlatının varlığından bahsedilebilir.

Orta Dünya tarihinin Güneş'in İkinci Çağı ve sonrasındaki dönemlerini etkileyen önemli konular emperyalizm ve ormansızlaşmadır. İki tema birlikte ele alınabilir. Tolkien, Atlantis anlatılarından ilham alarak yarattığı Númenor medeniyetinin denizciliğini zaman ilerledikçe geçirdiği dönüşüm temelinde kaleme almıştır. Bu bağlamda ilk etapta ada üzerinde kentler, limanlar ve yerleşim yerleri inşa eden Númenorlu insanlar ilk olarak geçimlerini sağlamak için gemiciliğe başlamış, sonralarda içlerindeki merak hissi ile beraber Valinor kıyıları hariç tüm kıyılarına keşif seferleri düzenlemişlerdir.²⁷⁴

3.3.2.2. *Númenor ve Emperyalizmin Ekolojisi*

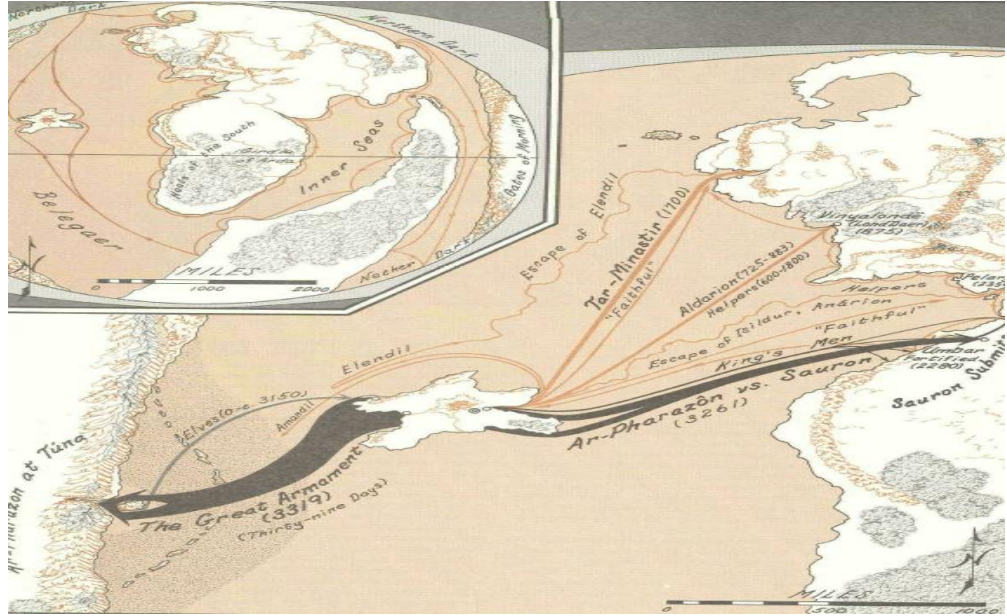
Ada üzerinde kurulan krallığın ilk dönemlerinde Batı'daki Elfler ile iyi ilişkiler kurulurken Orta Dünya topraklarına karşı bir ilgisizlik görülmektedir. Ancak bu çağın 700'lü yıllarında kral Aldarion ile beraber Númenor'luların Orta Dünya'yı kolonileştirmeye başladığından ve bu doğrultuda kentler ile limanlar kurduğundan bahsetmek mümkündür. Aldarion döneminde filolar inşa etmek için ağaç kıyımı yaşandığına ilişkin kaleme alınan pek çok ifade bulunmaktadır. İlk olarak Aldarion'un kâşif ruhundan rahatsızlık duyan babası kral Meneldur gemi yapımı için ağaç

²⁷² John Ronald Reuel Tolkien, *Bitmemiş Öyküler*, haz., Christopher Tolkien, (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 282.

²⁷³ Tolkien, *Bitmemiş Öyküler*, 280-281.

²⁷⁴ Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 35.

kesilmesini yasaklamıştır.²⁷⁵ İlerleyen yıllarda “Ormanların Koruyucusu” ünvanını alan Aldarion, ağaçlarla alakalı tüm süreçler üzerine uzmanlaşmaya girişmiştir. Tolkien bu süreci “İnşaat işleri dolayısıyla ve daha bir sürü gerekçeyle sayısız ağaç kesildiğini ve kesilenlerin yerine yeni fidanların dikilmediğini gözlemledi; anlaşılan o ki, tüm bu kesimler yol açacağı sonuçlara dair öngöründe bulunmaksızın gerçekleştirilmişti. Bunun üzerine, geriye kalan ormanların miktarını ölçmek üzere Númenor’un dört bir yanına geziler düzenlemeye, araştırmalar yapmaya başladı.” ifadeleriyle ortaya koymaktadır.²⁷⁶



Şekil 20. Númenor Seferleri

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1991

Númenor krallığında mevcut siyasi yapının doğa ile ilişkisinde Aldarion’un eşi Erendis’in etkisi önemli seviyededir. Çünkü Aldarion ile Erendis ilişkisinde Aldarion keşif ve koloni gibi emperyal arzuları taşıırken Erendis sakin, yerleşik ve yurdunun doğasına düşkün bir karakter olarak okuyucu karşısına çıkmaktadır. Bu münasebet çerçevesinde Aldarion, “... çok sevdiği ağaçların tersanelerde kullanılmak üzere kesilmesinden dolayı derin bir nefret besleyen...” Erendis’i etkilemek için ağaç

²⁷⁵ Tolkien, *Bitmemiş Öyküler*, 300.

²⁷⁶ Tolkien, *Bitmemiş Öyküler*, 303.

kesilmesi bir tarafa dursun ağaç dikim süreçlerine girişmiştir.²⁷⁷ Aldarion ve Erendis arasında ağaçlar sebebiyle pek çok gerilim yaşanmıştır. Bu gerilimler esnasında Aldarion tarafından sarf edilen “*Ağaçlar büyür ve sonra devrilip kesilir. Hem kestiğimden daha çoğunu dikiyorum ben.*” sözleri Tolkien’in bu karakter üzerinden vermek istediği mesajı ortaya koymaktadır. İlgili pasaj reformist çevrelerin sorunun kökenine eğilmeyen, sadece görünür etkiyi hafifletmeyi amaçlayan çözüm önerilerini hatırlatmaktadır. Bu noktada Aldarion ve onun soyundan gelen krallar tarafından gerçekleştirilen orman kıyımının Númenor adası ile sınırlı kalmadığını belirtmek gerekir. Zira Mithlond ve Gri Limanlar dışında merkezi bir politik gücün bulunmadığı Orta Dünya topraklarında Númenoran koloniciler o bölgede bulunan kadim ormanları gemi yapımı için tahrip etmişlerdir. Söz konusu tahribatın yansımaları binlerce yıl sonra Güneş’in Üçüncü Çağı’nda dahi hissedilmektedir. Bu durumu Tom Bombadil anlatısındaki “*Buraya Yaşlı Orman demeleri sebepsiz değildi çünkü gerçekten de kadim, unutulup gitmiş engin ormanlardan hayatta kalabilmiş bir ormandı...*” ifadesinde görmek olanaklıdır.²⁷⁸

Númenor medeniyetinin denizciliğini, keşifçiliğini, koloniciliğini ve emperyal tutkularını Carl Schmitt’in *Kara ve Deniz* eserinde ortaya koyduğu mekân devrimi kavramıyla değerlendirmek olanaklıdır. İnsanın bir kara varlığı olduğu vurgusuyla eserine başlayan Schmitt, denizciliğin gelişimiyle tarihsel olarak mekân ve yurt kavramlarının mahiyetinin değiştiğini belirtmektedir.²⁷⁹ Númenor medeniyeti özelinde Orta Dünya içerisinde İnsan ırkı için de benzer bir durumun olduğu ifade edilebilir. İlk var oluşlarından 1. Çağ’ın sonuna dek denizcilik kurumları oluşturamamış İnsan soyları, Güneş’in İkinci Çağı’ndan itibaren, artık “adalı” olmuşlar, denizcilikte ilerleme kaydetmişler; siyasi, içtimai ve teknolojik gelişmelere şahit olmuşlardır. Bu yaşananlar doğrultusunda Schmitt’in ifade ettiğine benzer şekilde Orta Dünya sahnesine kara varlığı olarak ortaya çıkan İnsan soyları denizaşırı krallıklar kurmuş ve karada kazandıkları savaşları deniz gücüyle sağlamlaştırmışlardır. Konunun savaş özelindeki yansımalarını Güneş’in İkinci Çağı’nda Númenor ile Sauron güçleri arasında yaşanan

²⁷⁷ Tolkien, *Bitmemiş Öyküler*, 304.

²⁷⁸ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi Birinci Kısım: Yüzük Kardeşliği*, 165.

²⁷⁹ Carl Schmitt, *Kara ve Deniz* (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020), 15.

savaşlarda görmekteyiz. Sadece kara güçlerinden müteşekkil Sauron orduları Númenor ordularını hiçbir zaman mağlup edememiştir.²⁸⁰

Númenor'luların deniz gücü yoluyla kurduğu denizaşırı krallığın haricinde Orta Dünya anakarası üzerinde de politik ve ekolojik gelişmeler yaşanmıştır. Bu devirde Orta Dünya anakarası içerisinde Batı kıyılarında Mithlond bölgesinde Gil Galad önderliğinde bir Noldor krallığı, Feanor'un torunu Celebrimbor liderliğinde Puslu Dağlar'ın batı yakasında Hollin kenti ve Doriath'lı Oropher'in Anduin Nehri'nin doğusunda Yeşil Yaprak Ormanı'nda Nandor (Silvan) Elfleri ile kurduğu krallık bulunmaktadır. Ek olarak Galadriel ile Celeborn'un kendi krallıklarını kurmak üzere yurt arayışında bulundukları bir politik atmosfer bulunmaktadır. Aynı yıllar içerisinde Puslu Dağlar'da Khazad-dûm adlı tek bir Cüce krallığı bulunurken İnsan soylarına ait bir politik yapının varlığından söz etmek imkânsızdır.

3.3.2.3. Politik Ziyne: Güç Yüzükleri

Güneş'in İkinci Çağı'nda Hollin'de Khazad-dûm Cüceleri ile etkileşime girerek gelişmiş bir medeniyet kuran Elfler zaman içerisinde Annatar adıyla kimliğini gizleyen Sauron ile tanışarak büyülü yüzükler yapmaya girişmişlerdir.²⁸¹ Yaklaşık üç yüzyıl sonra kudretli yüzükler yapabilecek seviyeye erişildiğinde ortaya İnsan kralları için 9, Cüce lordları için 7 yüzük çıkmıştı. Bu esnada Celebrimbor ve Sauron birbirlerinden gizlice 3 Elf yüzüğünü ve Tek Yüzük'ü yaratmışlardır. Ancak yüzük yapım sanatına Sauron'un irfanı karıştığı için tüm yüzüklerin Sauron'un Tek Yüzük'üne bağlı olduğu anlaşılmıştır.²⁸² Bu noktada Tolkien'in meşhur üçlemesinin temel konusunu oluşturan güç yüzükleri ve yüzüklerin efendisi kavramları ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada güç yüzüklerinin politik bir amaca hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Güneş'in Birinci Çağı'nın sonunu getiren Gazap Savaşı'ndan sonra efendisi Melkor'un mahvına

²⁸⁰ Schmitt, *Kara ve Deniz*, 78 ve Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 46.

²⁸¹ Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 68-69.

²⁸² Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 69.

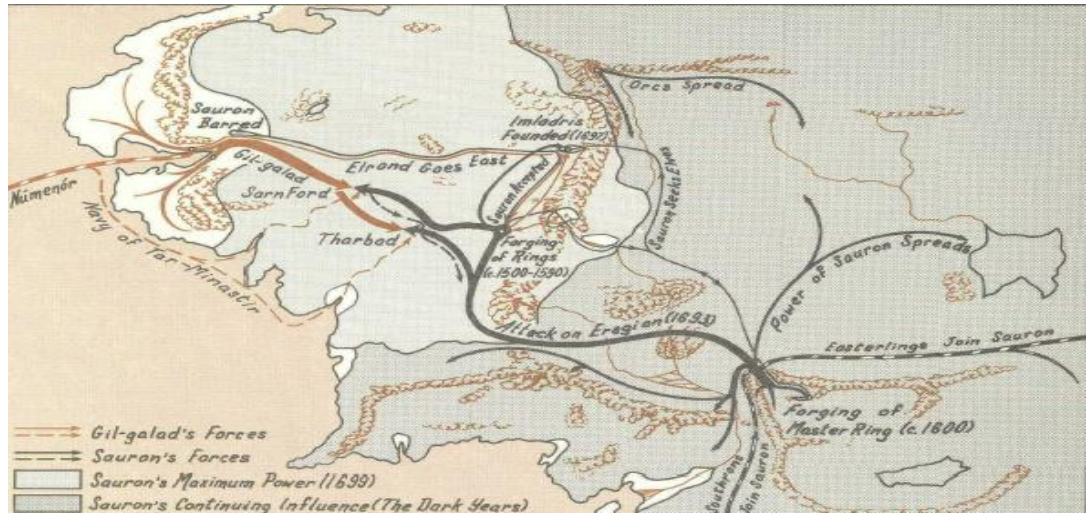
şahit olan Sauron'un kötülüğün elebaşı olarak Güneş'in İkinci Çağı itibariyle cihan hakimiyeti için yöntem değiştirdiği görülmektedir. Çünkü Orta Dünya soylarının önde gelen isimlerine yönelik üretilen yüzüklerin tamamı Sauron'da bulunan Tek Yüzük'e bağlanacak şekilde tasarlanmıştır. Sauron böylece yüzük sahibi liderlerin düşüncelerini yöneterek tüm halkları itaat altına almayı tasarlamıştır. Bu noktada Sauron'un Melkor'un soykırımcı politikalarını terk ettiği ve savaşımdan hakimiyet kurmayı tasarladığı anlaşılmaktadır. Ancak amaçları sonuca ulaşmamıştır. Elfler, yüzüklerin kontrol edildiğini fark eder etmez kullanmayı bırakmışlardır. Cüceler ise Ilúvatar'ın değil Aulë'nin yarattığı canlılar olduğu için yüzüklerin gücünden pek etkilenmemişlerdir. Bu noktada Tolkien tarafından İnsan krallarının yüzüklerin kölesi haline geldiği belirtilmiştir.²⁸³ Bu noktada güç yüzüklerinin bir dünya hakimiyeti amacına hizmet ettiği ortaya çıkmaktadır.

Yüzükler aracılığıyla Orta Dünya anakarası üzerinde Elfler ve Cüceler üzerinde hakimiyet kuramayan Sauron bu duruma karşılık olarak savaşmayı seçmiştir. Doğu bölgesindeki Mordor'dan hareket eden ordular Batı'ya doğru hızlıca ilerleyip Eregion'u tahrip etmiştir.²⁸⁴ Bu noktada Sauron'un ordularının oldukça hızlı şekilde ilerlediği görülmektedir. Eregion kentinin muhasarası uğraştırıcı olsa da ordular Puslu Dağlar'ın batısında hızlıca manevra yapabilmıştır. Bu süreçte orduların ilerleme hızı ve Hollin'in kolayca düşüşü incelendiğinde iki faktör ortaya çıkmaktadır. İlk olarak Güneş'in İkinci Çağı'nın 1697 yılının öncesinde Númenor'luların Orta Dünya'nın aynı bölgelerinde yaptıkları orman kıyımının bölgeyi orduların hareket edebileceği açık alanlara dönüştürdüğünden bahsedilebilir. Bu noktada emperyal amaçlarla ormansızlaştırma yapılmasının ekolojik etkileri olumsuz politik sonuçlar doğurmuştur. İkinci olarak ise Hollin kentinin kuruluş itibariyle dağ, orman, nehir gibi doğal korumalardan mahrum açık alana konuşlanmış bir kent oluşu bir faktör olarak değerlendirilebilir. Sauron'un orduları bu yıllarda onları durduracak bir doğal engelle karşılaşmadan Mithlond'a kadar ulaşmışlardır. Elfler tarafından kaçış yılları veya karanlık yıllar olarak adlandırılan bu

²⁸³ Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 70-71.

²⁸⁴ Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 70.

devir Númenor'lular ve Elflerin ittifakı sonucu Sauron'un yenilgisi ile sonuçlanmıştır.²⁸⁵



Şekil 21. Eregion Savaşı Harita

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1991

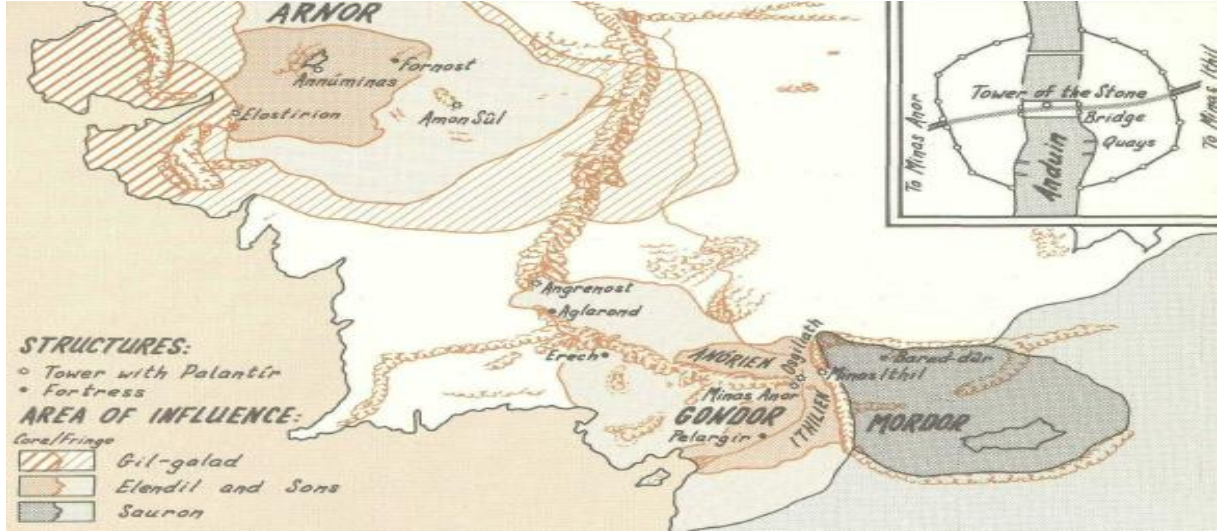
3.3.2.4. Akalabeth: Númenor'un Çöküşü

Güneş'in İkinci Çağı'nda 3000'li yıllara gelindiğinde ise gücünün zirvesine ulaşan Númenor medeniyeti, Sauron'un güdümüne girerek Valar'a sadakatini yitirmiştir. Medeniyetleri gelişmiş de ölümlü olan İnsan ırkı için bu durumun sorun haline geldiği görülmektedir. Yaşamlarının temel fitratına karşı çıkarak o tarihe kadar eşi görülmemiş bir donanma inşa ederek kral Ar-Pharazon liderliğinde Valinor'a saldıran Númenor ordusu Aman kıyılarına ayak bastıktan kısa süre sonra Eru Ilúvatar'ın gazabına uğramışlardır. Bu gazap esnasında görkemli ordu yok edilmiş ve Númenor adası Büyük Su'yun dibine batırılmıştır. Bununla beraber Arda'nın formu değiştirilmiştir. O tarihe kadar tepsi formunda düz bir yapıya sahip olan Arda, Valinor topraklarının yeryüzünden ayrılması ile beraber küresel bir hale gelmiştir.²⁸⁶ Akallabeth ve Númenor'un Çöküşü olarak adlandırılan bu olay Orta Dünya tarihinde önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Tolkien Akalabeth aracılığıyla bir yandan hem kendi doğasına (İnsan doğası) hem de gezegenin doğasına yabancılaşan bir medeniyetin sonunu ortaya koyarken öte yandan kökten bir jeolojik değişimle Uhrevi canlıları

²⁸⁵ Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 72.

²⁸⁶ Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 58.

yeryüzünden ayırarak mevcut Dünya'yı tabiri caizse daha dünyevi hale getirmiştir. Akalabeth sonrasında Númenor'dan 9 adet gemiyle kaçmayı başarabilen Elendil liderliğindeki sadıklar Orta Dünya anakarasında Arnor ve Gondor adlı iki krallık kurmuşlardır.²⁸⁷



Şekil 22. Akalabeth Sonrasında Orta Dünya Anakarasında Kurulan Krallıklar
Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1991

Güneş'in İkinci Çağı'nda Númenor'un yıkılışı sonrası köklü bir jeolojik ve politik dönüşüm geçiren Orta Dünya bu çağın sonuna yaklaşıldığında Orta Dünya halklarının Sauron tehdidi ile tekrar yüzleştiği görülmektedir. Bu süreçte Noldor'un yüce kralı Gil Galad ve İnsan krallıklarının lideri Elendil önderliğinde Tüm Orta Dünya halklarının ittifak kurarak Mordor'u üzerine harekât düzenlediği görülmektedir.²⁸⁸ Yaklaşık 10 yıl süren Son İttifak Savaşı ve Barad-dûr kuşatması Güneş'in İkinci Çağı'nın 3441 yılında Sauron'un parmağından Tek Yüzük'ün kesilmesi ile son bulmuştur. Son İttifak Savaşı, Orta Dünya tarihi içerisinde Güneş'in İkinci Çağı'nda savaş ekolojisi üzerinden incelenebilecek nadir vakalardandır. Zira savaşın şiddetinden dolayı Mordor bölgesinin kuzey batı bölgesinde toprağın formu değişmiş ve bir bataklık halini almıştır. Savaşın kanlı geçmesi, kalabalıklar altında toprağın ezilmesi ve savaş nedeniyle bölgenin flora ve faunasının yok olmasından dolayı söz konusu arazi sonraki bin yıllarda Ölü

²⁸⁷ Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 73-74.

²⁸⁸ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi Birinci Kısım: Yüzük Kardeşliği*, 295-296.

Bataklıklar olarak adlandırılmıştır. Bu bölgenin özellikleri Tolkien tarafından “*Her iki yanlarında ve önlerinde, yarı yarıya loş ışıktaki güneye ve doğuya doğru uzanan engin çayırlar ve bataklıklar vardı. Karanlık ve gürültülü su birikintilerinden sisler döne döne yükselerek tütüyordu. Sislerin kötü kokusu durgun havada boğarcasına asılı duruyordu.*” ifalarıyla betimlenmiştir.²⁸⁹

Gazap Savaşı sonrasında bir jeolojik değişimle başlayan Güneş’in İkinci Çağı boyunca ormansızlaşma, jeolojik değişim, derin politik değişimler içermektedir. Legendarium’unu bir tarihçi hassasiyetiyle kuran Tolkien’in, Akalabeth nedeniyle Númenor adasındaki yazılı kaynakların yok olması ve bu çağı bir geçiş dönemi olarak kurgulaması nedeniyle bu çağda gerçekleşen olaylar genel hatlarıyla öğrenilebilse de detaylı tasvirlerle ulaşılamamaktadır. Güneş’in Üçüncü Çağı’na girilirken Son İttifak Savaşı ve savaşa giden yüzyıllarda sonrasında Elfler önemli ölçüde nüfus kaybı yaşamış ve bu nüfus kaybı Valinor’a yeni göçlerle ilerlemiştir. Bununla beraber yeni kurulmuş olan Arnor ve Gondor krallıkları güçlenmeye başlamışlardır.

3.3.3. Güneş’in 3. Çağı ve Sonrası

Son İttifak Savaşı sonrasında başlayan Güneş’in Üçüncü Çağı Arnor Kralı Isildur’un erken ölümü ile bir istikrarsızlık ile başlamıştır. Çünkü Isildur’un Ferah Çayırlar bölgesinde Ork grubunca katledilmesi Arnor Kraliyet soyunun güçsüzleşmesine, Son İttifak Savaşı ile kazanılan zaferin kurumsal sonuçlarının olgunlaştırılmamasına, Gondor Krallığı ile ilişkinin ve entegrasyonun zayıflamasına ve Isildur’da savaş ganimeti olarak bulunan Tek Yüzük’ün kaybolmasına yol açmıştır. Böyle bir temel üzerine kurulan Güneş’in Üçüncü Çağı boyunca bu istikrarsızlığın ve zayıflamanın etkileri hissedilmektedir. Arnor Krallığı bu durumdan payını almaktadır. Krallık kuruluşundan kısa süre sonra bölünmeye ve Sauron’un hizmetkârı olan Angmar’ın Cadı Kralı tarafından yıkılmaya başlamıştır.

²⁸⁹ John Ronald Reuel Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi İkinci Kısım: İki Kule* (İstanbul: Metis Yayınları, 2015), 264.

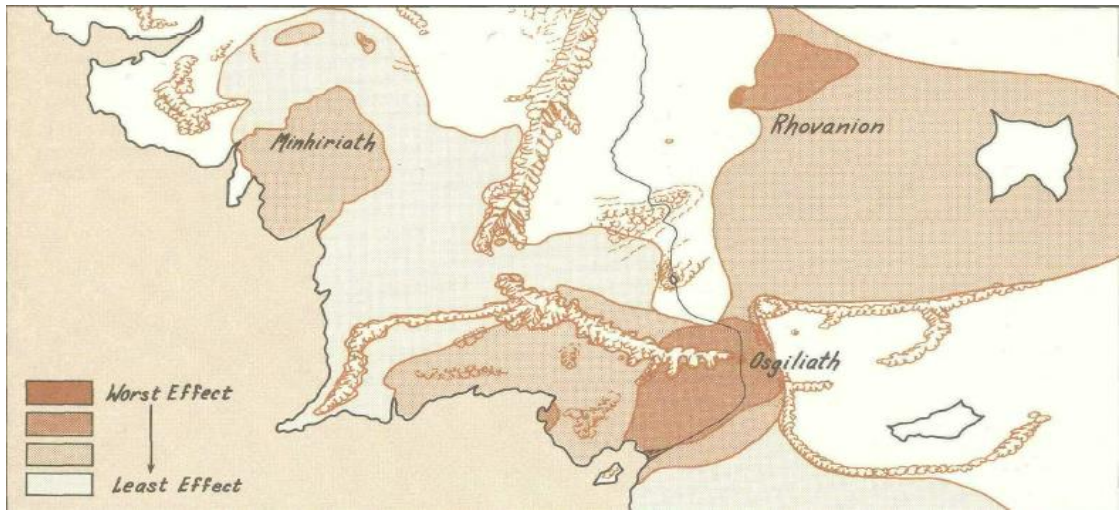
3.3.3.1. Ormansızlaşma, Büyük Veba, Uzun Kış

Güneş'in Üçüncü Çağı'na ilişkin anlatıların önemli bir kısmı Gondor Krallığı üzerine odaklanmaktadır. Bunun en önemli sebebi Kuzey Krallığı Arnor'un istikrarsızlıklar nedeniyle bölünmesi ve parçalanması sürecinde başkent bölgelerindeki arşivlerin yok olmasıdır. Arnor Krallığı'nın çözülüş sürecinin politik boyutunun yanı sıra ekolojik bir altyapısı da bulunmaktadır. Ormansızlaşma, Güneş'in İkinci Çağı'ndan Üçüncü Çağ'a ve Númenor'dan Arnor'a miras kalan derin bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Númenor kolonicilerinin binlerce yıl önceki orman kıyımı Orta Dünya üzerinde Eriador bölgesinin ekolojik yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. Tolkien tarafından kaleme alınan yazılı kaynaklarda bu değişim karşısında dönemin politik yapılarının bir çözüm arayışına girmediği görülmektedir. Akalabeth sonrası Elendil ve İsildur'un bölgede yeniden ormanlaştırma faaliyetine giriştiği görülmemektedir. Bölgenin ormanlardan arındırılmış yeni coğrafyası düşman saldırılarını kolaylaştırmaktadır. Bunun ilk yansımaları Güneş'in İkinci Çağı'nda Sauron ile Elfler arasında yaşanan savaşlarda görülmüştür.²⁹⁰ Angmar ile Arnor arasında gerçekleşen savaşlarda da Angmar ordularının hızlıca ilerleyişinde bu ormansızlaşmanın etkisi büyüktür. Bununla beraber Arnor'un Angmar karşısındaki güçsüzlüğünün bir boyutunu da Kuzey bölgelerin soğuk iklimi oluşturmaktadır. Arnor'un çözülme sürecinde ormansızlaşmanın oynadığı rol yalnızca Angmar ordularının hızlı ilerleyişinden ibaret değildir. Ormanlık alanların yokluğu ve ormanlık alan üretilmemesi aynı zamanda krallığın teknolojik gelişimini sekteye uğratan bir durumdur. Ayrıca kentsel kalkınmanın ve medeniyet seviyesinin daha yavaş gelişmesi anlamına da gelmektedir. Atalarının orman kıyımını düzeltmeyip onun olumsuz sonuçlarından etkilenmesinden hareketle Arnor Krallığının bu durumu, Paskalya adasında güç ve iktidar istencinin yarattığı körlük neticesinde adadaki orman yıkımının boyutunu göremeyen ada yerlilerinin tutumunu ve adayı çöküşe götüren hazin hikâyeyi akla getirmektedir. Clive Ponting "*Dünyanın Yeşil Tarihi*" başlıklı eserinde Paskalya adasının ekolojik çöküşünü açıklamaktadır.²⁹¹

²⁹⁰ Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 72.

²⁹¹ Clive Ponting, *Dünyanın Yeşil Tarihi* (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2012), 2-3.

Arnor Krallığı'nın çözüm süreci devam ederken Orta Dünya anakarasında geniş etkileri bulunan bir veba salgını patlak vermiştir. 1600'lü yıllarda Kuzey bölgelerde başlayan Büyük Veba başta Gondor olmak üzere tüm Orta Dünya'yı etkisi altına almıştır. Salgın'ın etki alanları incelendiğinde İnsan kentlerinin ve yerleşimlerinin ağırlıklı olarak etkilendiği görülmektedir. Tolkien'in kozmogonisinde Elfler ve Cüceler hastalıklara dirençli şekilde yaratıldıklarından ötürü Büyük Veba'dan kayda değer şekilde etkilenmemişlerdir. Gücünün zirvesinde olan Gondor Krallığı, tükenmek üzere olan Arnor'a göre daha fazla nüfusa ve kentsel alana sahip olduğu için salgın Gondor'da daha büyük yıkıma yol açmıştır. Yıkımın büyüklüğü, Gondor siyasi tarihindeki istikrarsızlığın ve zayıflamanın Büyük Salgın ile başlamasından anlaşılmaktadır. Çünkü Büyük Veba, etki gösterdiği bölgelerde ciddi nüfus kayıplarına yol açmıştır. İnsanlar haricinde hayvanlarında hastalıktan etkilendiği bilinmektedir.²⁹²



Şekil 23. Büyük Veba

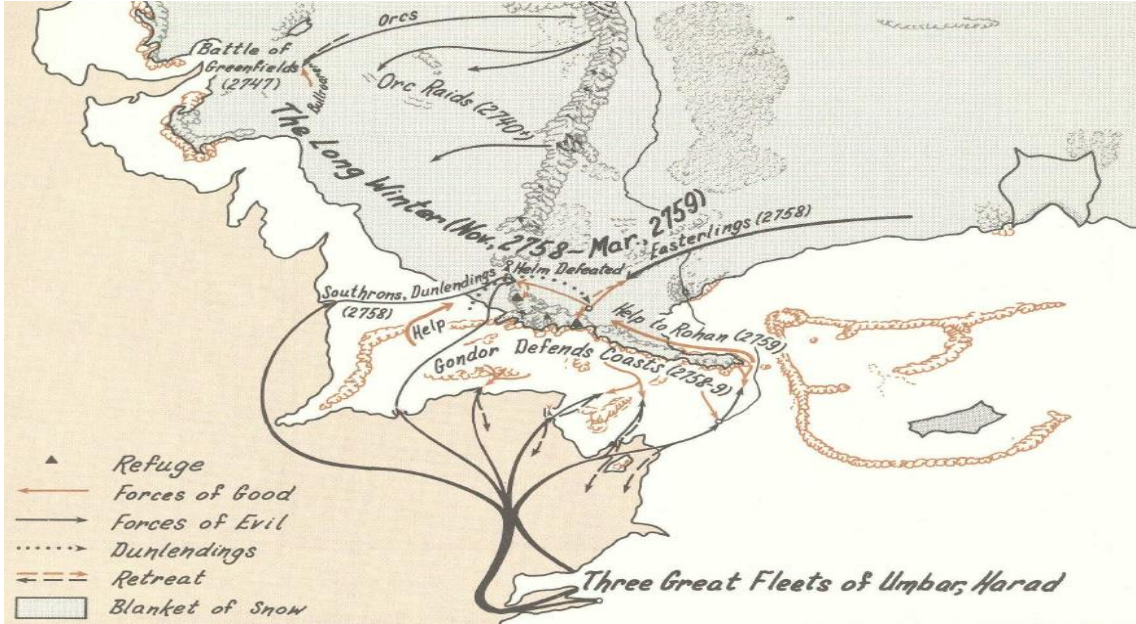
Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1991

Orta Dünya üzerinde yaşanan olağandışı olaylardan biri de tarihi belgelere Uzun Kış olarak geçen anomalidir. 2758 ve 2759 yıllarını kapsayan Uzun Kış dönemi, etkisini yoğun olarak Kuzey bölgelerde hissettirse de Shire ve Rohan bu durumdan ağır darbe almıştır.²⁹³ Uzun kış sürecinde söz konusu bölgelerde nüfusun bir kısmı donarak hayatını kaybederken önemli bir kısmı açlık ve kıtlık ile baş etmek zorunda

²⁹² Tolkien, *Bitmemiş Öyküler*, 482.

²⁹³ Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 110.

kalmışlardır.²⁹⁴ Uzun Kış vakası Gondor ve Rohan krallıklarını siyasi, ekonomik ve askerî açıdan zayıflatmıştır. Bu iklimsel darbenin yansımaları Uzun Kış'dan birkaç yüzyıl sonra yaşanacak Yüzük Savaşları esnasında belirginleşmiştir. Orta Dünya tarihinde ortaya çıkan bu durum iklim tarihi alanyazınında Küçük Buzul Çağı olarak kavramsallaştırılan durum ile benzerlik göstermektedir. Küçük Buzul Çağı kavramı 1300-1860 yılları arasında Orta çağ Avrupası için kullanılmaktadır.²⁹⁵ Bu noktada Tolkien'in Uzun Kış anlatısında Orta Çağ Avrupa'sının Küçük Buzul Çağı olayından ilham aldığı ortaya çıkmaktadır.



Şekil 24. Uzun Kış

Kaynak: Fonstad K. W., The Atlas of Middle Earth, Boston: Houghton Mifflin, 1991

3.3.3.2. Zenginlik ve Yıkım

Orta Dünya tarihi içerisinde Güneş'in Üçüncü Çağı'nda Cüce halkı özelinde ortaya çıkan felaketlerin varlığından bahsetmek mümkündür. Bu çağın 1980 yılında Cüce medeniyetinin merkezi Khazad-dûm kentinde kadim çağlardan arta kalan bir Balrog ortaya çıkmıştır. Tolkien Balrog'un ortaya çıkış sürecini Cücelerin bitmek bilmeyen bir

²⁹⁴ Tolkien, *Bitmemiş Öyküler*, 623.

²⁹⁵ Emmanuel Le Roy Ladurie, *Kısa İklim Tarihi* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2021), 27.

hırsla dağların altını oymaları sonucunda derinliklerdeki gizli bir inden Balrog'un çıktığını ifade etmektedir.²⁹⁶ Khazad-dûm'da yaşanan katliamdan kurtulabilen Cüceler Orta Dünya'nın pek çok bölgesine yayılmışlardır. Cüceler göç sonrasında I. Thrain önderliğinde Orta Dünya'nın Kuzey Doğu bölgesinde bulunan Yalnız Dağ'ın altında yeni krallıklarını kurmuşlardır.²⁹⁷ 2589 Yılına gelindiğinde ise bölgede zenginliği artan Cüce krallığı Kuzey'in derinliklerinde yaşayan Ejderhaların hedefi haline gelmiş ve Ejderhalarla savaşılmaya başlamışlardır. 2770 yılında Ejderha Smaug'un Erebor'u istila etmesiyle Cüceler ikinci kez yurtsuz kalmışlardır.²⁹⁸ Tolkien, zenginleşme arzusu ve bu doğrultuda sıkı şekilde çalışmayı Cüce halklarının temel karakteristiği olarak ortaya koymuştur. Bu bağlamda Balrog'un bir tehdit olarak ortaya çıkış sürecini Tolkien *"Cüceler o günleri hiç anlatmazlar; fakat mithril nasıl servetlerinin temeli idiyse, çöküşlerinin de sebebi oldu: Açgözlülük edip çok derinleri kazdılar. Ve onları buradan süren şeyi, yani Durin'in Felaketi'ni uyandırdılar."* cümleleriyle ifade etmektedir.²⁹⁹ Zenginleşmenin temel unsuru olan altın ve mücevherat uğruna dağların altını oyan cüceler, Güneş'in Birinci Çağı'ndan beri madencilik alanında Orta Dünya halklarının daima en gelişmiş olmuştur. Bu bağlamda Cüce soylarının başına gelen felaketler zenginlik hırsında ölçüyü kaçırarak aşırılaşmak ve tüm endüstriyel faaliyetlerinde çevrelerindeki doğaya zarar vermelerinin bir karşılığı olarak görülebilir. Tolkien bu noktada doğanın dönüştürülmesi ve değiştirilmesinin cezasız kalmayacağı fikrini ön plana çıkarmaktadır.

3.3.3.3. Orta Dünya'nın Ormanları

Güneş'in Üçüncü Çağı ile beraber Orta Dünya anakarasına odaklanılan tarih çizelgesinde bu bölgede 4 ana orman bölgesi olduğundan söz edilebilir. Bunlar, ormanlık alanların en geniş olan Kuyutorman, Eriador bölgesinde Tom Bombadil'in yurdu olan Yaşlı Orman, Ağaçsakal'ın ikamet ettiği ve kendi adını verdiği Fangorn ve Galadriel'in yerleştiği ve 3 Elf Yüzüğünden biri olan Nenya ile güzelleştirdiği

²⁹⁶ John Ronald Reuel Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi* (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 310.

²⁹⁷ Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 108.

²⁹⁸ John Ronald Reuel Tolkien, *Hobbit*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2015), 39-40.

²⁹⁹ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi*, 310.

Lothlorien olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölgeler Orta Dünya ekolojisi ve biyoçeşitliliği için hayati öneme sahiptir. Bu çağın son yıllarında Shire'dan yola çıkan Frodo ve arkadaşlarının yolu Yaşlı Orman'dan geçtiğinde orası hakkında pek çok bilgi öğrenilmektedir. Bu noktada Tolkien Yaşlı Orman'nın kadim zamanlarda Orta Dünya anakarasının neredeyse tamamına yayılan orman kompleksinin son kalıntılarından olduğunu vurgulamaktadır.³⁰⁰

Arnor'un çöküş yıllarında Orta Dünya'nın Doğu kısmında Elf yurdu olan Ulu Yeşil Orman'da bir gölge ortaya çıkmaya başlamıştır. Ormanın Güney bölgesinde yer alan Dol Guldur kalesinden yayılan kötülük nedeniyle orman tekinsiz bir yer haline gelmiştir. Bunun üzerine Orman'ın Güney'inde Oropher liderliğinde yaşayan Silvan Elfleri ormanın Kuzey Doğu bölgesine göç etmişler ve artık orman "Kuyutorman" olarak adlandırılmaya başlamıştır.³⁰¹ Ormanda Güneş'in Üçüncü Çağı'nın 1050 yılından itibaren başlayan kasvet hali bu çağın sonuna kadar devam etmiştir. Kuyutorman örneği üzerinde kötülük sebebiyle ekosistemin uğradığı tahribatın yansımaları görülmektedir. Tolkien bu ormanın karanlığa gömüldüğünü, havasının bozulduğunu, sularının siyahlaştığını, ormanda yaşayan canlıların değiştiğini ve örümcekler ile sineklerin çoğaldığını ifade etmiştir.³⁰² Bununla beraber ormanın kasvet, hüznün ve huzursuzluktan müteşekkil mistik bir boyutu olduğunu da vurgulamaktadır.³⁰³

Lothlorien ise söz konusu ormanlık alanlar içerisinde en abad edilmiş bölgedir. Kadim zamanlardan beri kendi krallığını kurmak isteyen Galadriel'in Valior'da ve Beleriand'da Melian'dan aldığı irfan ile kendisine teslim edilen güç yüzüğünü kullanarak hâlihazırda pek çok doğal güzelliği olan bu bölgeyi neredeyse geri kalan tüm Orta Dünya'dan izole bir yer haline getirdiğinden bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda Tolkien'in detaylı bir Lothlorien tasvirinde bulunduğu görülmektedir. Bölgenin Elf

³⁰⁰ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi*, 137.

³⁰¹ Tolkien, *Güç Yüzüklerine Dair*, 105.

³⁰² Tolkien, *Hobbit*, 201-202.

³⁰³ Tolkien, *Hobbit*, 208-209.

halkı Caras Galadhon adlı kentte yaşamaktadır. Bu kentte yer alan yapıların tamamı ulu ağaçların üzerine doğayla tamamen uyumlu olacak şekilde yapılmışlardır.³⁰⁴

Tolkien'in Fangorn ormanına dair tasvirleri yüzük kardeşliğinden ayrı düşen Hobbitler Merry ve Pippin'in canlarını kurtarmak için buraya kaçışları ile okuyucu karşısına çıkmaktadır. Bu orman, Yavanna tarafından yaratılan ağaç çobanları olan Entlerin yaşam alanıdır. Tolkien Fangorn ormanı üzerinden, Yaşlı Orman kısmında olduğu gibi, ormanlık alanların azalışına değinmektedir. Sauron tarafından daha önceki yıllarda ormanın tahrip edildiğinden bahseden Ağaçsakal, ormanın güney bölgesinde endüstriyel yıkım faaliyetleri yürüten Saruman yönetimindeki Isengard'a yönelik bir yıkım harekâtı başlatmıştır.³⁰⁵ Bu harekât sürecinde ağaç çobanları Entler tarafından ormanda yaşayan Huornlar ve diğer ağaçlar toplu şekilde Güney'e hareket etmişlerdir. Saruman'ın Rohan Krallığının tüm gücünü imha etmek üzere ordularının Isengard'dan çıkartışından sonra Entler Isengard'ı kuşatma altına almışlardır.³⁰⁶ Entler bu süreçte Saruman'ın Isengard içerisinde derin çukurlarda vahşi bir sanayi tesisi kurduğuna tanıklık etmişler ve bu tesisin bertarafı için işe Isen Nehri'nin yatağını değiştirmekle başlamışlardır.³⁰⁷ Isengard'ın surlarını yerle bir eden Entler, yatağını değiştirdikleri Isen Nehri'ni Isengard'da bulunan sanayi tesislerine yönlendirerek tüm çukurların suyla dolmasını ve Isengard'ın İnsan boyunu aşacak şekilde sular altında kalmasını sağlamışlardır.³⁰⁸ Ağaçsakal'ın "Entlerin son resmi geçidi" olarak adlandırdığı bu olay, ağaçların yakılacak odun temini için kontrolsüz kesimin ekolojik sonuçlarını gözler önüne sermektedir.³⁰⁹ Kuşatma esnasında Tezmerek adlı Ent tarafından Saruman'a "ağaç katili" olarak seslenilmesi Isengard'ın bertarafının meşruiyetini oluşturmaktadır.³¹⁰ Son resmigeçidin bir parçası olarak Entlerin Miğfer Dibi Savaşı esnasında kalenin etrafına ork avlamak için hareket ettiği görülmektedir. Bu durum savaş esnasında normalde orman bulunmayan bölgede Rohanlı askerlerin bir anda orman ortaya çıktığına şaşırması ile görülmektedir.³¹¹ Tüm bunlarla beraber Ağaçsakal karakteri ve Entler

³⁰⁴ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi*, 332, 344.

³⁰⁵ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi İkinci Kısım: İki Kule*, 98-99.

³⁰⁶ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi İkinci Kısım: İki Kule*, 192.

³⁰⁷ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi İkinci Kısım: İki Kule*, 198.

³⁰⁸ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi İkinci Kısım: İki Kule*, 198.

³⁰⁹ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi*, 465.

³¹⁰ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi İkinci Kısım: İki Kule*, 194.

³¹¹ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi İkinci Kısım: İki Kule*, 163.

üzerinden moderniteye ve gündelik hayatın aceleciliğine eleştiri getirmektedir.³¹² Entlerin harekete geçmekte, kendi aralarında konuşmakta ve kendi meclislerinde karar almakta aceleci olmamaları gibi özellikler bu durumu desteklemektedir.³¹³

Güneş'in Üçüncü Çağı'na dair anlatılara konu olan ormanlık alanlarda bir tekinsizlik olduğu görülmektedir. Bunun en tipik yansımasını karakterlerin ormanlara girmeden önce tedirgin olmalarında görmek olanaklıdır. Çünkü karakterler orman hudutlarına geldiğinde söz konusu orman hakkında halk arasında dolaşan korku hikayelerini hatırlamaktadır. Hikayelerin asılsız olmadığı karakterlerin yolu ormandan geçtiğinde ortaya çıkmaktadır. Ormanların tekinsizliğine Yaşlı Orman'da Hobbit kafilesine saldıran Yaşlı Adam Söğüt³¹⁴, Ağaçsakal'ın hakimiyetinde Fangorn'da yaşayan vahşi ağaçlar olan Huornlar, Kuyutorman'da kötücül varlıkların kol gezmesi ve Galadriel'in Lothlorien'i gizli güçlerce korunması ve oralı olmayanların ormana girmemesi³¹⁵ gibi vakalar örnek olarak gösterilebilir.

Orta Dünya ormanlarındaki bu durum ormanların tahribattan korunmasının bir yolu olarak görülebilir. Bu durumun yazınsal kökenleri Tolkien'e ilham veren Germen masallarında bulunmaktadır. Bu açıdan ilk olarak ormanlara hâkim olan güçlü canlılar (Tom Bombadil, Fangorn, Galadriel) önceki çağlarda yaşanan orman tahribatlarının tekrarlanmaması için böyle bir tedbir almış olabileceğine dair bir çıkarımda bulunulabilir. Bununla beraber Lothlorien örneğinde Güneş'in Birinci Çağı'nda büyülmüş bir çemberle korunan Doriath krallığına bir öykünme olabileceğinden söz etmek mümkündür. Çünkü Lothlorien de Doriath gibi korunaklı ve Orta Dünya halklarının ziyaretine kapalı bir bölgedir. Orta Dünya ormanlarının bu durumu bir bölgeselliğe işaret etmektedir. Küçük bölgelerin güçlü varlıkları kendi bölgelerini koruma eğilimindedir. Bunun bir örneğini Kuyutorman hudutlarında yaşayan Beorn örneğinde

³¹² Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi*, 446-448.

³¹³ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi*, 446.

³¹⁴ John Ronald Reuel Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi Birinci Kısım: Yüzük Kardeşliği*, 153.

³¹⁵ John Ronald Reuel Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi Birinci Kısım: Yüzük Kardeşliği*, 405-409.

görmek olanaklıdır. Beorn da kendi bölgesinde doğayla uyum içerisinde yaşamakta ve bölgesini kötücül unsurlardan korumaktadır.

Ormanların tekinsizliğine ilaven Güneş'in Üçüncü Çağı'nda sulak alanlarda da bir tedirginlikten söz etmek olanaklıdır. Bunun yansımalarını Kuyutorman'daki nehirlerde³¹⁶, Moria'nın girişindeki gölette³¹⁷ ve Ölü Bataklıklar³¹⁸ gibi örneklerde görmek olanaklıdır. Suların kirletilmesi Orta Dünya tarihinin önceki çağlarında da görülse de suların tedirgin ve huzursuz olması Üçüncü Çağ'a özgüdür. Bunun en önemli sebebi suların efendisi Ulmo'nun etkisinin Orta Dünya'da azalmasıdır. Güneş'in Birinci Çağı'na dair anlatılarda Ulmo tarafından kutsanan su kaynaklarına sık sık değinilirken Güneş'in Üçüncü Çağı'na ait anlatılarda bu ve buna benzer ifadeler bulunmamaktadır. Bu çağda Ulmo'nun kutsamasından yoksun kalan su kaynakları kötücül durumlara karşı ilahi bir korumadan mahrumdur. Valar'ın Orta Dünya'dan elini çekmesinin sular üzerinde de etkileri olmuştur.

3.3.3.4. Orta Dünya'nın Gözcüleri: Istari

Güneş'in Birinci Çağı'nda Melkor'un bastırılmaz gücü karşısında Valar'ın müdahalesiyle Gazap Savaşı yaşanmasının ardından Valar Orta Dünya'ya olan ilgisini azaltmıştır. Güneş'in Üçüncü Çağı'na gelindiğinde ise Orta Dünya üzerinde önceki çağlar seviyesinde güçlü krallıklar ve medeniyetlerden bahsetmek mümkün değildir. Bu çağ içerisinde yükselebilecek yeni bir tehdit durumu karşısında Valar tarafından Orta Dünya'ya 5 kişiden oluşan bir büyücü grubu olan Istari gönderilmiştir.³¹⁹ Her biri farklı uzmanlık alanlarına sahip ve farklı renkte kıyafetler giyen Maia ırkına mensup büyücüler Orta Dünya halkları arasında gezinerek onları kötülüğe karşı örgütlemeye çalışmışlardır. Güneş'in Üçüncü Çağı'nın sonuna gelindiğinde ise Istari arasından

³¹⁶ Tolkien, *Hobbit*, 202.

³¹⁷ John Ronald Reuel Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi Birinci Kısım: Yüzük Kardeşliği*, 365.

³¹⁸ John Ronald Reuel Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi İkinci Kısım: İki Kule*, 264.

³¹⁹ Tolkien, *Bitmemiş Öyküler*, 648.

yalnızca Gandalf'ın görevinde başarılı olduğu görülmektedir. Istari'nin lideri olarak Orta Dünya anakarasına ayak basan Saruman zaman içerisinde iktidar hırsına yenik düşerek görevine, Orta Dünya'ya ve Orta Dünya'nın doğasına yabancılaşmıştır. Saruman, İkamet ettiği Isengard'ı bir sanayi merkezine dönüştürerek çevresindeki doğayı tüm unsurlarıyla kirletmiştir. Yaşadığı dünyayı dönüştürme faaliyetine girişen Saruman zamanla Arifliğini yitirmiş ve sağ kolu Grima Solucandil tarafından öldürülerek bedensel formunu kaybetmiştir.³²⁰

Istari arasından Radagast ise Yavanna'nın Maia'sı olması hasebiyle Orta Dünya üzerinde genellikle doğa ile ilgilenmiştir. Üçüncü Çağ boyunca Radagast Kuyutorman civarında ikamet emiştir.³²¹ Radagast kelimesi Numenor lisanında “hayvanlarla ilgilenen” anlamına gelmektedir.³²² Onun bir kuş dostu olmasının Gandalf'ın Saruman'dan kurtarılması hadisesinde önemli bir rolü olmuştur. Üçüncü Çağ anlatılarında Radagast Thorin Meşekalkan liderliğindeki Cüce kafilesinin Erebor seferi ve Gandalf'ın Saruman tarafından Ortanc'a hapsedilmesi olaylarında tarih sahnesine çıkmaktadır. Bölgesindeki flora ve faunayı koruyan Radagast'ın doğa ile iyi ilişki kurmasına rağmen sonuç itibarıyla görevinde başarısız olmasının sebebi ise kendisini doğaya hapsedmesidir. Bu noktada Tolkien'in doğa ile ilişki hususunda bir denge olması gerektiği sonucu çıkarılabilir. Radagast ile beraber haklarında Tolkien tarafından yazılmış pek bilgi bulunmayan Allatar ve Pallando adlı Mavi Büyücüler görevlerinin ilk yıllarından itibaren kaybolmaları ve akıbetlerinin bilinmemesi nedeniyle başarısız olmuşlardır.

Görevini tamamlayabilen tek Istari'nin Gandalf olduğu ortaya çıkmaktadır. Gandalf, Tek Yüzük'ün ve Sauron'un yok ediliş sürecini yüzlerce yılilmekilmek planlaması ve bu uğurda canını ortaya koyup başarıya ulaşması açısından başarıyı elde etmektedir. Gandalf'ın doğa ile ilişkisi incelendiğinde yeri geldiğinde bir ağacı yakmak durumunda

³²⁰ John Ronald Reuel Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi Üçüncü Kısım: Kralın Dönüşü* (İstanbul: Metis Yayınları, 2016), 335.

³²¹ Tolkien, *Hobbit*, 170.

³²² Tolkien, *Bitmemiş Öyküler*, 652

kaldığı da çevresindeki canlılara sevgiyle yaklaştığı durumlar da görülmektedir. Bu bağlamda Gandalf, Tolkien'in doğayla ilişki hususunda gözettiği tavır konusunda başarılı bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Gandalf'ı başarılı kılan tavrı ise durum neyi gerektiriyorsa onu yapmak olarak açıklanabilir. Alanyazında Gandalf'ın eylemlerinin derin ekoloji düşüncesiyle örtüştüğünü savunan çalışmalar bulunmaktadır.³²³ Eryılmaz ise Gandalf'ın doğaya yaklaşımını kahyalık kavramı üzerinden açıklamaktadır.³²⁴ Bu noktada kahyalık kavramı ile sorumluluk sahibi olmak vurgusu yapılmaktadır.

3.3.3.5. *Kötülüğün Ekolojisi*

Güneş'in İkinci Çağı'ndan itibaren Sauron'a yurtluk eden Mordor ülkesi üç tarafı dağlarla çevrili olmasıyla dış tehditlere karşı korunaklı olması ve içerisinde Orta Dünya tarihinde kayıtlara geçen tek aktif yanardağ olan Orodruin'in orada bulunması nedeniyle kötülüğün yerleşimi için jeopolitik bir avantaja sahiptir. Tolkien Mordor coğrafyasını taslak notlarında daha ayrıntılı açıklamıştır.³²⁵ Orta Dünya tarihine ilişkin anlatılarda Mordor'un Sauron öncesi devirlerine dair pek tasvir bulunmasa da Mordor binlerce yıl boyunca bitki örtüsünden ve hayvanlardan tamamen yoksun, küllerle kaplı, havası ve suları zehirli bir bölge olarak kayıtlara geçmiştir.³²⁶ Aynı zamanda kötülüğün ana endüstri merkezi olan bölgede yoğun demir ocakları bulunmaktadır.³²⁷ Kötülüğün endüstrisi bağlamında Mordor hakkında kadim yıllarda Morgoth'un Thandorodrim zirvelerinde olduğu gibi daima tüten sanayi bacası tasviri bulunmamaktadır. Bu durum Güneş'in İkinci ve Üçüncü Çağı boyunca Mordor bölgesinin dış güçlerin gözlemlerine kapalı oluşundan kaynaklanmaktadır. Melkor'a hizmet etmeden önce Vala Aulë'ye hizmet eden Sauron maden işleme konusunda uzmanlaşmıştır. Bu durumun örneklerini güç yüzüklerinin yapım sürecinde, Mordor'daki kulesi Barad-dûr'un inşasında, Morannon bölgesindeki çelikten mamül devasa kara kapılarda ve Ork üretim

³²³ Janau Petit, "Deep Ecology and Stewardship in J.R.R. Tolkien's Middle-earth" (Yüksek Lisans Tezi, 2012).

³²⁴ Eryılmaz, "Tolkien'in Yüzüklerin Efendisi Eserinin Çevreci Analizi: Yıkıcı Endüstriye Karşı Kır Yaşamı."

³²⁵ John Ronald Reuel Tolkien, *Sauron Defeated: The End of the Third Age*, haz., Christopher Tolkien, (Boston: Houghton Mifflin, 1992), 34.

³²⁶ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi Üçüncü Kısım: Kralın Dönüşü*, 179.

³²⁷ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi Üçüncü Kısım: Kralın Dönüşü*, 108.

süreçlerinde görmek mümkündür. Sauron bu süreçlerde Orodruin dağının lavlarını ve ısı kaynaklarını kullanmaktadır. Söz konusu süreçlerin çıktılarında ise bölgede kullanılan su kaynakları kirletilmektedir. Mordor endüstrisinin Güneş'in Üçüncü Çağı'nda Aulë'nin Maia'sı Saruman'ın Isengard'da kurulan sanayi tesislerine örnek teşkil etmiştir.

Sauron'un Orta Dünya'da sebep olduğu ekolojik tahribat Mordor ile sınırlı değildir. Bu doğrultuda Sauron'un Mordor ile beraber Dol Guldur üssü vasıtasıyla Kuyutorman'da, Güneş'in İkinci Çağı'nda Eregion üzerine çıktığı seferlerde Eriador bölgesinde ve hava ile su kirlilikleri yoluyla Gondor krallığında doğrudan ekolojik yıkıma yol açmıştır. Dolaylı olarak ise Saruman aracılığıyla Isengard ve çevresinde, Cadı Kral aracılığıyla Angmar ve Eriador'da ve Balrog'un yanına gönderdiği Orklar ile Puslu Dağlar'da ekolojik tahribata sebep olmuştur. Sauron'un içerisinde bulunduğu ekolojik yıkım süreçleri Tek Yüzük'ün Hüküm Dağı'nda yok edilmesiyle nihai bir son bulsa da özellikle Mordor diyarındaki izleri sonsuza kadar tamamen iyileşemeyecek niteliktedir.³²⁸

Tek Yüzük'ün yok edilmesinden sonraki süreçte kötülüğün ve kötülüğe bağlı endüstrinin bertaraf edilmesinden itibaren Orta dünya bölgesinde doğaya yönelik tehditler büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Orta Dünya içerisinde politik birliği önemli ölçüde sağlayan ve kalıcı bir barış dönemi başlatan Kral Aragorn, artık Güneş'in Dördüncü Çağı olarak adlandırılan yeni devirde yüzyıllar önce kurumuş olan kutsal Ak Ağaç'ın fidelerini bulup yeşertmiştir.³²⁹ İlk fideleri Valinor'dan Númenor'a hediye edilen Ak Ağaç Gondor Krallığı için kraliyetin, hükümdarlığın, iktidarın ve egemenliğin sembolü olarak görülmektedir. Ak Ağaç'ın yıllar önde kuruması ise kral soyunun kurumasına ve Gondor'un kralsız kalışını işaret etmektedir. Aragorn'un gelişiyile Ak Dağlar'da Ak Ağaç'ın fidelerinin bulunması ise Gondor'a yüzyıllar sonra bir kral geldiğinin emarelerindendir. Bu yıllarda Orta Dünya üzerinde yerel yönetim

³²⁸ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi Üçüncü Kısım: Kralın Dönüşü*, 249.

³²⁹ Tolkien, *Yüzüklerin Efendisi Üçüncü Kısım: Kralın Dönüşü*, 279.

biriminin görev yaptığı tek yerleşim birimi olan Shire, Kral Aragorn tarafından özel koruma altına alınmıştır. Güneş'in Dördüncü Çağı itibariyle Tolkien tarafından anlatının devam ettirilmediği görülmektedir. Taslak notlarında Orta Dünya tarihinde bir final anı kıyamet savaşı niteliğindeki Dagor Dagorath'tan bahsedilse de bu kısım kanona dâhil edilmemiştir.³³⁰

³³⁰ Tolkien, *The Lost Road and other Writings*, 333.

SONUÇ

Tolkien ve onun eserleri üzerine oluşmuş zengin bir alanyazın bulunmaktadır. Bu kapsamda Tolkien Legendarium'u dil biliminden göstergebilime, botanikten politikaya değin zengin ve sınırsız bir yelpazede incelenmiştir. Bu zengin yelpazenin bir parçasını da ekolojik bakış açısı oluşturmaktadır. Bu araştırma Tolkien külliyyatının yanı sıra çevre tarihi, politik ekoloji ve eko-eleştiri gibi alanları bir araya getirerek disiplinlerarası alternatif bir okuma ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu çalışmanın birtakım eksiklikleri ve sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak ele alınan araştırma evreninin genişliğinden söz edilebilir. Tolkien Legendarium'unu çevre tarihi ve eko-eleştiri perspektiflerini kullanarak analiz etmek oldukça geniş bir literatüre hâkim olmayı gerekli kılmaktadır. Söz konusu geniş literatürü tarayıp tasnif ederek analize girişmek bazı noktalarda özete kaçan anlatılar ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Çünkü Orta Dünya tarihine ilişkin olaylar anlatılırken olayların kendi içindeki tarihsel bağlamı alanyazın ile harmanlanmak mecburiyetindedir. Bu noktada tarihsel bütünlüğü sağlamak için Tolkien'in yazdıklarını yer yer tekrar anlatmak durumunda kalınmıştır. Bununla beraber Tolkien'in farklı edebi türlerde eserler vermesi çalışmanın bir diğer sınırlılığı olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin *Silmarillion* destan, *Yüzüklerin Efendisi* üçlemesi ve *Hobbit* roman, *The History of Middle-earth* taslak formatındadır. Farklı edebi türlerden eserlerdeki çevre tarihi anlatısına konu olan hususların eko-eleştirel analizini yapmaya çalışmak kendi zorluklarını beraberinde getirmektedir.

Bu araştırma kapsamlı bir tarih kurgusuna sahip edebi bir külliyyat olan Tolkien Legendarium'u üzerinden politik ve toplumsal yapıların doğayla kurdukları ilişkinin başlangıcını, gelişimini ve sonuçlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Tolkien Legendarium'unun uhrevi ve beşerî aktörleri üzerinden doğa ile kurulan ilişkinin esasları üzerine odaklanılmıştır. Bu süreçte devletlerin içerisinde yer aldığı süreçlerin ekolojik boyutları üzerine eğilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda politik aktörlerin ve karar alıcıların tutumları krallıkların ekolojik yaklaşımını belirlemiştir. Bununla birlikte

krallıklar ve onlara bağılı karar alıcılar çevresel koşullara göre hareket etmişlerdir. Böylece Tolkien Legendarium’u açısından bir çevre tarihi analizi yapabilmek olanaklı hale gelmiştir.

Bu analiz sürecinde doğayı dönüştürmeye çalışan, hem kendi doğasına hem de Arda’nın doğasına yabancılaşan, kentsel alanlarını doğayla bütünleşik şekilde inşa etmeyen ve endüstriyel gelişimi önceleyen siyasi oluşumların varlıklarını devam ettiremedikleri görülmektedir. Benzer şekilde zenginleşme ve iktidar gibi hususlarda denge halini bozan uygarlıkların da çöküşe sürüklendiği görülmektedir. Bu açıdan Tolkien’in evreni boyunca doğanın tarafında olmayan tüm varlıkların er ya da geç yok olacağı mesajını vermek istediği ortaya çıkmaktadır. Tolkien Legendarium’unu oluşturan eserleri okuyanlar aşk, savaş, kahramanlık, yolculuk temalı pek çok anlatıyla karşılaşabilirler. Ancak Tolkien, kurduğu tarih kurgusu içerisine önemli ekolojik temalar da yerleştirmiştir. Çalışmada bu hususlar belirginleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma neden sonuç ilişkileriyle ilerlemekte, silsile vurgusu yapmakta ve etkileşim temasını ön plana çıkarmaktadır. Bu çalışma tümevarımcı şekilde inşa edilmiştir. Kaynakları tasnif etmesi ve kronolojik ilerleme açısından tarih metodolojisini ve hem edebi eserleri ekolojik olarak incelemesi hem de Tolkien’den alıntıları incelemesiyle eko-eleştiri perspektiflerini kullanmıştır. Bu yöntemler aracılığıyla politik oluşumların ve politik aktörlerin eylemleri incelenmiştir.

Ekoloji kavramını oluşturan tüm unsurlar ve benzer anlamda kullanılan diğer kavramlar ele alındığında etkileşim temelinde bir tanımlama ortaya çıkmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca insanların çevrelerini ve içerisinde bulundukları doğayı anlama çabasında oldukları bilinse de M.Ö. 6. yüzyılda Miletos okuluyla beraber bu anlama çabasının teorik bir boyut aldığı görülmektedir. Antik Yunan medeniyetinde ortaya çıkan bu gelişmeden itibaren bir silsile halinde doğa çalışmaları günümüze kadar gelişip derinleşerek gelmiştir. Bu süreçte semavi dinler, Rönesans ve reform, aydınlanma,

modernleşme gibi kırılmaların doğa çalışmalarını etkilediği görülmüştür. Bu doğrultuda ilk olarak gezegenin temel yapıtaşını arayan insanlık bilgi birikimi arttıkça gezegene ve gezegenin üzerindeki yaşamı oluşturan unsurların ölçümleri üzerine çalışmışlardır. Fizik, kimya ve biyoloji alanındaki keşiflerin ardından gezegen üzerinde yaşayan canlıların birbiriyle ve çevreleriyle kurdukları ilişki sosyal açıdan da incelenmeye başlanmıştır. Ekolojik krizler ve çevre kirliliğinden hareketle ilgili sorunların çözümü için politik ve hukuki çözümler üretmek için ulusal ve uluslararası çalışmalar yapılmıştır. Bununla beraber insan, toplum ve devletin doğayla ilişkisini yeniden kuran yeni düşünce akımları ortaya çıkıp gelişmiştir. Ekoloji çalışmalara ilişkin politik, hukuki ve felsefi gelişmelere ek olarak tarih ve edebiyat gibi alanlarda da çevresel bağlantıların ortaya çıktığı görülmektedir. Ekoloji disiplininin gelişme süreci incelendiğinde, Eski Yunan'dan günümüze gelen süreçte, Ernst Haeckel'in 1886 yılında Ekoloji kavramını ortaya atması bir milat olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu gelişmenin ardından yapılan araştırmalar artık ekolojik tanımlamasını almışlardır. Ekoloji, artık biyolojiden bağımsız bir disiplin haline gelmiştir. Bunun devamında ise ekoloji çalışmalarının politika, hukuk, sosyoloji, felsefe, tarih ve edebiyat gibi alanlara genişlemiştir.

1892 ile 1973 yılları arasında yaşayan J.R.R. Tolkien, sanayi devriminin doğum noktası olan İngiltere'de endüstriyel gelişmelerin ve modernitenin çevresel etkilerine şahit olmuştur. Tolkien'in doğduğu yıllarda ekoloji çalışmaları kurumsallaşmanın ilk adımlarını atmakta idi. Tolkien'in doğduğu 1892 yılında Sierra Club kurulmuş, onun doğumundan altı yıl sonra ekoloji kavramı icat edilmiştir. Tolkien ekolojik sorunların yeni fark edildiği ve doğa korumacılığı akımının başladığı bir devirde yaşamıştır. Bununla beraber Dünya Savaşlarına ve savaşın kimyasal boyutuna şahit olmuştur. Tolkien'in Legendarium'unu oluşturduğu yıllarda ekoloji çalışmaları henüz olgunlaşmamış ve sosyal boyutu gelişmemiştir. Bundan dolayı onun ekoloji çalışmalarından etkilenmesinden ziyade eserlerindeki ekolojik mesajlarla kendinden sonraki araştırmacılara ilham vermiş olması daha muhtemel görünmektedir. Tolkien'in yaşadığı dönemde ekoloji kavramları arkaik haldedir. Dolayısıyla Tolkien Legendarium'u içerisinde de söz konusu hususlar derinleştirilmiş değildir.

Eserlerini iki Dünya Savaşı döneminde kaleme alan Tolkien, dönemin atmosferinden ciddi şekilde etkilenmiştir. Bu etkileri eserlerinde görmek olanaklıdır. İyi bir okur ve sıkı bir araştırmacı olarak giriştiği İngiliz Mitolojisi oluşturma sürecinde Tolkien, dilleri, toplumsal yapıları, krallıkları, flora ve faunası, coğrafyası ve binlerce yıllık tarihiyle kendi Legendarium'unu yaratmıştır. Tolkien bu süreçte başta Avrupa mitolojileri olmak üzere Dünya'daki diğer mitolojilerden ve yaşadığı dönemde cereyan eden olaylardan ilham almıştır. Tolkien Legendarium'u bir edebi eserler topluluğu olarak yapısı itibariyle bir kozmogoni ile başlayıp binlerce yıl süren ve dinamikleri zamanla değişen bir tarih kurgusu oluşturmuştur. Bir tarihçi titizliğinde evrenini yaratan Tolkien bu süreçte ırklar, krallıklar ve iktidar mücadeleleri yoluyla evrenine sosyopolitik derinlik katarken tüm eserlerinde söz konusu oluşumların doğayla ilişkisine yer vermiştir. Tüm bunlar bir arada değerlendirildiğinde Tolkien Legendarium'unu oluşturan eserlerin çevre tarihi ve eko-eleştiri perspektiflerinden incelemenin mümkün olduğu ortaya çıkacaktır. Çünkü Tolkien uzun doğa tasvirleriyle betimlediği Orta Dünya'sını bir yandan bir tarih kurgusuyla inşa etmiştir. Bu açıdan Tolkien Legendarium'unun tüm çağlarında doğayı değiştirip dönüştürmek suretiyle ona zarar veren tüm unsurların yok olmaya mahkûm oluşu bir çeşit doğa yasası olarak ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda doğaya zarar veren politik oluşumların yıkıldığı ve doğaya zarar veren uhrevi ve beşerî varlıkların mahvolduğu görülmektedir.

Orta Dünya tarihi içerisinde Ağaç, bir hükümdarlık ve iktidar simgesi olarak belirtilmiştir. Valinor'da yaratılan Telperion ve Laurelin ağaçlarından itibaren iktidar unsuru gelen kutsal ağaçlara Melkor'un bu ağaçları katletmesinin ardından da rastlanmıştır. Númenor ve sonrasında Gondor kraliyet sembolü olan Ak Ağaç, Telperion ve Laurelin'in katledilmesinden sonra Yavanna tarafından Telperion suretinde yaratılan Galathilion ağacının soyundan gelmektedir. Bununla beraber kral soyunun sona ermesiyle kuruyan Ak Ağaç, Güneş'in Üçüncü Çağı'nın sonu itibariyle Kral Aragorn'un tahta gelmesiyle Ak Ağaç'ın da yeniden ortaya çıktığı görülmektedir.

Tolkien Legendarium'unu oluşturan metinler incelendiğinde Tolkien'in kanonik metinlerinin dışında kalan taslak notlarının daha masalsı olduğu ve doğa yazınının daha geniş yer tuttuğu görülmektedir. Bunun en belirgin örnekleri ise onun ölümünün ardından Christopher Tolkien tarafından derlenen *The History of the Middle Earth* serisinde kendisini göstermektedir. Bununla beraber kanonik anlatıda da taslak notlarda da ekolojik yıkım ve çevre kirliliğinin genelde savaşlar ve sanayileşme üzerinden geliştiği görülmektedir. Güneş'in Birinci Çağı neredeyse tamamen Melkor'a bağlı güçlerin yoğun sanayileşme süreciyle beraber Orta Dünya halkları üzerine askeri ve ekolojik hareketleriyle geçmiştir. Güneş'in İkinci Çağı'nda ise Númenorluların Orta Dünya anakarasında giriştiği ağaç kıyımının onarılmaz etkileriyle beraber Sauron'un Eriador'u işgali ve sonraki yıllarda Elfler ve İnsanlar arasında yapılan Son İttifak Savaşının ciddi ekolojik sonuçları olduğu görülmektedir. Güneş'in Üçüncü Çağı'nda ise bizzat savaşların değil savaşlara kaynak teşkil eden Isengard ve Mordor gibi bölgeler üzerine odaklanılmıştır.

Tolkien Legendarium'unun tarih çizelgesi incelendiğinde her çağın kendi karakteri olduğu ve zaman ilerledikçe yaşam dinamiklerinin değiştiği görülmektedir. Bu bağlamda en belirleyici unsur büyüdür. Çünkü büyü Orta Dünya tarihi boyunca yaşayanların çevreleriyle ve birbirleriyle ilişkilerini belirlemektedir. Orta Dünya tarihini oluşturan zaman çizelgesi incelendiğinde büyü kullanımının ve buna bağlı büyümlü olayların tarihöncesi dönemden Güneş'in Üçüncü Çağı'nın sonuna kadar kademe kademe azaldığı görülmektedir. Bu durum çağların karakterini belirlemektedir. Ainur'un Müziği tamamen büyümlü bir süreç iken Ainur'un Arda'ya inmesiyle dünyevileşme başlamıştır. Lamba ve Ağaç Yılları yeryüzü ölçeğinde yoğun büyümlü dönemlerdir. Zamanın hızı ve zaman döngüleri de yoğun büyümlü atmosfere bağlı olarak oldukça ağır ilerlemektedir. Orta Dünya tarihinin bu döneminin ana aktörleri Valar ve Maiar'dan ibaret olan uhrevi canlılardır. Güneş Çağları ile beraber Orta Dünya anakarasında cereyan eden tarihsel olaylar başlamaktadır. Artık Güneş ve Ay'ın yaratılmasıyla zaman döngüleri değişmiştir. Güneş Çağlarının ana aktörleri ise beşerî canlılar olmuşlardır. Güneş Çağları içerisinde de Birinci Güneş Çağı büyümlü en yoğun

kullanıldığı çağ olarak Tolkien Legendarium’unu oluşturan vesikalarda yerini almıştır. Bu Çağ içerisinde bir Vala olan Melkor ve ona bağlı büyülü güçler ile beşerî canlıların savaşlarına sahne olmuştur. Bu savaşların ciddi ekolojik sonuçları olmuştur. Güneş’in İkinci Çağı ise beşerî canlılar arasında en büyülü olan Elflerin zayıflamasına ve İnsan’ların güçlenmesini içeren bir karaktere sahiptir. Orta Dünya içinde büyülü durumlar önceki çağlara göre iyice azalmıştır. Bu Çağ içerisinde büyü ve politikayı birleştiren ziynet eşyası olarak Güç Yüzükleri ortaya çıkmıştır. Güç Yüzükleri hikayesi Güneş’in Üçüncü Çağı’na da yön vermiştir. Ancak Güneş’in Üçüncü Çağı ile beraber büyü oldukça nadirleşmiş ve unutulmaya yüz tutmuştur. Bu Çağ’a gelindiğinde Elflerin nüfus olarak oldukça azaldığı, Cüce’lerin soykırımı uğradığı, İnsan krallıklarının bir bir yıkıldığı politik bir çözülme yaşanmaktadır. Güneş’in Üçüncü Çağı sona ererken Orta Dünya da büyülü varlıkların son kalıntıları olan Ejderha Smaug, Balrog, Sauron, Yüzük Tayfları ve Güç Yüzükleri yok edilmiştir. Bununla beraber Elfler Orta Dünya’yı tamamen terk etmişlerdir. Böylece Orta Dünya neredeyse tamamen büyüden arınmıştır. Binlerce yıllık tarihsel sürecin sonunda neredeyse tamamen dünyevi ve beşerî bir dünya ortaya çıkmıştır. Tolkien tüm külliyatı oluşturan olayları bu sona ulaşmak için ilmek ilmek örmüştür

Üç Güneş Çağı boyunca önce savaşlarla ve endüstriyel üretimle doğanın değişimine sebep olan Melkor, Saruman ve Sauron gibi uhrevi varlıkların yanı sıra Númenor gibi İnsan krallığının yok olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra yaradılışları gereği madencilik, demircilik ve zanaatkârlık gibi üretim odaklı bir yaşantı süren Cüce soylarının Balrog ve Ejderha saldırılarına maruz kalmasının ardından Ork-Cüce savaşları ile nüfuslarının oldukça azalması ve yurtlarını kaybetmeleri de benzer bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Tolkien bu noktada ölçsüz zenginleşmenin ve doğayı dönüştürerek endüstriyel üretim süreçlerine girişmenin cezasız kalmayacağını göstermiştir.

Doğayı dönüştürmenin ve çevreyi dengeleri bozacak şekilde değiştirmenin cezasız kalmadığı Tolkien Legendarium’unda bu durumun bir nevi sonucu olarak binlerce yıllık

tarih çizelgesinde teknolojik ilerlemenin neredeyse hiç yaşanmadığı görülmektedir. 7063 yıl süren üç Güneş Çağı ve öncesinde zaman döngüsünün daha farklı ve uzun olduğu Lamba ve Ağaç devirleri göz önünde bulundurulduğunda herhangi bir teknolojik devrim görülmemektedir. Evler, saraylar ve donanmalar inşa edecek şekilde inşaat, bunun yanında mücevher ve gündelik yaşamda kullanılacak eşyalar üretmek üzerine zanaatkârlık ve silah imalatı gibi alanlarda yaşanan ilk ilerlemenin ötesine geçilmemiştir. Silah üretiminin ise Aulë ile yakınlık kuran Noldor Elfleri ile Cüceler vasıtasıyla başladığı görülmektedir. Silah üretim sürecinde ise 7063 yıl boyunca kılıç, kalkan, kargı, ok ve yay gibi silahların ötesine geçilmediği görülmektedir. Bu noktada Melkor ve Sauron gibi kötü güçlerin savaş makineleri üretebildiği görülse de bu durum Tolkien Legendarium’u için şeytani unsurlardır. Tolkien Legendarium’unda teknolojik atılımlar doğa dostu olmamaları hasebiyle yok olmakta ve süreklilik göstermemektedirler. Bundan dolayı Orta Dünya tarihi boyunca yalnızca makul seviyede bir teknolojik gelişim bulunmaktadır. Mevcut teknolojik gelişmeler ise genellikle silah üretimi, inşaat ve kentleşme için kullanılmıştır.

Tolkien Legendarium’unun temel bileşenlerinin tanıtılmasının ardından Legendarium’un tarihsel süreçleri incelendiğinde Vala Aulë ile ilişkili aktörlerin Arda’ya zarar veren süreçlerde önemli roller üstlendikleri bir bulgu ortaya çıkmaktadır. Toprağı işleyen ve biçimlendiren Aulë olmadan Arda’nın yaşanılabilir olması imkânsızdır. İlk olarak onun yarattığı Cüce ırkının endüstriyel süreçlerde kullanılmak üzere ormanlara zarar vermesinden bahsedilebilir. Bu hususta Yavanna tarafından doğal dengenin tesis edilmesi için Ent ırkı yaratılmıştır. Bununla beraber Melkor sonrasında kötülüğün efendisi haline gelen Sauron’un ilk etapta Aulë’nin safında yer alması bu noktada önemli bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Aulë’den edindiği irfanı Melkor’un kara güçleriyle harmanlayan Sauron Orta Dünya’da onarılmaz hasarlara yol açmıştır. Elflerin Valinor’a davetinden sonra Noldor soyunun Aulë ile yakınlık kurduğu görülmektedir. Ağaç Yılları’nın son demlerinde Valinor’da Melkor’un fesatlıklarını Aulë’den aldıkları irfanla birleştiren Noldor hızlıca silah üretimine girişmiş ve bu silahlarla Akraba Kıyımı’nı gerçekleştirmiştir. Bununla beraber Noldor Elfi olan Feanor tarafından üretilen Silmariller yüzyıllar süren savaşların sebebini oluşturmuştur. Tüm bunlarla beraber Güneş’in Üçüncü Çağı’nda Orta Dünya’ya

gönderilen Istari arasından kötülüğe meyleden, endüstriyel üretime geçip çevresinde doğa katliamına girişen Saruman da Aulë'nin temsilcisidir. Tüm bu etmenler bir araya geldiğinde Aulë'nin kötü oluşu olarak değil, Aulë'nin hünelerinin güç ihtirasıyla kötü amaçla kullanıldığı şekilde okunmalıdır.

Bu çalışmanın bulgularından biri de Orta Dünya tarihinde kültürel aktarım konusunda ırksal bazda farklılıklar bulunduğudır. Elf soylarının tarihsel yolculuğu incelendiğinde ölümsüzlük hususunun getirdiği pek çok özellik bulunmaktadır. Özellikle Ağaç Yılları'nda Arda'nın Güneş Çağları'na göre daha ağır bir döngüye sahip olması göz önünde bulundurulduğunda Elflerin yaşamlarının, göçlerinin ve kurdukları krallıkların uzun soluklu oldukları görülmektedir. Bundan dolayı birbirinin devamı niteliğinde nesiller sıralanmadığından dolayı stabil bir gelenek oluşturmak mümkün olmuştur. Keskin değişkenlikler göstermeyen Elf gelenekleri, istikrarlı bir sosyal ve politik yapıya işaret etmektedir. Tüm bunlarla beraber bir çevre içerisinde var olmak, gözlemlemek, çevrede gelişen tüm olayları yazılı bir şekilde anlatmak da mümkün olmuştur. İnsan soylarında ise kısa ömürden dolayı kültürel aktarım nesiller ilerledikçe dönüşmüştür. Bununla beraber çevreye ve tarihe bakış açısı da gelenekleri ölçüsünde farklılaşmıştır. İnsan soyları arasında kısa ömürden kaynaklı olarak doğaya ve Dünya'ya bağlılık daha zayıf ortaya çıkmaktadır. Elfler üzerinde ölümsüzlükten dolayı Dünya ile kurulmuş kuvvetli bir bağ görülmektedir. Cüceler de Elfler kadar olmasa da uzun ömürlüdür ancak kültürel aktarımlarının detaylarını anlamamıza imkân verecek yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Orta Dünya'nın çevre tarihi kentler üzerinden incelendiğinde doğal koşullara uyum sağlamış ve doğayla bütünleşmiş kentlerin daha zor ve bir takım trajik olaylar neticesinde yıkıldığı görülmektedir. Nargothrond, Menegroth, Gondolin ve Minas Tirith gibi kentler üzerinde bu durumun etkilerini görmek mümkündür. İçerisinde yer aldığı coğrafi koşulları avantaja çeviren bu kentler uzun yıllar medeniyetlere ev sahipliği yapmışlardır. Bunlarla beraber Güneş'in Dördüncü Çağı'na kadar bir sefer işgale uğramış ve yıkılmış bir kentin onarılıp yeniden yaşanabilir hale getirildiği

görülmemiştir. Güneş'in Dördüncü Çağı itibariyle Orta Dünya anakarasında yitip gitmiş İnsan kentlerinin yeniden yaşanılabilir alanlar haline gelmesi için çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Kentlerin solması, yıkılması ve tek edilip harabeye dönmesi Tolkien Legendarium'unda neredeyse standartlaşmış bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

Orta Dünya tarihinde Güneş'in Üçüncü Çağı'na gelindiğinde Arda'nın İnsan soylarının baskın etkisi altına girdiği görülmektedir. Bu çağa ulaşan süreçte Ainur'un Müziği gibi kozmik bir süreçten büyülü Ağaç Yılları'na ve efsanelere konu olmuş savaşlar ve destanlarla dolu Güneş'in Birinci Çağı'na ulaşan yılların ardından İnsanların baskın hale gelmeye başladığı görülmektedir. İnsanlar güçlenirken ve nüfus olarak Orta Dünya'yı domine etmeye başlarken Elfler, Tolkien'in tabiriyle, solmaya başlamış ve kitleler halinde Valinor'a göç etmişlerdir. Bu kurguda Tolkien Orta Dünya'nın esasen günümüz dünyasının kadim yıllardaki tarihi olmasını istemiştir. Bu bağlamda Tolkien Legendarium'un tamamen Uhrevi olarak başlayıp giderek beşerileşmekte ve sonuç itibariyle neredeyse tamamen beşerî bir hal almaktadır.

Özellikle Tolkien Araştırmaları alanında Türkçe çalışmaların artması için yurt dışında olduğu gibi bir sivil toplum kuruluşu kurulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Tolkien Society ve pek çok ülkede bulunan Tolkien derneklerinin düzenlediği kongre, sempozyum ve panellerde Tolkien Legendarium'unu farklı açıdan inceleyen araştırmacılar bir araya gelmektedir. Buna bağlı olarak pek çok yayın organı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de de konuya ilişkin bilimsel toplantıların tertiplenmesiyle bir araştırma alanının oluşması kolaylaşacaktır. Bununla beraber Türkçe alanyazında var olan dilbilimsel araştırmalara ek olarak Tolkien Legendarium'unu tarih, politika, sosyoloji, antropoloji ve halkbilimi gibi açılardan inceleyen çalışmaların yapılması alanyazındaki boşluğu dolduracaktır. Bu açılardan yapılacak çalışmalar ilerleyen aşamalarda birbirlerini besleyecektirler.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. *Politika*. 5. İstanbul: Say Yayınları, 2020.
- Atalay, İbrahim. *Doğa Bilimleri Sözlüğü*. 1. İzmir: Meta Basım, 2004.
- Bacon, Francis. *Novum Organum*. 1. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2015.
- Bassham, Gregory, Eric Bronson, ve William Irwin, . *Hobbit ve Felsefe*. 1. İstanbul: İthaki Yayınları, 2012.
- Bassham, Gregory, ve Eric Bronson. *Yüzüklerin Efendisi ve Felsefe*. 1. İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2003.
- Başdemir, Hasan Yücel. «Siyasetin Bilim Olarak Doğuşu.» *Siyasal Düşünceler Tarihi* içinde, yazar Hamit Emrah Beriş ve Fatih Duman, 131-180. Ankara: Orion Kitabevi, 2016.
- Beck, Ulrich. *Risk Toplumu: Başka Bir Uygarlığa Doğru*. 3. İstanbul: İthaki Yayınları, 2019.
- Benlisoy, Stefo. «Ekososyalist Alternatif ve Ekolojik Devrim.» *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* içinde, yazar Orçun İmga ve Hakan Olgun, 295-330. Ankara: Liberte Yayınları, 2017.
- Beriş, Hamit Emrah. «Polis ve Sokrates Öncesi Düşünce.» *Siyasal Düşünceler Tarihi* içinde, yazar Hamit Emrah Beriş ve Fatih Duman, 7-48. Ankara: Orion Kitabevi, 2016.
- Bookchin, Murray. *Ekolojik Bir Topluma Doğru*. 1. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- . *Özgürlüğün Ekolojisi*. 1. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.
- . *Toplumsal Ekolojinin Felsefesi*. 1. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1996.
- Braudel, Fernand. *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. 2. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2019.
- . *Tarih Üzerine Yazılar*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020.
- Buell, Lawrence. *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. Blackwell, 2005.
- Bumin, Tülün. *Tarıtılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*. 1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- Cangızbay, Kadir. *Sosyolojiler Değil Sosyoloji*. 4. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2011.
- Capra, Fritjof. *Barı Düşüncesinde Dönüm Noktası*. 4. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- Carpenter, Humphrey. *The Inklings: C.S. Lewis, J.R.R. Tolkien, Charles Williams and Their Friends*. London: Harper Collins Publishers, 1997.
- . *Tolkien*. 1. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Carson, Rachel. *Sessiz Bahar*. 1. Ankara: Palme Yayıncılık, 204.
- Chakrabarty, Dipesh. «Tarihin İklimi: Dört Tez.» *Cogito*, no. 93 (2019): 167-192.
- Collingwood, R. G. *Doğa Tasarımı*. 1. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020.
- Coren, Michael. *J.R.R. Tolkien: Yüzüklerin Efendisi'nin Yaratıcısı*. 1. İstanbul: Altıkırkbeş, 2002.
- Coşkun, Seyit. «Çevre sorununa radikal bir çözüm önerisi olarak eko - anarşizm.» *Kaygı, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 2010: 101-116.
- Cresswell, John W. *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Ankara: Eğiten Kitap, 2017.

- Çepel, Necmettin. *Ekoloji Terimleri Sözlüğü*. 1. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, 1982.
- Çiğdem, Ahmet. *Aydınlanma Felsefesi*. 1. İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1993.
- Dalfes, Nüzhet. «Alexander von Humboldt: Çağdaş Bir Doğa Bilimci.» *İTÜ Vakfı Dergisi*, Aralık 2019: 46-50.
- Denkel, Arda. *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*. 1. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2020.
- Descola, Philippe. *Doğa ve Kültürün Ötesinde*. 1. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Devall, Bill, ve George Sessions. «Derin Ekoloji.» *Cogito*, 2019: 136-146.
- Diamond, Jared. *Çöküş: Toplumlar Başarısızlığı ya da Başarıyı Nasıl Seçerler?* 1. İstanbul: Pegasus Yayıncılık, 2019.
- . *Tüfek, Mikrop ve Çelik*. 26. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2015.
- Dickerson, Matthew, ve Jonathan Evans. *Ents, Elves, and Eriador: The Environmental Vision of J.R.R. Tolkien*. The University Press of Kentucky, 2006.
- Dinçaslan, Bahadırhan. *Karşılaştırmalı Mitoloji: Tolkien Ne Yaptı?* 1. İstanbul: Aygan Yayıncılık, 2017.
- Dobson, Andrew. *Ekolojizm*. 2. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2017.
- Duralı, Teoman. «Charles Darwin ve Yüzyılımıza Damgasını Vuran Çağdaş Evrim Düşüncesinin Doğuşu.» 1984.
- Dursun, Selçuk. *Çevresel (ekolojik) Tarih Lensinden Osmanlı Tarihine Yeniden Bakmak*. 2012.
- Dursun, Selçuk. «Çevresel Bağlantılar: Tarihi Yeniden Düşünmek.» *Çevresel Tarih Nedir?* içinde, yazar J. Donald Hughes, ix-xxi. 2019.
- Ekşigil, Adnan. «Çevre Sorunları Karşısında Dinler.» *Birikim*, no. 132 (2000).
- Eryılmaz, Çağrı. «OLKIEN'İN YÜZÜKLERİN EFENDİSİ ESERİNİN ÇEVRECİ ANALİZİ: YIKICI ENDÜSTRİYE KARŞI KIR YAŞAMI.» *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018: 93-118.
- Eryılmaz, Çağrı. «TOLKIEN'İN YÜZÜKLERİN EFENDİSİ ESERİNİN ÇEVRECİ ANALİZİ: YIKICI ENDÜSTRİYE KARŞI KIR YAŞAMI.» *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16, no. 1/2 (2018): 93-118.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. 2. İstanbul: Say Yayınları, 2020.
- Fimi, Dimitra. *Sub-creating Arda: World-building in J.R.R. Tolkien's Work, its Precursors and its Legacies*. Walking Tree Publishers, 2019.
- . *Tolkien, Race and Cultural History: From Fairies to Hobbits*. Palgrave Macmillan, 2010.
- Fimi, Dimitra, ve Andrew Higgins, . *A Secret Vice Tolkien On Invented Languages*. Harper Collins, 2016.
- Fonstad, Karen Wynn. *The Atlas of Middle-earth*. 1. Boston: Houghton Mifflin, 1991.
- Garrard, Greg. *Ekoeleştirir: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*. 2. İstanbul: Kolektif Kitap, 2017.
- Gerste, Ronald D. *Hava Nasıl Tarih Yazar: Antikçağdan Günümüze İklim Değişiklikleri ve Felaketler*. 1. İstanbul: Kolektif Kitap, 2017.
- Gönençgil, Barbaros, ve Güneyi Vural. «Çevre Tarihi Açısından Küçük Buzul Çağı ve Sosyal Etkileri.» *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*. Ankara, 2016. 10-25.

- Görmez, Kemal. *Çevre Sorunları*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.
- Güleç, Zafer. *Orta Dünya: Fantastik Romanlar Sözlüğü*. 1. Ankara: Epi Yayıncılık, 2000.
- . *Tolkien Dilleri Sözlüğü*. 1. İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, 2021.
- Gürses, Sabri, dü. *Tolkien'in Ağacı*. 1. İstanbul: Çevribilim Ajans ve Yayıncılık, 2013.
- Hammond, Wayne G., ve Chiristina Scull. *J.R.R Tolkien: Artist & Illustrator*. 1. Houghton Mifflin, 2000.
- Harari, Yuval Noah. *Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens, İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*. 1. İstanbul: Kolektif Kitap, 2017.
- Harman, Graham. *Nesne Yönelimli Ontoloji*. 1. İstanbul: Tellekt, 2020.
- Harvey, Jones Elenor. Düzenleyen: Meltem Çetin Sever. Ocak 2021.
<https://evrimagaci.org/alexander-von-humboldt-biyocografyanin-babasi-ve-19-yuzyilin-en-buyuk-hezarfenlerinden-birisi-9724> (erişildi: Mayıs 29, 2022).
- Heywood, Andrew. *Siyasi İdeolojiler*. 10. Ankara: BB101 Yayınları, 2016.
- Horkheimer, Max, ve Theodor W. Adorno. *Aydınlanmanın Diyalektiği*. 1. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2014.
- Hughes, J. Donald. *Çevresel Tarih Nedir?* 1. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2019.
- İmge, Orçun. «Murray Bookchin ve Sosyal Ekoloji.» *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* içinde, yazar Orçun İmge ve Hakan Olgun, 167-185. Ankara: Liberte Yayıncılık, 2017.
- Isenberg, Andrew C. «Introduction: A New Environmental History.» *The Oxford Handbook of Environmental History* içinde, yazar Andrew C Isenberg, 1-22. 2014.
- James, Lovelock. *GAİA: Dünyadaki Yaşama Yeni Bir Bakış*. 1. İstanbul: Alfa, 2017.
- Jared Diamond, James A. Robinson. *Tarihin Doğal Deneyleri*. 1. İstanbul: Pegasus Yayıncılık, 2021.
- Judd, Walter S., ve Graham A. Judd. *Flora of Middle Earth: Plants of J.R.R. Tolkien's Legendarium*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Kavuncu, Ayşe Çolpan, ve Ruşen Keleş. «Prof. Dr. Ruşen Keleş İle "Ekolojik Bakışın Geleceği" Üzerine Bir Söyleşi.» *İdealkent* 8, no. 21 (2017): 14-25.
- Kaya, Yasemin. *Ekolojik Güvenlik*. 1. Bursa: Dora Yayıncılık, 2019.
- Keleş, Ruşen. *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası*. 3. İzmir: Yakın Kitabevi, 2019.
- . *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. 1. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980.
- Keleş, Ruşen. «Siyasal Düşünceler ve Çevre Sorunları.» *İnsan Çevre Toplum* içinde, yazar Ruşen Keleş, 303-341. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2016.
- Keleş, Ruşen. «Siyasal Düşünceler ve Çevre Sorunları.» *İnsan Çevre Toplum* içinde, yazar Ruşen Keleş, 303-348. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2016.
- Keleş, Ruşen, ve Can Hamamcı. *Çevrebilim*. 1. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1993.
- Kışlalıoğlu, Mine, ve Fikret Berkes. *Çevre ve Ekoloji*. 1. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989.
- Kızıroğlu, İlhami. «Doğabilimci Alexander von Humboldt'un (1769-1859) Yaşamı ve Bilimsel Çalışmaları.» *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, no. 9 (1993): 281-300.
- Ladurie, Emmanuel Le Roy. *Kısa İklim Tarihi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2021.
- Lee, Alan. *The Lord of the Rings Sketchbook*. Houghton Mifflin, 2005.

- Leopold, Aldo. *Bir Kum Yöresi Almanacağı ve Oradan Buradan Eskizler*. 1. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Lobdell, Jared, dü. *Tolkien'i Anlamak*. 1. İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2003.
- Lynch, Eric A. «Tolkien's Kingdoms of the West: Founded in History.» *Mallorn*, 2018: 34-48.
- McKibben, Bill. *Doğanın Sonu*. 1. İstanbul: Everest Yayınları, 2015.
- Mesarovic, Mihajlo, ve Eduard Pestel. *Dönüm Noktasındaki İnsanlık: Roma Kulübü'ne İkinci Rapor*. 1. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1978.
- Mikhail, Alan. *Osman'ın Ağacı Altında: Osmanlı İmparatorluğu, Mısır ve Çevre Tarihi*. 1. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Morris, Brian. *Antropoloji Ekoloji ve Anarşizm*. 1. İstanbul: Kolektif Kitap, 2018.
- Morton, Timothy. *Hipernesneler: Dünyanın Sonundan Sonra Felsefe ve Ekoloji*. 1. İstanbul: Tellekt, 2020.
- . *İnsan Türü: İnsan Olmayanlarla Dayanışma*. 1. İstanbul: Profil Kitap, 2020.
- Naess, Arne. «The Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects.» *Environmental Ethics: Divergence and Convergence* içinde, yazar SJ Armstrong ve RG Botzler, 411-421. 2005.
- Oppermann, Serpil. «Ekoleştirici: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü.» *Ekoleştirici: Çevre ve Edebiyat* içinde, yazar Serpil Oppermann, 9-58. Ankara: Phoneix Yayınevi, 2012.
- Osman Gümüşçü, Sevil Top Yılmaz. *Çevre Tarihi*. 1. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021.
- Ökmen, Mustafa. «Mekan- Ekosistem- Çevre- Ekoloji- Çevrebilim: Kavramsal Tartışma.» *Çevre Sorunları Üzerine Güncel Yazılar* içinde, yazar U. Yıldırım, 11-43. Lisans Yayıncılık, 2010.
- Önder, Tuncay. «Derin Ekoloji Üzerine.» *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* içinde, yazar Orçun İmga ve Hakan Olgun, 117-148. Ankara: Liberte Yayınları, 2017.
- . *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*. 1. Ankara: Odak Yayınevi, 2003.
- Özdağ, Ufuk. *Çevreci Eleştiriyeye Giriş*. 1. Ankara: Ürün Yayınları, 2017.
- Özenç Kasımoğlu, Merve. «J.R.R. TOLKIEN'İN ORTA DÜNYA MİTOLOJİSİ KAPSAMINDA YÜZÜKLERİN EFENDİSİ ADLI ESERİNİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİNE METİNLERARASI ODAKLI BİR BAKIŞ.» *Doktora Tezi*. İstanbul, 2020.
- Özkan, Oğuzhan, Alper Uzun, ve Sema Çetinkaya. «TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE POLİTİK EKOLOJİ KONUSUNDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ.» Eskişehir, 2019.
- Pamuk, Orhan. *Saf ve Düşünceli Romancı*. 5. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- Parçaoğlu, Elçin. «YEŞİL TANRI: TOLKIEN'İN ORTA-DÜNYA'SINDA EKO-KOZMOLOJİ.» *Doktora Tezi*. Denizli, 2021.
- Petek Boyacı, Nihal. «Sokrates: Siyasetin Ahlaki Temelleri.» *Siyasal Düşünceler Tarihi* içinde, yazar Hamit Emrah Beriş ve Fatih Duman, 48-88. Ankara: Orion Kitabevi, 2016.
- Peters, Francis A. *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*. 1. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2004.
- Petit, Janau. «Deep Ecology and Stewardship in J.R.R. Tolkien's Middle-earth.» 2012.
- Platon. *Devlet*. 42. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

- . *Timaíos*. 3. İstanbul: Say Yayınları, 2020.
- Porrit, Jonathon. *Yeşil Politika*. 1. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1988.
- Punch, Keith F. *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.
- Radkau, Joachim. *Doğa ve İktidar: Global Bir Çevre Tarihi*. 2. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Roussopoulos, Dimitri. *Politik Ekoloji*. 1. İstanbul: Sümer Yayıncılık, 2017.
- Sağır, Hayriye, ve Hilmi Sözen. «Semavi Dinler Perspektifinden İnsan Çevre İlişkisi.» *Turkish Studies - Social*, 2020: 3307-3338.
- Schmitt, Carl. *Kara ve Deniz*. 2. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020.
- Schroeder, Julia, dü. *Ekoloji Kitabı*. 1. İstanbul: Alfa, 2021.
- Schumacher, E. F. *Küçük Güzeldir*. 7. İstanbul: Varlık Yayınları, 2018.
- Scott, James C. *Tahıla Karşı: İlk Devletlerin Derin Tarihi*. 3. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Sevgi, Orhan. «Ecology Teriminin Türkçe Karşılıkları.» *Avrasya Terim Dergisi*, 2015: 27-46.
- Simonnet, Dominique. *Çevrecilik*. 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.
- Şahin, Ümit. «Yeşil Düşünce.» *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* içinde, yazan Orçun İmga ve Hakan Olgun, 17-14. Ankara: Liberte Yayınları, 2017.
- Tabak, Faruk. *Solan Akdeniz, 1550-1580: Tarihsel Coğrafya Açısından Bir Yaklaşım*. 1. İstanbul: Telemak Kitap, 2021.
- Tanilli, Server. *18: Yüzyıl: Aydınlanma ve Devrim*. 1. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Tekeli, İlhan. «Türkiye Çevre Tarihçiliğine Açılırken.» 2000.
- Tırış, Gülşah, ve Ceren Uysal Oğuz. «İklim Adaletine Demokrasi Perspektifi ile Bakmak: Ekolojik Demokrasi.» *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 20 Aralık 2020: 77-122.
- Tolkien, J.R.R. *he Lost Road and other Writings*. 1. Düzenleyen: Christopher Tolkien. Grafton, 1992.
- . *The Lost Road and other Writings*. 1. Düzenleyen: Christopher Tolkien. Grafton, 1992.
- Tolkien, J.R.R. *Sauron Defeated: The End of the Third Age*. 1. Düzenleyen: Christopher Tolkien. Boston: Houghton Mifflin, 1992.
- . *The Shaping of Middle-earth*. 1. Düzenleyen: Christopher Tolkien. London: Unwin Paperbacks, 1988.
- . *Yüzüklerin Efendisi*. 13. Cilt Tek Cilt. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- Tolkien, J.R.R. *Kayıp Öyküler Kitabı 1*. 1. İstanbul: Altıkırkbeş, 2002.
- . *Kayıp Öyküler Kitabı 2*. 1. İstanbul: Altıkırkbeş, 2004.
- . *Peri Masalları Üzerine*. 1. İstanbul: Altıkırkbeş, 1999.
- . *The Letters of J.R.R. Tolkien*. Düzenleyen: Humphrey Carpenter ve Christopher Tolkien. London: Harper Collins Publishers, 2006.
- Tolkien, John Ronald Reuel. *Beren ile Luthien*. 2. Düzenleyen: Christopher Tolkien. İstanbul: İthaki Yayınları, 2019.
- . *Bitmemiş Öyküler*. 2. Düzenleyen: Christopher Tolkien. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

- . *Gondolin'in Düşüşü*. 2. Düzenleyen: Christopher Tolkien. İstanbul: İthaki Yayınları, 2020.
- . *Güç Yüzüklerine Dair*. 1. İstanbul: Altıkırkbeş, 2000.
- . *Hobbit*. 8. İstanbul: İthaki Yayınları, 2015.
- . *Hurin'in Çocukları*. 7. Düzenleyen: Christopher Tolkien. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- . *Kullervo'nun Hikayesi*. 1. İstanbul: İthaki Yayınları, 2017.
- . *Noel Baba'dan Mektuplar*. 1. İstanbul: Okyanus Yayınları, 2005.
- . *Silmarillion*. 10. İstanbul: İthaki Yayınları, 2007.
- . *Silmarillion*. 1. İstanbul: Altıkırkbeş, 1999.
- . *The Nature of Middle-Earth*. 1. Düzenleyen: Carl F. Hostetter. Harper Collins, 2021.
- . *Yüzüklerin Efendisi Birinci Kısım: Yüzük Kardeşliği*. 11. İstanbul: Metis Yayınları, 2015.
- . *Yüzüklerin Efendisi İkinci Kısım: İki Kule*. 9. İstanbul: Metis Yayınları, 2015.
- . *Yüzüklerin Efendisi Üçüncü Kısım: Kralın Dönüşü*. 10. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Tom, Shippey. *J.R.R. Tolkien: Author of the Century*. Harper Collins, 2000.
- Toska, Sezgin. *Ekokurgu: Ekolojik Sorunların Çözüm Yolu Olarak Edebiyat*. 1. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2017.
- Üste, Rabia Bahar. «DOĞANIN SİYASET PARADİGMASI: YEŞİL SİYASET.» *SOSYALVE BEŞERİ BİLİMLERİ DERGİSİ* 7, no. 2 (2015): 38-54.
- Wallace, Molly. «"Tuhaf Bir Ekoloji": Doğasını Bozduğumuz Bir Doğanın Doğası.» *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 25 Haziran 2018: 181-198.
- White, Michael. *Yüzüklerin Efendisi'nin Yaratıcısı Tolkien*. 1. İstanbul: İnkılap, 2003.
- Whitehead, Alfred North. *Doğa Kavramı*. 1. İstanbul: Alfa, 2017.
- Wulf, Andrea. *Doğanın Keşfi: Alexander von Humboldt'un Yeniş Dünyası*. 1. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- Yardımcı, Mustafa. «İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji.» Ankara, 2006.
- Yazgünoğlu, Kerim Can. «İnsan Çağında Çevresel Estetik: Güzelin ve Çirkinin Ötesinde "Doğasonrası" Ekolojiler.» *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 25 Haziran 2018: 67-84.
- Yenigün, İbrahim, ve Esra Tuğalan. «Geçmişten Geleceğe "Çevre Tarihi".» *Sürdürülebilir Çevre Dergisi*, 2021: 31-36.
- Zelko, Frank. «The Politics of Nature.» *The Oxford Handbook of Environmental History* içinde, yazar Andrew C Isenberg, 716-742. 2014.
- Zizek, Slavoj. *Antroposen'e Hoşgeldiniz*. 1. İstanbul: Encore Yayınları, 2012.

İnternet Kaynakları

- https://wvupressonline.com/journals/tolkien_studies Son erişim tarihi 30 Mayıs, 2022.
- <https://journals.tolkiensociety.org/mallorn> Son erişim tarihi 30 Mayıs, 2022.
- <https://www.tolkiensociety.org/society/publications/amon-hen/> Son erişim tarihi 30 Mayıs, 2022.
- <https://jaystolkien.com/product/tolkienography-isuldurs-bane-iconic-interpretations-book/> Son erişim tarihi 20 Mayıs, 2022.

<https://www.tolkienestate.com/en/paths/faq.html> Son erişim tarihi 20 Mayıs, 2022.

<https://www.tolkienociety.org> Son erişim tarihi 20 Mayıs, 2022.

<https://tez.yok.gov.tr>

<https://manifold.press/hale-gonul>

<https://fantasantik.wixsite.com/anasayfa>

<https://thesilmarillionnotes.blogspot.com/2012/03/valquenta-diagram.html>

http://gernot-katzers-spice-pages.com/tolkien/edain_en.html

https://mulubinba.typepad.com/ra_viewers_perspective_of/2011/01/thorin.html

<http://lotrproject.com>

Harvey, Jones Elenor. Haz., Meltem Çetin Sever. Ocak 2021.

<https://evrimagaci.org/alexander-von-humboldt-biyocografyanin-babasi-ve-19-yuzyilin-en-buyuk-hezarfenlerinden-birisi-9724> Son erişim tarihi 29 Mayıs, 2022.

<https://www.asle.org/discover-asle/vision-history/>